

Veszprém megye felszabadításának története

(1944. DECEMBER 3. — 1945. MÁRCIUS 30.)

Ajánljuk e tanulmányt mindazoknak, akik ezeket a napokat átérték, de a részletekből nem láthatták az egészet. És ajánljuk azoknak, akik akkor még nem éltek, az egészet ismerik, de a részleteket nem.

*

A Siótól a Rábáig és a Zaláig nem nagy a földrajzi távolság, alig 250 km. Békés körülmények között, gépkocsin elegendő négy óra a megtételére. A szovjet hadseregek csapatai ezt az utat négy hónap alatt tették meg, azokban a véres és nehéz csatákban, melyet a hadtörténelem a budapesti- és bécsi hadműveleteknek nevez. Ennek az időszaknak — amely a II. világháború egyik jelentős epizódja volt — állít emléket a jelen tanulmány. Az események összefoglaló leírása már régi és sürgető feladata volt a történetírásnak. Évről-évre nehezebb feladatokat állít ez a vállalkozó elé. A köztörténeti anyag összeállításánál komoly nehézségeket jelentett, hogy a Veszprém megyei levéltár ezen időszakra vonatkozó iratanyaga zömében elpusztult, éppen a háborús események következtében. Az események rekonstruálásának céljából más jellegű anyagot is felhasználtam, mint pl. az Országos Széchenyi Könyvtár hírlaptárának ugyancsak nagyon töredékes anyagát, a sok helytörténeti anyagot tartalmazó plébániai Historia Domusokat, anyakönyveket, és a számos értékes részletadatokat tartalmazó személyes közlést, visszaemlékezést. Itt kell köszönetet mondanom dr. Scherer Jánosnak, dr. Nagy Lászlónak, Hidegkúthy Károlynak, Kaptai Antalnak, Szepessy Gézának, Fábrián Józsefnek, és még többeknek, akik értékes adataikat rendelkezésemre bocsátották. Köszönettel tartozom még tanítványaimnak, akik sok helytörténeti anyag összegyűjtésével segítettek munkámat.

A tanulmányban szereplő katonai események részletes leírására kevés könyvészeti anyag jelent meg eddig. Ez az első nagyszabású és összefoglalásra törekvő mű, amely túlnyomórészt eredeti és eddig ismeretlen szovjet és német levéltári anyag feldolgozásával készült. Itt kell köszönetet mondanom dr. Nagy Gábor ezredesnek, a budapesti Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Hadművészet-történeti tanszéke parancsnokának, akinek végtelen segítőkészsége tette lehetővé, hogy a szovjet d 9, gárda hadsereg hadinaplóját és a német „Dél”-hadseregcsoport hadinaplóját, okmányait feldolgozhassam. Tanácsaival, magasfokú katonai és hadászati ismereteivel mindenkor segítséget adott a bonyolult katonai és hadászati problémák megoldásá-

nál. Köszönettel tartozom még dr. Száva Péter alezredesnek lektori munkájáért és azokért a tanácsokért, útbaigazításokért, melyek nélkül ez a munka nem készíthetett volna el.

I.

VESZPRÉM MEGYE A NÉMET MEGSZÁLLÁSTÓL A FELSZABADÍTÓ HADMŰVELETEKIG TERJEDŐ IDŐSZAKBAN:

(1944. március 19.—december 3.)

1944 március 19. Vasárnap. A napi középhőmérséklet plusz 6—8 fok között. Erősen felhős, szinte őszi idő.

A kora reggeli órákban Veszprém megye Ny-i és DNy-i főútvonalain végtelen oszlopokban német gépesített katonai egységek vonultak K-i és ÉK-i irányokba. A német hadsereg csapatai hajnali 4 órakor lépték át a magyar állam határait és azóta akadály nélkül nyomultak előre a kijelölt tervek szerint. A bizonytalan helyzetre való tekintettel a csapatok a harcbiztosítási szabályok szerint vonultak a 8. és 74. számú műutakon. Az óvatosság azonban feleslegesnek bizonyult. A „Trojanisches Pferd” (Trójai ló) fedőnévvel jelzett akció a legnagyobb rendben bontakozott ki. Néhány órával később, az akció parancsnoka, Pfulhstein vezérőrnagy megkönnyeb-bülten jelenthette a német véderő főparancsnokságának: „Widerstand wurde nirgends geleistet.” (Ellenállásba sehohsem ütköztünk.) Azaz néhány helyen megkísérelték a látszatozt megölni, de ennél tovább sehoh nem jutottak. Így történt ez Veszprémben is, a Dunántúl egyik jelentős katonai centrumában.

A Zágráb és Grác térsége felől előnyomuló német hadosztály betörésének híre hajnali 4 óra után nem sokkal jutott el a veszprémi állomásparancsnokságra, vitéz Markóczy János vezérőrnagyhoz. Markóczy — mivel sem a szombathelyi III. hadtest parancsnokság, sem a vezérkari főnökség semmiféle értelemben nem nyilatkozott — általános riadót rendelt el a parancsnoksága alá tartozó katonai egységeknél. Riadókészültségbe helyezték a veszprémi m. kir. „Szent László” honvéd laktanyában (mai rendőrség épülete) levő 7. könnyű hadosztály alárendeltségében levő 4. gyalogezred 3. zászlóalját. A közeljövőben fortra szállítandó 4/3. zászlóalj 3 lövész-, egy géppuskás- és egy aknavető századból állott. Ugyancsak riadóztatták a Jutason levő m. kir. Kinizsi Pál honvéd altisztképző és nevelő intézet csapatait is: a kb. 300 emberől álló törzsalosztályt, az itt levő egy gyalogos zászlóalj és az ún. „Gyorsosztályt”, amely egy gépkocsizó lövész-, egy lovas-, egy páncélos-, egy kerékpáros századból és egy motorkerékpáros szakaszból állott. Riadóztatták még a Hajmáskéren levő 150. nehéz-tüzér osztályt. (Egy tábori, egy tarackos, egy gépvontatású ágyús üteget és egy aknavető üteget.) A riasztott katonai alakulatok a kora reggeli órákban a Veszprém felé vezető 8., 74. és 82. számú utakon hevenyészett útelzáró állásokat létesítettek.

A délelőtti órákban a városban látszólagos nyugalom volt, csak az utcákon cirkáló szuronyos őrszolgák kellettek feltűnést.

A gyorsan terjedő rémhíreket megerősítette, hogy a délelőtti órákban a megye és a város légtérében német Ju 86. mintájú kétmotoros csatagépek jelentek meg.

Délelőtt 11 órakor a 8. számú műút egyik Márkó község közelében levő útelszerű állásánál német parlamenteri gépkocsi jelent meg. A parlamenteri egy német őrnagy volt, akit az állomásparancsnokságra kísérték Markóczy vezérőrnagy elé. Ott felhívta annak figyelmét a német csapatok nyomozó tülerejére, erősen eltulozva a tényeket, két német hadosztályról beszélt, melyek 10–20 km-re állnak Veszprémtől. A tárgyalások még folytatók a helyőrségparancsnokságon, amikor jelentős események zajlottak le a város közelében levő másik nagyfontosságú katonai bázison, a Jutason levő repülőtéren. Podraczky ezredes, a repülőter parancsnoka már előzőleg közölte a parancsnokságra alá tartozó egységekkel a jeladást. Ennek értelmében déli 12 óra 30 perckor egy Bückler iskolagép jelent meg Veszprém felett és hét kört írt le. A városban levő repülőter és legénység azonnal a repülőterre siettek a kijelölt gyülekezőhelyre induló autóbusszokhoz. Podraczky ezredes a repülőter tisztjei érkezésével azonnal tisztgyűlést hívott össze. Ő már a délelőtt beszélt Markóczyval és ugyancsak az ellenállás mellett döntött. A repülőter alakulatai, a 2 db Savoya típusú gépből álló „bombázó-osztály” és a 3 db Ju 87-es gépből álló zuhanóbombázó osztály természetesen nem jöhetett számításba. (Ezek a II. éves repülőter akadémiások kiképzését szolgálták.) A tisztgyűlés még tartott, mikor a repülőtéren egy német Ju 86-os csatagép szállt le. A gépből egy Hartmann nevű őrnagy és 7 SS katona szállt ki, és behatoltak a tisztgyűlésre. Hartmann őrnagy a tisztektől oldalfegyverek átadását és Podraczky ezredestől a repülőter parancsnokságának átadását követelte. Amikor Podraczky ezt megtagadta és a németeket azonnali távozásra szólította fel, az ajtóknál álló négy német katona automata fegyverből tüzet nyitott és belelőtt a mennyezetbe. Végül megegyeztek abban, hogy egyelőre bevárják a további felsőbb parancsot. Addig is Podraczky riadókészültséget rendelt el a repülőtéren. (A riadókészültséget este 19 óra 30 perckor fűjték le, a németek a repülőteret nem szállták meg, de a tényleges parancsnokságot Podraczky mellett a német Hartmann őrnagy vette át.) Időközben Markóczy vezérőrnagy is lemondott az ellenállásról és csapatait visszavonta az útelszerű állásokból. A városban levő mintegy 4000 magyar katona kaszárnyáiba vonult vissza, ahol elrendelték a szigorú összetartást.¹

Délután 1 és 2 óra között megindult a német csapatok be- és átvonulása Veszprémen. Elsőnek a 8. számú úton jelentek meg a német páncélos felderítő gépkocsik és a viadukton át végigrobogtak a városban. Gépfegyverek és lövegek tűzkész állapotban fenyegettek minden ellenállási kísérletet. A páncélos felderítő kocsik nyomában gyalogsággal megrakott gépkocsik és harcokocsik övöltek. A 8. számú úton a német csapatok felvonulása délután 17 óráig tartott. A 74. számú úton vonuló csapatok valamivel később érték el a várost. Nagyvázszyon 2 óra után vonultak át, ugyancsak erős biztosítással. Elsőnek páncélos felderítő kocsik, majd gépesített csapatok. A tüzérség és az ellátóoszlopok átvonulása a késő esti órákig tartott.

A német csapatok a megye községeit természetesen nem szállták meg. Csak néhány nagyobb helységben tartózkodott német alakulat, mint pl. Zircen, vagy Herenden. A nagyobb városokat erős csapatok szállták meg. Így Pápát is, ahol az ott állomásozó ejtőernyős-ezred és a repülőtéren levő 4. bombázó-osztály ellenállást szintén nem tanúsított.

Veszprémet a német 92. gépesített ezred csapatai szállták meg. Míg a többi csapatok legfeljebb időlegesen álltak meg a város utcáin, majd tovább vonultak Székesfehérvár felé, addig ez a gépesített ezred a városban maradt.² A német horogkereszt zászlót kitépték a városháza épületére, majd lefoglalták néhány középületet. Elsőnek a volt iparos tanoncoképző iskolát, ahol aztán hosszú hónapokon keresztül működött a 707. helyőrség parancsnokság (pl. Siems őrnagy).

Számos más intézményük is működött még, mint pl. a jelenlegi Bakony szállóban a tábori posta, vagy a piarista gimnáziumban az adminisztrációs csoportjuk. A csapatok nagyrésze a városon kívül, a jutasi kaszárnyákban helyezkedett el. Egyetlen alakulatuk maradt a város belterületén. A gépesített ezred páncélvadász százada a zsidó templomot (jelenlegi Széchenyi téren) és a környező épületeket szállta meg. A század önjáró páncélvadász lövegei utcahosszat álltak a járda szélén.

A város lakossága nyugtalansággal fogadta a bevonult német csapatokat. A fegyveres összecsapás réme még napokig kísértett, és a nyugtalanságot nem csökkentette az a közös katonai parádé sem, melyet 1944. április 2-án rendeztek a Gizella téren (ma Szabadság tér) a magyar helyőrség és a megszálló német csapatok alakulatai. A Vár irányából indított díszalakulatok végén felvonuló „hatalmas sárga harcokocsik”, melyek „hernyótalpai alatt reszketett a föld!”³ csak rettegést ébresztettek a veszprémiek tömegében, akik ott szorongtak az áprilisi szélben lobogó nemzetiszínű és horogkereszt zászlók alatt.

Az új és súlyos idők első tragikus jele a hétről hétre kegyetlenebbé váló zsidóüldözés volt. A zsidók elleni hecc-kampányt a bevonuló német katonaság indította meg. Néhány nappal bevonulásuk után a német katonák a zsidó-vallású kereskedők üzleteinek kirakatára nagy betűs feliratokat ragasztottak: „Jude!”. Az egyre arcátlanabbul viselkedő nyilasok közreműködésével a város lumpen-elemeit részabadiították a zsidó üzletre és azok kifosztására biztatták a sörredéket. A polgári hatóságok, de még a veszprémi rendőrség is tehetetlen volt a német katonasággal szemben.

A megszálló német hadsereg és a Gestapo azonban csak a kis zsidókkal volt ilyen brutális. A zsidó vallású nagytőkészekkel való kivételes bánásmódjukra érdekes példa áll rendelkezésünkre.

Március 19-én a délelőtti órákban Chorin Ferenc, az ország egyik leggazdagabb embere, a Salgótarjáni Köszénbánya Rt. elnöke vezérigazgatója, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alelnöke, a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének elnöke és a Felsőház tagja stb. stb. — elegáns fekete luxus autóján Budapestről Zircra menekült, régi barátjához, a zirci ciszterciarend apátjához. Ugyancsak ide menekült Kornfeld Mór is, a másik ismert zsidó vallású iparmágnás. A német Gestapo két nap alatt kinyomozta rejtekhelyüket és mindkettőjüket elfogták a zirci apátság épületében. A két iparmágnást azonban néhány hét múlva visszahozták Mautausenből, illetve Marialausendorf-ból Budapestre, s kerek két hónappal a zirci izgalom után, a Chorin—Weiss—Mauthner—Kornfeld családok útban voltak a semleges Svájc, illetve Portugália felé, annak fejében, hogy teljes vagyonukat 25 évre az SS-nek adták át.

Szomorúbb sors várt az egyszerű zsidó vallású polgárságra. A napisajtó soraiból döbbenetesen bontakozik ki a Veszprém megyei zsidók végzetes tragédiája: apró és megalázó intézkedésekkel kezdődött április végén és embertelen deportálásukkal fejeződött be júniusban.

Álljon itt néhány korabeli újságközlemény: 1944. április 30: Szabályozzák a zsidók élelmiszerellátását.⁴

Május 3: „A zsidók nem látogathatnak nyilvános fürdőket!”

Május 10: Tizenhat veszprémi zsidót internáltak. Ok: „Az ellenséges államokkal rokonszenveztek, ellenszenvvel viselkedtek a magyar nemzeti eszmével és gondolattal!”

Május 13: Pápán a zsidók a piacot csak délelőtt 11 óra után látogathatják. Este 21 órától reggel 5 óráig nem hagyhatják el a lakásukat. Internálás terhe alatt be kell szolgáltatni az írógépeiket, a kerékpárokat, a fényképezőgépeiket stb.⁵

Május elején dr. Buda István veszprémi főispán elrendelte a megye zsidó lakosságának a megkülönböztető sárga csillag viselését. Ennek elmulasztását rendkívül szigorúan büntették. A Budapesti Hírlap 1944. május 6-i száma közli Napi Híreiben hogy „A pápai rendőrkapitányság Altmann Bernátot 2000 pengő pénzbüntetésre ítélte, Kóth Albertet 20 napi elzárásra, Mischner Magda horvát állampolgárt 10 napi

1. Jelentés a zsidók kitelepítése alkalmából Veszprém bentervezett hálaadó istentiszteletéről, 1944. jún. 20.

1. Bericht über einen für den 20. 6. 1944 geplant gewesen „Dankgottesdienst“ aus Anlaß der Judendeportierungen.

1. Rapport sur l'office religieux prévu pour le 20 juin 1944 à Veszprém, à l'occasion de la déportation des Juifs.

1. Сообщение о благодарственном молебствии 20 июня 1944 года по случаю депортации еврейского населения в комитате Веспрем.

elzárása, mert a sárga csillagot nem viselték. Ugyanezért négy zsidó nőt internáltak.”

Május 17: Megkezdték a pápai gettó körülkerítését. Tizenkét bizottság járja a zsidó lakásokat, pontosan felleltározva mindent. A gettóba be nem vihető tárgyakat az ipariskolában gyűjtötték össze.⁶

Június 1-én megkezdődött a megye zsidó vallású lakosságának elkülönített ún. „gettókba” zárása. Veszprémben a zsidókat a régi „zsidó iskolába” és a „komakúti kaszárnya” épületeibe zsúfolták össze a legembertelenebb körülmények között. A pápai gettóba a helybeli zsidó lakosságon kívül vidékieket is szállítottak. Mintegy 260 családot Ajkáról, a zirci és devecseri járásokból.⁷ Várpalotán a helybeli és környékbeli zsidókat a zsinagóga épületében gyűjtötték össze.

A gettóba zárás csak a kezdete volt a szörnyűségeknek. Alig múlt el másfél hónap, megindultak a szerencsétlenekkel zsúfolt vonatszerelvények a németországi haláltáborok felé, ahonnan nem volt többé visszatérés. Egyedül Veszprém városából 750 embert hurcoltak el, akik közül mindössze 50 tért vissza. Várpalotáról 260 embert hurcoltak a pusztulásba.

1944. július 20-ra befejeződtek a deportálások Veszprém megyében. A június elején gettóban összpontosított zsidó vallású lakosságot a magyar királyi csendőrség brutális közreműködésével bevagonirozták és a vonatszerelvényeket megindították a Német Birodalom koncentrációs táborai felé.

A zsidók elleni kampányt Veszprémben példátlanul cinikus eseménnyel tetőzték be. Az eset annyira kirívó volt, hogy Weesenmayer, Hitler magyarországi teljhatalmú megbízottja is értedmesnek találta ezt jelenteni a Wilhelmstrassera.

Eszerint: „A nyilaskeresztes párt megyei vezetője, dr. Schiberna, Veszprémben azzal a kéréssel fordult az ottani ferencesrendiekhez, hogy a zsidók eltávolítása alkalmából rendezzenek hálaadó istentiszteletet. Minthogy a ferencesrendiek nem tartoznak a római katolikus püspök fennhatósága alá, az ő megkérdése nélkül tüzték ki e hó 25-re a misét. A vonatkozó bejelentést a két veszprémi újságnak kellett volna nyilvánosságra hozni, de ezek ezt elutasították. Mikor erről a püspök értesült, a nunciustól történő feljelentéssel fenyegette meg a gvardiánt... E fenyegetés hatására a gvardián kihallgatást kért a nyilaskeresztesektől és közölte, hogy ilyen körülmények között a misét megtartani nem lehet. Dr. Schiberna ekkor közölte a püspökkel, hogy a mise megtartása esetén röpcédulán közli a néppel: az istentisztelet az ő közbelépésére maradt el. Erre a püspök (Mindszenty József) engedélyezte azzal a kikötéssel, hogy a Tedeum elmarad és a nyilaskeresztesek nem jelenhetnek meg az istentiszteleten egyenruhában. Ezt a kikötést a nyilaskeresztesek nem fogadták el. A hálaadó istentisztelet zsúfolt templomban folyt le. A nyilaskeresztesek egyenruhában voltak, s a pap zöld miseruhában végezte a szertartást.”

A megye területén csak néhány zsidó munkatábor maradt, mint pl. a Kabhegy alatt levő „lágér”. Továbbá itt maradtak a katonaköteles zsidó vallású férfiakból felállított „kisegítő munkaszolgálatos századok”, melyeket majd csak október végén indítottak el Mosonmagyaróvár, a határ felé, hogy átadják őket is a német katonai hatóságoknak. A legjelentősebb munkaszolgálatos tábor az épülőben levő szentkirályszabadjai repülőtér mellett volt, ahol annak földmunkálatait végezték. Kisebb alakulat dolgozott a Péti Nitrogénműveknél (104/302. század és három felszázad), a hajmáskéri tüzérségi táborban (104/2. század) és a jutasi katonai repülőtéren.

Telegramm
(Sonder-G-Schreiber)

Budapest, den 20. Juli 1944- 10.50 Uhr
Ankunft: " 20. Juli 1944- 17.20 Uhr

Nr. 2019 vom 20.7.

G e h e i m !

Für Herrn Botschafter Ritter.

Der höhere SS- und Polizeiführer meldet mir am 19. Juli 1944:

1.) Rechtsbewegung:
In Miskolc wurden 2 Flugblätter aufgefunden, deren Übersetzung lautet:

"Juden, Leidensgefährten, unsere letzte Hoffnung ist Imredy, betet für ihn, jüdische Gemeinde".

Der Komitatsleiter der Pfeilkreuzlerpartei in Veszprem, Dr. Schiberna, hat sich an die dortigen Franziskaner gewandt mit der Bitte, aus Anlass der Portschaffung der Juden einen Dankgottesdienst zu veranstalten. Da die Franziskaner vom römisch-katholischen Bischof unabhängig sind, wurde ohne dessen Einschaltung eine Messe für den 25.7.44 anberaumt. Die Ankündigung

A német megszállás első következménye a zsidó lakosság deportálása volt. A második, az áprilisban megindult angol és amerikai légitámadások.

Április 3-án érte Budapestet az első nagy angol éjszakai légitámadás. Ettől kezdve szinte naponta vonultak át a megye légiterén a szövetséges hadseregek légierői. Az olaszországi támaszpontokról felszálló angol és USA repülőkötelékek állandóan DNY-i irányból hatoltak be az ország légterébe és a Balaton hatalmas, jól látható, jó tájékozási lehetőségeket biztosító víztükre felett vonultak el.

Április első napjaitól kezdve Veszprém lett az ország egyik legfontosabb légvédelmi centruma. Itt, a Jeruzsálem-hegy sziklái alá épített földalatti fedezékekben helyezték el a Légvédelmi Kerületi Központot, mely a Dunántúlon 159 figyelőorsók központja volt. Ide futottak be vezetékes úton a figyelőorsók jelentései, melyek a „figyelőszobában” egy 11×7 m-es térképen jelezték a közeledő ellenséges repülőgépek kötelek irányát és útvonalát. Az adatok alapján a „riasztószobából” szólaltatták meg az ország nagyobb településeinek vezérőrsirénait.

A jutasi katonai repülőtér szerepe is fokozódott. A jutasi repülőtér kihelyezett fiók-repülőterei voltak még a Tés község közelében levő fennsíkban levő kifutópályák, melyen egy vegyes német-magyar vadászraj állomásozott. A zömében magyar kötelékek feladata volt az ország DNY-i légterének védelme a horvát határig. Az Me 110-es gépekkel repülő vadászok azonban gondolni sem mertek arra, hogy a hatalmas, nem egyszer több száz gépből álló angol és USA bombázó kötelékeket megtámadják. Legfeljebb a nagyobb kötelékekből lemaradt sérült, vagy meghibásodott bombázókat és vadászokat támadták meg eredményesen.

A szövetséges légierő első gépe április 14-én este zuhant le Keszthelytől 4 km-re és többszáz méterre a parttól, a Balatonba. A kétmotoros angol Vickers-Wellington bombázógép nagyrésze kiemelkedett a vízből, melyről az életben maradt négy angol repülő fény- és sipjelekkel kért segítséget. A kételtű gépkocsikkal kivonuló német katonák foglyul ejtették a négy angolt, a pilótát azonban már csak holtan tudták kihúzni a roncsok közül.⁹ Az angol kötelékek éjszaka, az USA kötelékek a délelőtti órákban vonultak, hétről hétre egyre sűrűbben. A növekvő veszedelem miatt, május végén a megye hatóságai megkezdték a polgári légvédelem megszervezését. Június 4-én megrendezték Veszprémben az első nagy légtalpi gyakorlatot. Ugyanakkor díjmentes övohelyépitési tanfolyamot indítottak az építőipari szakemberek számára. Öt nappal később, június 9-én, a Belügyminisztériumtól kapott 100 000 pengős kamatmentes kölcsön felhasználásával

megkezdtek a legszükségesebb légtalpi létesítmények megépítését. (Nyilvános óvóhelyek, segélyhelyek, tűzoltóosztások stb.)¹⁰

Július 6-án egy USA felderítőgép jelent meg kb. 8000 m magasságban Veszprém és a jutasi repülőtér felett. A vadászgépek felszálltak, de 6–7000 m-nél magasabbra nem tudtak felemelkedni.

Július 7-én heves légcsatározásokat folytattak a 101. „Puma” vadászosztály repülői. A Dunántúl légtérben aznap 7 db USA repülőgépet lőttek le. Egy négymotoros bombázó a Bakony felett sérült meg és déli irányban kísérelte meg a menekülést. A gép egyik bal motorja égett, mikor Győr feletti megjelent a Papod felett. A vasútvonal felett a gép 12 főnyi személyzete ejtőernyővel kiugrott a gépből, mely a kádártai mezőre ruhand és felrobbant. A földetérő amerikai pilótákat a repülőtér személyzete fogta el.

Másnap, július 8-án, szombat délelőtt fél tíz körül a jutasi repülőtérre riadót fújtak a szokás szerint kúrtzóval, majd a szirénákkal. A repülőtér teljes személyzete a parancsnak megfelelően, az előkészületben levő gépkocsikon azonnal a kb. 5–6 km távolságban, a Papod erdeiben levő árok-óvóhelyekre sietett. Mivel a riadót ellenséges repülőgépek megjelenése nem követte, 10 óra után a riadót lefújták s az emberek visszamentek a repülőtérre levő szolgálati helyikre. Alig egy óra múlva közeledő nehézbombázó kötelékek moraja hallatszott ÉNy-i irányból. Semmiféle riasztás nem volt, a veszprémi Légvédelmi Kerületi Központ nem jelzett veszélyt, amikor 11 óra 30 perc körül a Papodtól Ny-ra levő magaslatok mögött 37 négymotoros amerikai bombázógép és számos kísérő vadász nagy V betű alakú köteléke bukkant elő. A gépek a megszokottnál alacsonyabban, kb. 4000 méter magasságban közeledtek. Többségük B-24 „Liberátor” volt, köztük néhány Boeing „Fortress I.” repülőerőddel. A bombázók már az erdős hegyoldalok felett oldották ki bombaterhüket. Valóságos záporát szórták ki a viszonylag kicsi, 10 és 30 kg súlyú repeszbombáknak és csapó-gyújtós légi aknáknak. A kötelék a Veszprém-külső vasútállomás légtérben megfordult, majd újabb bombázóporral árasztotta el a repülőtérrel. (Utólagos megállapítás szerint kb. 3800 becsapódást számláltak meg.) A repülőtérrel valóságos por és füsttenger borította el. A bombák ugyanis eltalálták az iparvágyányon veszteglő üzemanyaggal teli tartálykocsi vasúti szelvélynyt is.

A becsapódó bombák épületkárokat alig okoztak. Annál nagyobb volt a repülőtérre álló gépek között a kár és az embervesztés. A váratlan támadást követő leírhatatlan pánikot még fokozta az is, hogy a bombázás első pillanataiban felüvöltöttek a szirénák. Az alig 2–3 percig tartó támadásnak rendkívül súlyos embervesztései voltak. Összesen 111 ember halt meg.

Az anyagi károk is jelentősek voltak. A bombázó és zuhanóbombázó alakulatok gépei teljesen megsemmisültek. A 101. „Puma” osztály vadászgépei — melyek részben a Papod oldalában épített földalatti hangárokban voltak — szinte károsodás nélkül vészelték át a bombázást.

A repülőtérrel övező, kb. 1–1 km-ként álló légvédelmi lövegek az eseményekbe nem tudtak érdemlegesen beavatkozni. A lövegek nagyrésze ugyanis 37 mm-es gépágyú volt, kb. 30–35 db. Mindössze 7–8 db 80 mm-es „Bofors” légvédelmi ágyú volt, melyek 10,6 km-es ferdetávolságon képesek voltak eredményesen tüzelni. A légvédelmi lövegek, elsősorban, amelyek a Papod felé voltak állásban, szinte mind elpusztultak a bombázóporban.

A jutasi katonai repülőtérért bombatámadás szerves része volt annak a nagyarányú amerikai légitámadás sorozatnak, amely a következő napokban érte az ország repülőbenzint előállító finomító üzemait. Június 12-én érte ugyanis pusztító légitámadás a szőnyi finomító üzemeket és a budapesti „Fantó” finomító üzemeket. Két nappal később, 1944. június 14-én, szerdán délelőtt 11 órakor az amerikai légierő kötelékei megsemmisítő csapást mértek a magyar és egyben a német hadsereg egyik legjelentősebb hadiipari létesítményére, a Péti Nitrogén Művekre. A gyártelepnek két fontos része: a Kraktelep (nyerspetróleumból benzint előállító üzem) és a nitrogén-üzem sorozat (gázgyár, ammónia szín-

tézis, savüzem, pétióüzem stb.). Ezek közül a gyár „B” részlege közvetlen katonai irányítás alatt állott, mivel létfontosságú hadiipari termelést folytatott. (Salétromsav: napi 29–39 tonna, töménysav: napi 5,5–6,1 tonna, robbanó ammoniálsó: napi 8 tonna.) Az innét szállított salétromsavból és a Németországból érkező toluolból gyártotta a Fűzfői Lőporgyár a Try. I., II.-nek nevezett utász robbanóanyagot, illetve a tüzérségi és gyalogsági lőport. (A két üzem termékei végül is Veszprémbe kerültek, ahol a Danuvia Művek egy 2200 munkáslétszámmal dolgozó lőszer- és tölténgyárat létesített.)¹¹

A közeledő bombázókötelékek miatt a riasztás szabályszerűen megtörtént. A szirénák üvöltésére azonban nem állt le a munka. A gyár vezetősége a már két hónapja tartó állandó békés repülő átvonulások miatt nem tartotta szükségesnek a munka félbeszakítását. Elegendőnek tartották az esetleges bombázás megindulásakor azt, hogy az üzemekben és munkahelyeken levő 2–3 személyes óvófülkékbe meneküljenek a dolgozók.

Az amerikai bombázók (B-24. „Liberátor” típusok) mintegy 8000 méter magasságban, három irányból közeledtek. (D, ÉK, Ny.) A támadó bombázógépek száma a szemtanúk szerint kb. 30 volt.

A bombázás olyan váratlanul érte a gyártelepet, hogy szervezett menekülésről alig lehetett szó. A munkások, technikusok és mérnökök pánikszerűen menekültek a gépek beton talpazata alatt levő szerelő aknába és a munkatermekben levő óvófülkékbe. Az ammónia szintézis épületében a kompresszor alapok alá menekülő emberek vesztésénél nélkül élték át a támadást, ámbar az épület kb. 17 bombát kapott. Ugyanakkor a generátorház és a gázgyári kemencénél dolgozó emberek közül például 6–7 ember menekült egy háromszemélyes óvófülkébe, amely telitalálatot kapott és valamennyien elpusztultak. A szervezetlenségből adódó fegyelmetlenség is súlyos áldozatokat követelt. A jelenlegi túzoltóság helyén levő nagy óvóhely ajtaját néhány kíváncsi ember nem csukta be. A bejárat előterét találat érte, s a légnyomás, a repeszek és a gázok következtében itt ugyancsak meghalt 6–7 ember. A gyártelep és a 8. számú műút között levő erdőben táborozó román munkaszolgálatos katonák közül mintegy 25–27 személy meghalt. (Összes embervesztés 40–42 halott, akiket a várpalotai temetőben temettek el.)

A bombatámadás, amely legfeljebb öt percig tartott, iszonyatos méretű volt, annak ellenére, hogy a gyártelepnek szánt bombázóporok csak mintegy egyharmada érte az üzemeket. (Nagy tömegű bomba hullott a Pét-patak völgyébe és a futballpályára — jelenlegi igazgatósági épület helye —, illetve a vasút és a 8. sz. műút közti erdőre.) A gyártelep kb. 50 holdnyi területére az utólagos megállapítások szerint kb. 1470 darab bomba zuhant. (Tulnyomórészt 126 kg súlyú rombolóbombák.) A támadás során a Péti Nitrogénművek összes üzemrésze megsemmisült. A bombázás során pusztító tűzvész támadt, ami betetőzte a pusztulást. Legsúlyosabban a nitrogén-üzem sorozat károsodott. A Krak-üzem is nagyon súlyosan megsérült, de hadifontosságú szerepe miatt három hét alatt helyreállították. A gyártelepen kívül az ún. belső lakótelep is találatokat kapott. Emberáldozat itt azonban nem volt, mert a polgári lakosságot még április 7-e után elszállították a biztonságosabb bakonyi- és balatonvidéki falvakba.

A gyártelep védelmére kirendelt 40 mm-es légvédelmi gépágyús üteg, amelynek 6 lövege a mészkőbánya feletti magaslatokon volt tüzelőállásban, meg sem kísérelte a lőtávolságán kívül támadó bombázógépek elleni ágyútűzést.¹²

A következő hetekben az angol és amerikai bombázó kötelékek átvonulása a megye légtérén szakadatlanul tovább tartott.

Június 25-én, vasárnap délelőtt 8–10 hullámban amerikai bombázók vonultak el Veszprém—Pápa légtérben. Az egyik hullámot a magyar vadászipar gépei megtámadták és egy Liberátort lelőttek közülük. A bombázógép Nagycsád szélén a házak közé zuhant és felgyújtott egy pajtát. Két amerikai a roncsok között elégett, tizen ejtőernyővel kiugrottak és fogságba estek.¹³ Ugyanaznap Devecser felett szintén lelőttek egy négymotoros amerikai bombázót. Tíz főnyi személyzete ejtőernyővel földet ért.

Ezekben a napokban lőttek le még egy kéttörzsű amerikai repülőgépet Bakonycsérnye határában, melynek legénysége a roncsok között égett. Június 26-án Mezőszilas határában lőttek le egy amerikai repülőgépet, melynek négy főnyi személyzete ugyancsak elégett.

Az állandó repülőgép átvonulások miatt az angol légierő néhány speciális feladattal megbízott ejtőernyőst dobott le a megye területén. Július 4-én a karhatalom négy angol ejtőernyőst fogott el a Kabhegyen. Parancsnokuk egy őrnagy volt. Megbízatusuknak megfelelően kiválóan fel voltak szerelve, igen sok pénzt találtak náluk, 160 kg élelmet és 2 darab rádió adó-vevő berendezést.

Július 7-én, pénteken kétszeres légiriadó volt Veszprém-ben, a több hullámban átvonuló amerikai kötelékek miatt. Egy sérülési miatt lemaradt Liberátort a magyar vadászgépek megtámadták, mire az 4000 méter magasból kb. 9 darab bombát dobott le a városra. Egy robbant fel mindössze: a Tobak u. 6 sz. házat letalálta érte, 3 ház lakhatatlanná vált, 25 ház megrongálódott. A többi fel nem robbant bomba a Benedek-hegy oldalába fűrődött, illetve szétszóródott a Buhim városrészben. (Ezek közül került elő egy darab 1967-ben, az új gimnázium építéskor.¹⁴ Ugyaneznap Nagycsádtól nyugatra légharc során egy Liberátort lelőttek.

Július 14-én, pénteken kereken egy hónappal az első támadás után, az amerikai légierő újabb hatalmas légítámadást hajtott végre a Péti Nitrogénművek ellen. (Feltehetően az időközben helyreállított Krak-telep működését derítették fel.) A légítámadást ismeretlen számú nehézbombázó hajtotta végre, délelőtt 10 órakor. A bombázást 500 kg súlyú rombolóbombákkal végezték. A nitrogén-üzem sorozat és a klórüzem teljesen megsemmisült. A Krak-telep szenvedte el megint a legkönnyebb sérüléseket, úgy hogy két hét alatt újra sikerült helyreállítani. A támadás során embervesztés nem volt. Az egy hónappal előbb, június 14-én lezajlott súlyos légítámadás tragikus tapasztalatai miatt most már minden légiriadó esetén mindenki azonnal elhagyta az amúgy sem működő üzemeket és az időközben létesített biztonságos óvóhelyekre menekült. (Mészakőbánya alatti nagy óvóhely, a belső lakótelepen épült óvóhelyek és legelsősorban az erdőben levő ún. Cseri-akna.) A légháritás is eredményesen működött. Időközben ugyanis a Macskahegy térségében egy 80 mm-es Bofors-légvédelmi ágyú üteget helyeztek el, amely 10,6 km ferdetávolságon volt képes tüzelni. Az elhárító tűz következtében egy Lookheed „Lightning” kisérővadászgép zuhant le és két Liberátor, melyek Hajmáskér közelében zuhantak le.

Július és augusztus hónapokban az angol és amerikai kötelékek átvonulása szakadatlanul tovább tartott Veszprém megye légtérében. Jelentős bombázásra azonban nem került sor, legfeljebb sérült gépek igekeztek megszabadulni bombaterhüktől. Ilyen eset fordulhatott elő augusztus 29-én, majd 30-án délelőtt Herenden, mikor is egy-egy amerikai bombázógép 5, majd újra 5 darab 250 fontos bombát dobott le a község határában. A megye területén levő német és magyar repülőterek vadászrepülő egységei olykor-olykor felvették a reménytelen harcot a gyakran sokszáz gépből álló angol és amerikai kötelékekkel. Július 18-án Gyulafirátótnál és Nemesvámosnál zuhant le egy-egy sérült angol, illetve amerikai repülőgép. Július végén Nagyvázsönynál lőttek le egy angol repülőgépet, melynek pilótája ejtőernyővel földet ért.

Augusztus 21-én éjszaka Veszprém DNy-i határa felett zajlott le erős légharc. Ezen a napon Bakonybánkánál zuhant le egy amerikai Liberátor, melynek személyzete elpusztult. Augusztus 22-én Külsővatnál lőttek le egy amerikai Liberátort, melynek 11 főnyi legénysége ugyancsak elpusztult.

Ilyen súlyos helyzetben, miközben a légítámadások Dámokles kardja állandóan a város felett függött, végre július végére elkészültek a június elején megkezdődött légoltalmi építkezések Veszprém-ben. Július 30-án megnyitották a nyilvános óvóhelyeket, mintegy 650 ember számára a közel 20 000 lakosú városban. A legjelentősebb nyilvános óvóhelyek a következő helyeken voltak: Benedek-hegy alatt (220 főre), a Városháza pincéje (100 főre), Szt. Imre tér 9. sz. alatt (110 főre), Kossuth u. 24. sz. alatt (90 főre) stb. Felállították a segélyhelyeket (kereskedelmi iskola, városi szeretet-

ház, Szt. Anna iskola) és a légoltalmi tűzoltóosztagokat (kereskedelmi iskola, turisztaszálló, városi szeretetház). Augusztus 27-én dr. Hornyák Miklós polgármester, a város új légoltalmi vezetője és dr. Appoldy Máttyás rendőrfőtanácsos megsemmisítették a város hatóságai légoltalmi intézményeit és csapatait s megállapították: a város légoltalma mintaszerű.

Szeptemberben elcsendesedett Veszprém megye légtére és csak október közepén jelentek meg újra az angol és amerikai bombázógépek kötelékei. Október 13-án, pénteken délelőtt fél tíztől délután két óráig egymást érő hullámokban vonultak el az amerikai bombázógép kötelékek Pápa felett. A déli órákban több gép visszafordult és bombázni kezdte a várost. (Árpád, Zápolya, Vasút utcák.) Több ház találatot kapott, melynek során 9 ember meghalt.¹⁵ Ugyaneznap Kolontár-Lőrinte pusztán egy amerikai „Mustang” vadászgépet lelőttek. Pilótája elpusztult.

Október 14-én Veszprémtől Ny-ra lőtt le a tüzérség egy amerikai „Aira Cobra” vadászgépet. Pilótája, Leo Alston főhadnagy súlyos sérülésekkel ért ejtőernyőjével földet. Hetekkel később a veszprémi kórházban halt meg.

A nyári zsidó deportálások (melyek a legtöbb emberben mélységes felháborodást okoztak) és az egyre fokozódó angol-szágos légítámadások következtében, augusztus végétől egyre gyakrabban találkozunk a lakosság háborúellenes hangulatának megnyilvánulásaival. Általában elszigetelt és jelentéktelen apróságok voltak ezek. Forradalmi munkásmozgalom a megyében ekkor még nem volt. Egyedül Pápan volt szervezett kommunista mozgalom, de ennek 15 fiatal résztvevőjét 1943 júliusában a rendőrség letartóztatta, majd Soroksárra a „defenzív osztályra” vitte őket. 1944 márciusában a sátoraljaiújhegyi börtönben voltak, ahonnan október 15-e után Dachauba és Bergen-Belsenbe hurcolták őket. Mindössze heten szabadultak meg élve (Székely Klára, Szenes Iván, Csaba Ferenc, Ambrus György, Bartha László, Földes Gabriella, Földes Ilona). A többieket a Bergen-belseni táborban lőtték agyon az SS katonák (Libenau Jenő, Bodó Éva, Fehér Miklós, Bartha Miklós, Bachrach László, Révész István).¹⁶

Annak ellenére, hogy pl. Várpalotán a keresők 58%-a volt ipari munkás, Veszprém-ben 56% (kb. 5500 fő), szervezett forradalmi munkásmozgalom nem volt. Ennek oka az, hogy mind a várpalotai bánya, mind a veszprémi és környékbéli üzemek (Pét, Fűzfő, Peremarton, Ajka stb.) kivétel nélkül hadiüzem volt. Ennek következménye, hogy a fasiszta erőszakszervezetek sehol olyan szilárd „fegyelmet” nem tudtak teremteni, mint a megyében. Így nem meglepő, hogy éppen Pápan találkozunk leginkább a háborúellenes hangulat nyomaival. A „Pápai Hírlap” augusztus 12-én felháborodottan ír arról, hogy egyesek rendszeresen szagatták az „utóbbi időben megjelenő sok politikai és világnézetű plakátot, mely mind a nemzetvédelmet szolgálja!” Szeptember 9-én pedig arról ír, hogy gyalázkodó hangú és tekintélyromboló röpiratok láttak napvilágot Pápan.

Veszprém-ben sajnos még ennyivel sem találkozunk. A klérus által irányított és befolyásolt veszprémi polgárság ezeken a tragikus hetekben legfeljebb „engesztelő hetet” tartott, melynek során páter Gologi Lajos jezsuita atya megindító szent beszédeket mondott a Károly-jepszemplom előtt augusztus 23-tól 30-ig.

Szeptember végétől a Magyarország délkeleti területeire benyomuló szovjet hadsereg légierőjének repülőgépei a megye légtérében elvonulva röpcédulákat dobtak le. Két érdekes dokumentum maradt fenn. Egyik a polgári lakosságnak, a másik a hajmáskéri katonai tábor magyar katonáinak szól.

1944. szeptember 28-ról keltezett az első röpcédula.¹⁷

„Felhívás a herendi porcelángyár munkásaihoz! Munkástestvéreim! Bánhuber János szól hozzátok, a volt régi munkástestvéretek. Arra hívlak fel benneteket, ragadjatok meg minden eszközt és harcoljatok a német rabló fasiszták ellen, akik hazánkat megszállták és kirabolták, s kirabolják még most is, az utolsó napjaikban! Nyíljon már ki a szemetek! Akadályozzátok meg minden kiszállítást Németország felé! Ártsatok ott, ahol csak tudtok! Ott a Bakony, kövessétek a hős partizánokat! Vegyetek példát a finn, román, bolgár és a többi szabadságszerető népekről!

Ne féljete a Vörös Hadseregtől, mert az nem akarja hazánkat meghódítani, hanem az ellenkezőjét, a munkásnépet akarja felszabadítani a fasiszta rabság alól. Ezért támogassátok mindenben, amiben csak tudjátok a Vörös Hadsereget. Ne higgyetek a hazug Hitler- és Horthy propagandának, mert ők csak a saját bőrüket féltik! Vegyétek ki a részeteket a dicső szabadságharcból a német rablók ellen!

Halál a német megszállókra!
Éljen a Vörös Hadsereg!
Bánhuber János. 1944. szept. 23.”

Ugyancsak szeptemberről való (bár dátum ezen nem szerepel) a következő röplap is.

„Üzenet a hajmáskéri katonai tábor helyőrségéhez!
Magyar Katonák! Bajtársak!

Kiss József őrmester, ki a 150. nehéz-tüzér osztálynál szolgált — s aki most hadifogságban van — szól hozzátok! Ne higgyetek a hazug Horthy-propagandának, hogy a Vörös Hadsereg a ti ellenségetek, hogy el akarja foglalni az országot. A Vörös Hadsereg, amely ott áll a déli határon, nem foglalni jött, hanem felszabadítani benneteket a német iga alól. Bajtársak! Ne harcoljatok a Vörös Hadsereg ellen: Tagadjátok meg a parancsot! Szereztek fegyvert! Törjete be a lőszer- és fegyverraktárakba! Ott a Bakony, menjete partizánok! Harcoljatok a németek ellen, mert ezzel segítete hazánk felszabadításában. Segítsétek a dicső Vörös Hadsereget!

Halál a német rablókra!
Éljen a Vörös Hadsereg!

Kiss József.”

Ellenállásra azonban nem került sor a megye területén. Ennek ellenére Veszprémben is kialakulóban volt egy kis csoport, melyről így ír Csaba Imre:

„Néhányan egyszer-egyszer összejöttünk és beszélgettünk... Nem volt ez kommunista csoport és semmilyen sem, de tudtuk, hogy egymás előtt nyugodtan kimondhatjuk gondolatainkat... Egyre rendszeresebben találkoztunk a Jókai utcában, Jánosik szabó műhelyében. Hallgattuk az angol rádiót, Moszkvát és az illegális magyar adót. Beszélgettünk a politikai helyzetről, a front alakulásáról. A város lakosságának hangulata és politikai véleménye is egyre szélsőségesebbé vált. Egyre többen és élénkebben politizáltak.”

1944. október 15-én, vasárnap déli 1 órakor a már-már elhervadt remények Veszprémben is feléledtek. Alig hangzott el Horthy kormányzó proklamációja és az azt követő kormányzó hadparancs, a városban leírhatatlan felfordulás támadt. A városban és a honvéd laktanyában levő német katonai egységek fejvesztetten vonultak ki a városból. A zűrzavart fokozta az, hogy a városban levő 4/3 zászlóalj pótkeret és a jutasi tiszthelyettes képző iskola katonái, négyfőnyi vegyes őrségekkel megszállták a város középületeit, a postát, a bankot, a vasútállomásokat stb. A bizonytalanságot fokozta, hogy a magyar rádió óráról órára távolodott a proklamációban elmondottaktól. 3 óra után újból német katonai indulók harsogtak és közben Vörös János hamisított hadparancsát olvasták be. A harc folytatására felszólító hadparancs 17 óra 21 perckor hangzott el. Az emberek lelkében nyiladozó reménység úgy fonnyadt el, mint a leforrázott virág. Ezekben a percekben újra megjelentek a német csapatok Veszprémben. Az őrhelyeken levő magyar katonákat lefegyverezték és az őrségeket bezavarták a laktanyákba, ahol azok három napon át szigorú őrszertartásban voltak. (Nem sokkal később a 4/3-as pótzászlóaljat Fajsra vezényelték, ott voltak házaknál elszállásolva.)

Veszprémben a német egységek harc nélkül foglalták el a középületeket, melyeket azonnal megszálltak erős őralakulatokkal. A megye területén egyetlen helyen volt fegyveres összetűzés. A Pápa melletti Takácsiban a magyar katonák és a helyi lakosság fegyvert fogott a községbe benyomuló német SS katonák ellen. A fegyveres összecsapás során a németek öt, a magyarok három halottat vesztek.

A német csapatok ellenakciójával szinte egyidőben itt a megyében, de elsősorban Veszprémben riadóztatta sorait a helyi nyilaskeresztes párt. Szervezeteikben egymás után bontották fel az általuk várva várt nap akcióinak tervét tartalmazó borítékokat. A német Gestapo és a budapesti Pasaréti úton levő Kovarcz Emil akciója szoros szálakkal kapcsolódott a vidéki eseményekhez. Délután 5 óra után a veszprémi utcákon tömegesen jelentek meg az Árpádsávos karszalagot viselő nyilas párttagok. A veszprémi események központja dr. Schiberna Ferenc ügyvéd Piac-tér 25. számú lakása (jelenleg Vöröshadsereg tér 25.). Schiberna, ez az 50 éves ügyvéd, akinek 1922 óta volt irodája a városban, 1937 óta volt a Nyilaskeresztes Párt tagja. Ő állt most az események élén. Először a város, majd a megye vezetője lett. Október 29-én a nyilas kormány főispánja nevezte ki. A párt megyei vezetője Becskeházi Becske Zoltán lett. A Nyilaskeresztes Párt megyei szervezetének székhelye a volt főispáni lakban volt elhelyezve. Október 15-e után a várost elárasztották a nyilaskeresztes párt plakátjai és röpcédulái. Lényegileg ugyanazokat a vérgőzös deklarációkat és fenyegetéseket ismételték, melyeket a budapesti rádió harsogott naphosszat. Mindezekből a lakosság csak annyit értett meg, aki nincs a németekkel és a nyilasokkal, annak pusztulnia kell.

A hatalomátvétel után hamarosan megalakult Veszprémben, a városháza épületében a párt irányítása alá tartozó Nemzeti Számonkérő Szék. Ez a szervezet ítélkezett minden politikai vétségben, mely a nyilaskeresztes párt és a német-bérenc kormány ellen irányult, vagy amit ők annak vétek. 1944. november 27-e után Veszprémben is felállították a párt terrorszervezetét, a Fegyveres Nemzet Szolgálatot, amelynek székhelye a volt zsidó iskolában helyezkedett el. A zömében suhancokból és a város lumpen-elemeiből alakult, kb. 100 főnyi fegyveres alakulat parancsnoka a Budapestről iderendelt Gruber Lajos „zászlófő” volt. Ez a félszemű, házra hajló, zömök bandita volt Veszprém legfélelmetesebb alakja azokban az apokaliptikus hónapokban.

A veszprémi FNSZ székhelye az elkövetkező hónapokban számos sötét büntény és súlyos terrorcselekmény színhelye lett. Kezdetben megelégedtek az iskola udvarán végrehajtott nyilvános botozásokkal, mellyel minden apró-cseprő vétséget büntettek. 1945. januártól kezdve, amikor az arcvonal Veszprém térszomszédságában megmerevedett, a veszprémi FNSZ terroristái számos súlyos terror cselekményt követtek el.

A veszprémi nyilas uralommal szembeni tevékeny ellenállással nem találkozunk. A maximum az volt, hogy éjszánkánként leszaggatták a párt plakátjait, vagy ellen-plakátokat ragasztottak. Az Egyházmegyei Nyomdában dolgozott egy Török János nevű nyomdász, aki munkahelyén ragasztóplakátokat készített. Ezeket aztán esténként ragasztották a nyilasok plakátjaira. Nem nagy dolog volt ez, de hatásos.

A megye lakosságának többsége alig leplezett gyűlölettel viselkedett a nyilas rezsimmel szemben, melyben — joggal — a háború gyors befejezésének legádázabb ellenségét látta.

A lakosság elkeseredett hangulatát és passzív ellenállását semmi sem foglalja össze hitelesebben, mint az a „Figyelmeztetés és felhívás!” című dörgedelmes újságszöveg, melyet dr. Schiberna Ferenc megyevezető adott közzé a „Veszprém-vármegye” 1944. október 22-i számában.¹⁸

„Alig múltak el a hazaáruló rendszer aljas merényletével kiváltott megdöbbenés órái, máris észleljük, hogy a nemzet rácsálói újból kezdenek magukhoz térni!”...

„Az angol és orosz rádió szenvedélyes hallgatói és pestisének terjesztői már a Szálasi-kormány közeli bukásáról... suttognak!”... „A Nyilaskeresztes Párt falragaszainak kifüggesztését egyes üzlettulajdonosok megtagadják, egyes ilyen falragaszokat letépték, a válságos órákban életük kockázatásával a haza megmentésére harcbaletett pártszolgálatasainkról gyalázatos rágalmakat terjesztenek, ugyanígy a szövetséges német nemzet katonáiról!”... „Aggodalommal látom, hogy a válságos órákban a magyar társadalom még mindig az intrikával és fúrással, rosszindulatú locsogással, és a halálos ellenség propagandájának terjesztésével szórakozik!”...

„Nem leszek tekintettel sem társadalmi állásra, sem személyi kapcsolatokra, hanem irgalmatlanul eltiprom a legkisebb ártalmas megnyilvánulást is! A megtorlás nemcsak azokat éri, akik a Nemzet ellen bármilyen ártalmas cselekményt elkövettek, hanem azokat is, akik ilyenről tudva, azt a hatóságoknak, vagy a pártnak nem jelentik fel, ezzel veszélyes elemek bűnpártolói. Ha ezen felhívás után sem lesz segítségünkre a Nemzet jóérzésű és megbízható része... akkor kénytelen lesz a felderítés más módját választani, amely a besúgás és esetleges alaptalan feljelentések lehetőségével ártatlanságokat is kitéhet a megtorlás veszélyének!”...

A nyilas uralom azonban nemcsak fenyegetőzött. Súlyos megtorlásokkal is találkoztunk. November 12-én tette közzé a „Veszprémvármegye” c. hetilap, hogy Hajdú István várpalotai bányász és Kis László balatonfüzfői kibukust rémhírtérjesztésért a csendőrség a győri királyi ügyészségnek átadta.¹⁹

Október közepétől kezdve a megyét egyre fokozódó mértékben a menekülők áradata lepte el. Az ország hadműveleti területté vált keleti részéből a katonai és polgári hatóságok pánikkeltő hazugságok áradatával, majd erőszakos eszközökkel igyekeztek a lakosságot menekülésre kényszeríteni az ország egyre nagyobb területeit felszabadító szovjet hadsereg elől. Ez a lélekmérgezés szervezeten folyt, s százezernyi embert taszított a teljes létbizonytalanságba, vagy éppen a biztos halálba.

Október 5-én a veszprémi alispán is körlevelet bocsájtott ki a M. kir. Belügyminisztériumtól kapott helyzetjelentés szerint, mely körlevélnek nyílt célja: hangulatkeltés a szovjet hadsereggel szemben! November 12-étől a Nyilaskeresztes Párt Hungarista Mozgalom Veszprém megyei szervezete a „Veszprémvármegye” c. laphoz mellékletet adott ki: a legvadabb propagandaanyaggal a szovjet hadsereg ellen. Álljon itt példának egy ilyen „Közlemény”, amely ostoba és gonosz propagandafogásaival jellemző erre az időszakra.

A Pápai Hírlap 1944. november 18. számában közlik: (4. lap.)

...„Megbízható forrásokból hírek érkeznek a bolsevista módszerekről Magyarország megszállt területeiről:

1. Valamennyi magántulajdonban levő élelmiszert, az utolsó darab kenyérig egy gyűjtőhelyen kell leadni. Aki e rendelkezést nem tartja be, vagy másokról tudja ezt és nem jelenti agyonlövők!

2. A lakosság napjában kétszer tartozik a szovjet tábori konyhánál élelemért jelentkezni...

3. Mindenki csak egy öltöny ruhát és két rend fehérneműt tarthat meg magának, a többi a ház elé kell helyezni, honnan a szovjet megbízottak éjnek idején ezt elviszik. Aki ennél többet tart meg, vagy jelentés nélkül hagyja ezt a szomszédainál, agyonlövők!”...

Az Erdélyből, a Bácskából és Kelet-Magyarországról özönlő menekültek száma állandóan növekedett a megyében. November 4-én Veszprémben 322 fő menekültet tartottak nyilván. November 21-én már 3762 személyt.²⁰ Veszprémben fel kellett állítani a „Menekültügyi Irodát” a városháza 26. sz. szobájában, ahol a menekültek élelmezésének és elhelyezésének ügyeivel foglalkoztak.²¹

Rendkívül szigorúan büntették azokat, akik szembeszegültek a hatóságok munkájának. November 18-án Veszprémben özv. Fehér Sándornét és lányát internálták, mert nem adtak szállást a menekülteknek.²² Az egyre súlyosbodó helyzetben a nyilas rezsim a legdurvább eszközökkel, pl. a statárium bevezetésével igyekezett rövidreszabott uralmát meghosszabbítani. Október 29-én hirdetmények és sajtó útján kihirdették a statáriumot:²³

...„Halál a lázadókra, rendbontókra és rémhírtérjesztőkre! Mindazokra, akik lázító, vagy bujtogató kijelentéseket tesznek, lázító vagy aggodalmat keltő vészhireket terjesztenek, ilyen tartalmú iratokat hoznak forgalomba, vagy a közrendet más módon megbontani igyekeznek, nemkülönben azokat, akik fegyvert vagy robbanószert engedély nélkül tartanak birtokukban... hűtlenség büntetnének minősíti és a rögtönbíráskodás szabályai szerint halálbüntetéssel sújthatja!”

A fenyegetőzés mellett lelkesíteni is igyekeztek. Különösen a könnyebben befolyásolható és a háborút még romantikus színben látó fiatalságot.

...„Harmadik korcsoportbeli leventék! — jelentkezzetek önként minél nagyobb számban a járási, városi, illetve helyi parancsnokságnál! Páncélrombolóknak! A páncélos kilövés jutalmazására kiosztandó föld természetesen a leventékre is vonatkozik!”...

Ugyanekkor — a tényleges hadihellyel mit sem törődve — elképesztő logikával magyarázták a frontokon kialakult hadihelyzetet. Épületes példája ennek a „Veszprémvármegye”-ben november 19-én megjelent „Utolsó menet!” című főrmédvény:

...„Elértük november elejét! A háborút még mindig nem tudták befejezni a szövetségesek. És ezzel — el is veszítették a második világháborút! Mert amit most a keleti és nyugati fronton láthatunk, az már csak végső erőfeszítése mind az angolszászoknak, mind a szovjeteknek! Viszi őket a kétségbeesett lendület, hogy az utolsó menetet — megakadályozhassák!”...

A legmagasabb katonai és politikai vezetés azonban korántsem volt olyan derűlátó, mint Kutasi Kovács Lajos veszprémi nyilas újságíró.

1944 október végén kibontakozóban volt a magyarországi arcvonalon a szovjet 2. és 3. Ukrán Front hadseregeinek ún. „budapesti hadművelete” (1944. október 29.—1945. február 13.). A hadművelet célja: a budapesti ellenséges csoportosítás bekerítése és megsemmisítése. A hadművelet első szakaszának (1944. október 29.—december 12.) első hetében mozgásba jött a gigantikus harapófogó északi íve, amely Hatvan—Vác—Szob irányában tört előre, míg a déli szárnyon november 7-én az 57. hadsereg kezdte meg az erőszakos átkelést a Dunán Baja és Apatin között.

A német „Dél” hadseregcsoport (pk.: H. Friessner altábornagy) parancsnoksága, nem bízva a Dunavonal tarthatóságában, egy új védelmi teperszakasz kiépítését rendelte el a Dunántúlon, a Birodalom délkeleti határainak védelmére.

A védelmi vonal jobbszárnya a Balatontól a Drávaig (Kéthely—Nagybajom—Barcs), balszárnya a Balatontól a Dunáig (Akarattyá—Polgárdi—Székesfehérvár—Ercsi) terjedt volna.

A védelmi vonal elnevezése: „Margit-vonal” (Margareten-Stellung). A 25—35 km mélységű védelmi vonal három védőövvel állott volna. A fővédőv mélysége 5—6 km volt. A peremvonaltól 6—10 km-re, önálló támpontok rendszeréből létesült a második védőv. A peremvonaltól 25—35 km-re épült a hadseregvédőv.

A védelmi övezetben levő lakott helységeket a német és magyar hadvezetés megerősítette és körkörös védelemmel látta el, hogy ezzel is szilárdítsa a védelmi rendszert.

A fővédővet harcokcsikkal megerősített gyalogos zászlóalj szállták meg. A második védőövben és a hadseregvédővben páncélos hadosztályok összpontosultak. Az erődítési munkálatok megkezdése előtt, 1944. október 26-án, a Honvédelmi Minisztérium szigorúan bizalmas parancsban utasította az illetékes katonai parancsnokságokat, hogy kezdjék meg a Veszprém megye területén levő zsidó munkaszolgálatos századok azonnali útbaindítását a nyugati határok felé. Az utasításban meg volt szabva az útirány: Mosonmagyaróvár, majd onnét Hegyeshalom, ahol aztán átadják majd a német katonai hatóságoknak a századok legénységét. Elsőnek a megyében levő legnagyobb munkaszolgálatos tábor számolták fel, a szentkirályszabadjait (amely 1942 június közepe óta építette az ottani repülőteret). A táborban a keretlegénység a legbrutálisabban bánt a zsidó munkaszolgálatosokkal. A századok elindítása előtti napokban, október 21-én lőtték agyon Kersztenbaum Ignác 24 éves munkaszolgálatost, majd 24-én felakasztották Grünstein László 41 éves munkaszolgálatost. (A szentkirályszabadjai községi halotti anyakönyvek bejegyzései szerint.) A táborból elsőnek azt a hat századot indították el október 30-án, melyeket „bori századoknak” neveztek, ugyanis ezek a századok néhány nappal előbb érkeztek meg gyalogmenetben a szerbiai Bor mellei bányákból. Október 30-án indították el a 105/501, 105/503, 105/504, 105/505, 105/506, 105/508 századokat. November

2. A dunántúli arcvonal kialakulása és helyzete 1944. dec. 3-án 00,00 órakor.

2. Entwicklung und Verlauf der Fronten am 3. 12. 1944 um 00,00 Uhr auf dem Landesgebiet jenseits der Donau.

2. La formation et la position du front transdanubien, le 3 décembre 1944, à 00.00 heure.

2. Положение дунантульского фронта на 0 часов 3 декабря 1944 года.

3-án indították útnak 105/507, 105/508, 105/509 századokat. A kimerült emberek, akik több hetes gyalogmenet után voltak, végkimerülésben és szívbénulásban pusztultak el. November 1-én Guth Vilmos 41 éves és Frimm István 37 éves munkaszolgálatos halt meg szívbénulásban. November 3-án Guttman Adolf 24 éves munkaszolgálatos ugyancsak szívbénulásban halt meg. November 6-án Reisz Miklós 24 éves szívbénulásban, Révész Ferenc 24 éves végelgyengülésben halt meg.

A kimerült embereket a keretlegénység fegyverei hajszolták, aki kidőlt, az meghalt. Drámai erővel idézi e kegyetlen napokat Radnóti Miklós, aki 1944. október 31-én a szentkirályszabadjai táborban írta a következő sorokat:

*„Mellézuhanam, átfordult a teste
s feszes volt már, mint húr, ha pattan.
Tarkólövés, — így végzed hát te is, —
súgtam magamnak, csak fektüdj nyugodtan.
Halált virágnak most a türelem.
Der springt noch auf, — hangzott fölöttem.
Sárral kevert vér száradt fülelem.”*

A szentkirályszabadjai munkaszolgálatos tábor kiürítésével egyidőben indították útnak november 1-én a Péti Nitrogénművekben dolgozó 104/302 századot és három fél-századot: 101/353, 105/304, 710/305. Ugyancsak ez nap indították el a hajmáskéri tüzérségi táborból az ott dolgozó 104/2 századot.²⁴

A zsidó munkaszolgálatos alakulatok elvitele után, 1944 november elején megkezdődött a „Margitvonal” védelmi övezeteinek kiépítése. Az erődítési munkálatokat a magyar Erődítési Bizottság utász és műszaki alakulatai végezték, a polgári lakosság nagyarányú alkalmazásával. A Veszprém-ben levő m. kir. honvéd állomásparancsnokság elrendelte, hogy minden városban és községben a polgári hatóságok kötelesek erődítési munkacsoportokat szervezni. Minden munkacsoport 30 főből és egy munkavezetőből állott. A munkacsoportoknál „természetesen nem csak a munkaszervezet, hanem az úgynevezett intelligenciát is be kell szervezni”, mivel a „Honvéd Vezérkar Főnöke megállapította, hogy sem a honvédség, sem a lakosság nem teljesíti hazánk védelmére szükséges feltétlen erőfelfejtést!” Az erődítések célja, hogy a „visszavonuló csapatok esetleges további terület-feladás esetén minden helységnél védelemre alkalmas berendezéseket találjanak, hogy abba belekapaszkodva a helységet a helyi karhatalmi osztag védeni tudja. Az illetékes katonai parancsnokok szemrevételezik a községeket és elkészítik a védelmi terveket. Az erődítési munkálatokról vázlatot kell készíteni, mely a községben levő megbízható szerv (községi katonai parancsnok, vagy ha ez nincs, bíró, vitéz stb.) őrzetében marad, hogy az azt a beérkező csapatok parancsnokának átadhassa.”²⁵

Az erődítéseket a megye keleti és délkeleti területein megkezdtek. Különösen hatalmas erődítési munkálatok kezdődtek a Margit-vonal fővédővénél 5—6 km-es mélységében. A biztosítási öv mögött elhelyezkedő műszaki zárrendszer gerincét itt is a jó vonalvezetésű, összefüggő, több méter széles és mély, oldalazó tüzelőállásokkal biztosított harcokocsiárok alkotta. A harcokocsiárok irányokban, mint például Balatonfőkajár DNY-i térségében az ún. Külső lapon, a Balatonfőkajár és Akarattya közti országút mentén, vagy Manó-puszta és Papkeszi között stb. hatalmas harcokocsi árkokat ásattak.

A harcokocsiárkokat egyéb akadály- és műszaki zárrendszerek egészítették ki a védelem mélységében. (Egyéb harcokocsi akadályok: földbe és betonba ágyazott faronkok, vasúti sínek stb., illetve gyalogsági akadályok: drótkerítés, dróthenger, stb.) A műszaki zárrendszer mögött helyezkedett el a fővédőv, amely általában 2—3 egymás mögött 1—2 km távolságban húzódó állásrendszerből állott. Az állások között közbeeső állások és reteszállások húzódtak, mint pl. a peremartoni robbanóanyaggyár munkásaival és tisztviselőivel épített reteszállás, amely Peremarton É. 120. magassági ponttól húzódott Ny-i irányban az erdőcsücsökig, majd onnét az erdő szegélyén a Sukori-hegy oldalában. A zezugosan ázott illetve robbantott lövészárkokban kb. 50 méterenként gép-

fegyverállások, kb. 200 méterenként parancsnoki fedezékek voltak. Az állások előtt előretolt tüzelőállások, a főárokkal összeköttetésben. Az árok elé drótakadályt és aknamezőt telepítettek. Hasonló reteszállás húzódtott Peremarton D. 153. m. ponttól a berhidai vasútállomás irányában.

A második védőv és a hadseregöv megerősítése rendkívül hevenyészett formában készült el. Általában megelégedtek azzal, hogy a községek körül lövészárkokat ásattak. Így történt ez pl. Zirc körül is. „A község lakosságát lövészárkok ásására vezényelték ki. A munkát eleinte Wehrmacht-katonák irányították, később magyarok. A Wehrmacht tagjai halkán rebesgették: kár dolgozni, Hitler elvesztette a háborút!”²⁶

Az erődítési munkálatokkal egyidőben fokozták a megyeszékhely és a megye legfontosabb ipari centrumainak légvédelmi biztosítását is.

November 13-tól kezdve kb. két hetes munkával légvédelmi ütegállásokat építettek a polgári munkaerő bevonásával Veszprém köré. (Miklósháza-puszta, Geleméri major, Takács téglagyár, Litér és Nemesvámos térségében.) Az öt munkahelyre 30—30 embert vezényelt ki a polgármester az állomásparancsnokság utasítására.²⁷

A közeledő szovjet csapatok miatt, melyeket a 17. légi flotta és az annak alárendeltségében levő Vitruk altábornagy csoportja, összesen mintegy 900 db csatarepülő, bombázó és vadászgép támogatott, a meglevő tési repülőter mellett októberben egy három kifutópályás német katonai repülőter települt Nagyvázsöny és Tótvázsöny között, a Zsófia-puszta felé vezető bekötőút kétoldalán, a Hosszúharaszt-erdő, az Edvárd-hegy és a Nagycsepel birkaakol térségében. A környező községek kirendelt munkacsoportjával épített repülőterre novemberben érkezett meg a német „Immelmann” zuhanóbombázó ezred (pk. Rudel ezredes).

November utolsó hetében megkezdtek a „Margitvonal” Veszprém megyei szakaszának katonai alakulatokkal való feltöltését. A Balaton nyugati partvonalának védelmét a magyar II. hadtest parancsnoksága irányította. (Hadtestparancsnokság 1944. december 4-től Hajmáskéren. Hadtestparancsnok: vitéz Kudriczy altábornagy.) Amíg a védelemre kijelölt hadosztályok felvonulása tartott, a Balaton környéki leventékből, nemzetőrökből állítottak fel partőrséget, az ún. „Balatoni zászlóalj”. (pk. Jekelfalusi-Piller György Balatonfüred.) A „partőrségbe” 16—48 éves korig minden férfinak be kellett vonulnia.

„Mindazon 16—48 éves korban levő férfiak, akiknek meghagyási igazolványuk nincs és bevonulási kötelezettségüknek a mai napig nem tettek eleget, holnap reggel, 18-án 6 órakor 5 napi élelemmel, melege ruhával ellátva jelentkezzenek a fűzfőgyártelepi csendőrségi parancsnokságon. Aki ezen rendelkezésnek nem tesz eleget, halálal lesz büntetve. A következő napon a csendőrség szigorú razziaát tart, mely razzia alkalmával a csendőrség felkoncolási joggal bír, s mint katonaszökevények lesznek büntetve!”²⁸

Időközben — 1944. november 26 és december 6 között — felvonult a Balaton partra a Székesfehérváron feltöltés alatt álló magyar 25. gyalogos hadosztály, amely a november 7-én végrehajtott szovjet támadás során súlyos veszteséget szenvedett Tiszanána, Atány községek térségében. A gyaloghadosztály az 1. és 25. gyalogezredből és az 59. műszaki zászlóaljból állott. (Hadosztály parancsnok: Kalkó Gyula vezérkari ezredes.) A hadosztály 10 magyar és egy német zászlóaljból állott. (A német 153. tabori kiképző hadosztály egy gyalogos zászlóalja.) A zászlóaljak három-három gyalogos és egy-egy géppuskás századból, továbbá egy nehézfegyver szakaszból állottak. A gyalogos századok 120—130 emberből. (85 puska), két géppuskából, kilenc golyószóróból és hat „páncélöklőből” állottak. A géppuskás század hat géppuskával rendelkezett. December 16-án a hadosztály tüzérsége 11 könnyű és 1 nehéz ütegű állott. (Kb. 44 db 75 mm-es, vagy annál nagyobb űrméretű löveg, továbbá 4 db 105 mm-es löveg.) Alárendeltségében volt még 4 db páncéltörő ágyú. A csapatok gépesítése 80%-os volt.²⁹ A 11 zászlóalj a Keszthelytől Fűzfőig terjedő partszakaszt szállta meg. A tihanyi-félszigetet a német zászlóalj szállta meg, és ide összpontosították a tüzérség zömét is. Mivel félő volt, hogy a szovjet csapatok a Sión keresztül kisebb folyami naszádokat

vontatnak fel a Balatonra, felállították az ún. „Balatoni-Flottillát”, mely öt balatoni motoroshajóból állott, nehézgéppuskákkal felszerelve. Legénységük német tengerészekből állott. A flottillát később 27 utász rohamcsónakkal erősítették meg.³⁰

A 25. gyaloghadosztály mögött, Nagyvázsöny térségében a 9. tábori póthadosztály (pk. Főnagy János vezérkari ezredes) csapatai gyülekeztek. A két hadosztály magyar csapatainak fegyelme és harci morálja rendkívül rossz volt. Jellemző erre egy eset. December elején a balatonfüredi Say-villában a partvédő zászlóalj egy őrhelye volt. A már ottlevő katonák mellé bevonult egy idősebb magyar katonákból álló gyalogszávad. A századparancsnok alaki szemlét tartott a beérkező katonák között, s amelyik katonánál valami hiányosságot talált, azt ott a helyszínen sajátkezűleg megbotozta. Másnap a századost a Balaton-parton, az ún. Eszterházy-réten agyonlőve találták.

A balatonvidéki lakosság nagyon rossz véleménnyel volt a ott állomásozó magyar csapatokról. Vöröstoró község róm. kath. plébániájának Háztörténetében olvasható a következő: „A magyar osztagok mint célnélküli karavánok mászkálnak egyik faluból a másikba. Nem érdekli más őket, mint a bor, a pálinka és a dohány. A szőlőhegyen feltörik a pincéket és lopnak, mint a szarkák!”

A „Margit-vonal” Akarattya—Polgárdi közötti szakaszára november végén német csapatok érkeztek. A 153. Feld Ausbildung Division (tábori kiképző hadosztály) mintegy hat zászlóalja. (pk. Winkler altábornagy.) A hadosztály kiképzetlen újoncokból állott, kiknek arcvonalba szállítását még a „Dél” hadseregcsoport parancsnoka Hans Friessner altábornagy is hazaárulásnak tartotta.³¹

A német hadosztály megerősítésére még ide rendelték a „Lausitz-géppuskás zászlóaljat” és a 4. SS „Polizei” hadosztály egy zászlóalját. A két zászlóalj felszerelése megfelelő volt, de legénysége idősebb korosztályokból tevődött össze, így harcérteke alacsony volt. A hadosztályt a december első napjaiban kibontakozó szovjet támadás idején megerősítették még az alárendeltségébe utalt néhány magasabb egységgel: a „Major-harcsoportnak” nevezett két magyar zászlóaljjal, a „Takács-harcsoportnak” nevezett magyar légvédelmi gépjáru üteggel, az 509. SS ezred négy üteggel és több magyar üteggel és aknavető alakulattal. (December 16 után a hadosztály lövész zászlóaljait és az alárendeltségében levő csapatokat szétosztották a „Margit-vonal” ezen szakaszának védelmére átvevő német 1. és 23. páncélos hadosztályok között)

A „Margit-vonal” Balaton—Velencei tó közti szakaszának védelmét a német LVII. páncélos hadtest törzse irányította december 20-ig. Az LVII. páncélos hadtest harcálláspontja: Polgárdi, parancsnoka: Kirchner altábornagy.

II. VESZPRÉM MEGYE DÉLKELETI TERÜLETEINEK ÁTMENETI FELSZABADULÁSA A SZOVJET HADSEREG „BUDAPESTI HADMŰVELETÉNEK” IDŐSZAKÁBAN

(1944. december 3.—1945. február 13.)

A szovjet hadsereg „budapesti hadművelete” 1944. október 29-én kezdődött és első szakasza december 12-én fejeződött be.

A hadművellet első szakaszában a 3. Ukrán Front hadseregei Budapesttől 200 km-re délre átkeltek a Dunán és hadművelleti hídfőt létesítettek. A hídfőből november 26 után indult meg a támadás. Az 57. hadsereg a Dráva-torkolat és Mohács szélességében nyomult előre nyugat felé. (December 6-án a hadsereg leállította támadását Kéthely—Marcali—Nagybajom—Nagyatád—Barcs vonalán és védelemben ment át a vele szemben álló német 2. páncélos hadsereggel.) Ezzel egyidőben a 4. gárda hadsereg (öt lövész és egy gépesített hadtest erővel) Zaharov hadseregtábornok parancsnoksága alatt Baja térségében kelt át a Dunán. A hadsereg csapatai december 30-án elérték a Szekszárd—Bonyhád vonalat, majd a támadás arcvonalát egyre szélesítve, lendületesen törtek

előre észak-északnyugati irányban. A támadás jobbszárnyán (Dunaföldvár—Simontornya szélességben) a 31. gárda lövész hadtest három hadosztálya támadott. Balszárnyon a 21. gárda lövész hadtest három hadosztálya nyomult előre. A hadtest hadművelleti feladata az volt, hogy Siófok—Simontornya között lépje át a Sió-csatornát és menetből törjön be a „Margit-vonal” védelmi övezetébe. Az ellenséges védelem harcászati mélységének áttörése után a 7. gárda gépesített hadtest ütközetbe vetését tervezték azzal a feladattal, hogy a támadást Várpalota és Mór általános irányban fejlesszék ki. A terv szerint december 5-ig a hadtestnek el kellett érnie a Mór—Várpalota—Vörösterény terepszakaszt. A szovjet frontparancsnokság ekkor még úgy tervezte, hogy egyidőben oldja meg a Budapesten levő, mintegy 10 ellenséges hadosztály bekerítését és a támadás továbbfejlesztését Komárom—Veszprém szélességben. Ez azonban nem sikerült, s a terveken jelentős változásokat kellett eszközölniök.

December első napjaiban azonban minden a legnagyobb sikerrel ment végbe. A Bonyhád—Paks térségében levő magyar csapatok, melyek névlegesen a 3. magyar hadsereg parancsnoksága, de ténylegesen a német „Dél”-hadseregcsoport parancsnoksága alá tartoztak — képtelenek voltak feltartóztatni a hatalmas erőkkel támadó szovjet csapatokat. A 20. gyalog hadosztály (Eger) és az ún. „folyam-dandár” maradványai december 2-án reggelre a Kapos felé hátráltak Beleska—Pincehely—Nagyszékely térségében. A gyaloghadosztálytól észak-keletre harcoló magyar 23. gyaloghadosztályt Cece irányába szorította a Madocsánál átkelő szovjet hadtest. A szovjet hadtestek támadása olyan hatalmas erővel bontakozott ki, hogy a „Dél” hadseregcsoport parancsnoka joggal félt attól, hogy a szovjet csapatok menetből lerohanják a még épülőben levő „Margit-vonalat”. Időt kellett tehát nyerni, hogy a védelmi vonal mielőbb elkészüljön. Ezért a német hadseregcsoport parancsnokság — a még épülőben levő „Margit-vonal” biztosítására —, attól délre kb. 20—25 km-nyire, a Sió-csatorna vonalán egy hevenyészett védelmi vonalat akart létrehozni, „Jenő-vonal” néven. A védelmi vonal Siófok—Simontornya közti szakaszát az LVII. páncélos hadtest törzseire bízták. Alárendeltségébe utalták a pesti hídfőből kivont 23. páncélos hadosztályt (Simontornya—Ozora) és a 20. magyar gyaloghadosztályt.

A 20. gyaloghadosztály parancsnoka Tömössy vezérőrnagy 1944. december 2-án 12 órakor kapott parancsot az LVII. páncélos hadtest parancsnokától, hogy csapataival azonnal vonuljon vissza a Sió mögé Siófok és Ozora szélességben (32 km) és ott építsen ki védelmi vonalat. A hadosztályparancsnok a védelmi sáv szűkítését kérte, tekintettel a hadosztály elégtelen erőire. Összesen hat zászlóaljjal rendelkezett (13/1, 24/2, 24/3, 14/1, 11/1. és a felderítő zászlóalj). A zászlóaljak átlagosan 350 emberből állottak, zászlóaljanként 1—2 géppuskával és 2—3 aknavetővel. A hadosztály tüzérsége nyolc ütegből állott. (A 7. és 30. tüzérosztály, a 6. gépvontatású tüzérosztály.) December 2-án 14 órakor a hadtest parancsnokság módosította a parancsot: a Siófok—Szabadhidvég szakaszt a Vác térségéből sürgősen átcsoportosított német 1. páncélos hadosztály veszi át, a parancs vétele után alig öt órával később, december 2-án 16 és 17 óra között a Pincehely térségében gyülekező magyar 20. gyaloghadosztály zászlóaljai megkezdték a visszavonulást. A szovjet csapatok által üldözött, a szovjet légiő és tüzérség csapásai alatt vonuló magyar csapatok másnap hajnalra érték el a részükre kijelölt védelmi körleteket. A visszavonulás zűrzavart még fokozta a megismétlődő és egymást követő parancsok tömege. A laza összefüggésű és hézagos magyar és német csapatokkal kevert arcvonalban az összeköttetés anarchikus formákat öltött.

A visszavonuló magyar csapatokat üldöző szovjet 21. lövész hadtest (pk. S. A. Kozak vezérőrnagy) széles arcvonalon szétbontakozva nyomult előre. A hadtest balszárnyán támadó 62. lövész hadosztály csapatai már december 2-án délután elérték a Balaton partvidékét Zamárdi térségében és a község feletti magaslatookról aknavető tűz alá vették a Balatonon át Balatonfüred felé menekülő hajókat. A lendületesen támadó szovjet csapatok néhány rohamosztaga megkísérelte a menetből való átkelést a szántódi szoroson a Ti-

Magyar Polgárok!

hany félszigetre, de ez kudarcba fulladt a félszigetet védő csapatok tüzeiben és a nagyvázsonyi repülőtérről felszállt „Immelmann”-zuhanóbombázó ezred csapásai alatt.

December 3-án hajnalra a 21. gárda lövész hadtest széles arcvonalon megközelítette a Sió-csatornát. Balszárnyon a 62. lövész hadosztály csapatai nyomultak előre Zamárdi—Felsőnyék szélességben. Jobbszárnyon, Felsőnyék—Pálfa szélességben a 69. lövész hadosztály támadott. A támadó szovjet csapatokkal szemben, a kora reggeli órákban kialakult a német és magyar csapatok „Jenő”-vonal elnevezésű védelmi övezete.

A védelmi vonal jobbszárnyán, Siófok DNy.—Mezőkomárom sávjában a német 1. páncélos hadosztály csapatai foglaltak el védelmi állásokat. Az október közepén Debrecenről északra lezajlott súlyos harcokba, majd a Gyöngyös térségében súlyosan leharcolt 1. páncélos hadosztálynak csak a roncsai érkeztek Siófok térségébe. A páncélos hadosztály az 1. és 113. páncélgmánat ezredéből, az 1. páncélos ezredből, az 1. páncélos felderítő alakulatból, a 37. páncélvadász alakulatból, a 37. páncélos utász zászlóaljából és a 299. légvédelmi alakulatból állott. (Hadosztály pk. Thunnert vezérezredes.) Összesen 3 teljes létszámú és 1 leharcolt zászlóaljából állott a hadosztály. A tábori kiképző zászlóalj csak a keretből állt. A hadosztálynak volt még alárendelve a 18. SS páncélgmánat hadosztály III/40. zászlóalja.

A páncélos hadosztály fegyverzete: 8 nehéz páncéltörő ágyú, 4 db P-V. és 7 db P-IV. harckocsi és egy db rohamlőveg. A hadosztály 73. páncélos tüzérezrede, amely 3 könnyű- és 5 nehéz ütegből állott, nem érkezett meg időben, mert önjáró ütegeket, melyeket Vácról Lepsénybe irányítottak, a német LXXII. hadtest parancsnoka Schmieidt tábornok önhatalmúlag visszatartotta Ercsiben, s azok csak december 8-án érkeztek meg a páncélos hadosztály akkor már Csajág—Polgárdi vonalán harcoló csapatai mögé.

Az LVII. páncélos hadtest közepén helyezkedett el, Mezőkomárom és Ozora között a magyar 20. gyaloghadosztály. Mezőkomárom térségében a 24. gyalogezred csapatai voltak védelemben. A Szabadhidvégnél levő vasúti híd D-i részén, a Siótól délre levő hídfőállásban a hadosztály felderítő zászlóalja ásta be magát, megerősítve a 20. lovas századdal és a német 371. légvédelmi tüzérosztály egy gépágyús ütegvél. Mezőkomárom községében a 24/3. zászlóalj rendezkedett be védelemre. Lajoskomárom körül helyezkedett el a 24/2. zászlóalj. Az ezred védelmi övezetében foglalt tüzelőállást a 7. tüzér osztály. A gyaloghadosztály balszárnyán, az Ozoránál levő hídfőben a 13. miskolci gyalogezred egyetlen zászlóalja foglalt el védelmi állásokat, a 30. tüzér osztály megerősítésével. A községtől É-ra a 14. egrői „Dobó István” gyalogezred I. zászlóalja és a 6. gépvontatású tüzér osztály csapatai voltak védelemben. A 11/1. zászlóalj tartalékban volt. A hadosztály parancsnoki harcálláspontja Dég községben települt. A hadosztály mögött, Enying területén a „folyam-dandár” maradványai, kb. 500 ember gyülekezett (pk. Illey alezredes), mint a II. hadtest tartaléka.

December 3-án délelőtt Hajmáskérről megérkezett a 8. tábori tüzér osztály 12 db lövege, mely a 24. gyalogezred védelmi övezetében foglalt el tüzelőállásokat.

A hadosztálynak műszaki alakulatai nem voltak, s így a csapatok támpontszerű védelmi állásai előtt semmiféle aknazárat, vagy akadályrendszer nem telepítettek. A Budapestről vasúti szállítással útnak indított 153. utász zászlóalja három századát december 3-án Kálózson vagonírozták ki. A három utász század gyalogmenetben indult el a 14/1. zászlóalj védelmi körletébe, egyenesen az akkor már támadásban levő szovjet 69. lövész hadosztály elé.

A 20. gyaloghadosztály parancsnoka december 3-án még nem számított a szovjet támadásra, illetve a Sió-csatornát megfelelő védelemnek vélte az esetlegesen támadó szovjet gyalogsággal és páncélosokkal szemben.

Balszárnyon: Ozora és Simontornya között a német 23. páncélos hadosztály védett.

(A „Jenő-vonal” Simontornya—Dunaföldvár közötti szakaszán a német LXXII. hadtest alárendeltségében levő csapa-

A vörös hadsereg legmagasabb parancsnokságának utasítására a német hadsereg megsemmisítése folyamatban van és evégett a vörös hadsereg bevonult Magyarországra.

Magyarországnak a legnagyobb része a német katonaságtól felszabadult. A vörös hadsereg már elérte a magyar fővárost, Budapestet és Magyarország délnyugati részén a Duna vonalát átlépve, elérte a **Balaton**-t. A vörös hadseregnek Magyarország területére való bevonulása tisztán katonai szempontból történt, hogy ezáltal a német hadsereget és a vele szövetséges magyar csapatok ellenállását megtörje. A vörös hadseregnek nem célja elvenni Magyarországnak bármely részét és megváltoztatni a jelenlegi társadalmi rendjét.

A vörös hadseregnek az a célja, hogy a német hadsereget megsemmisítse és az elnyomott országokban a Hitler-uralmat tönkretegyje. A vörös hadsereg Magyarországra nem mint hódító, hanem mint felszabadító jött.

Ez a romboló és pusztító háború, amelyre a németek **Magyarországot** kényszerítették a világ nagyhatalmai ellen: **Szovjet Unió**, **Amerika**, **Anglia** ellen, Magyarországot a tönk szélére juttatták.

A németek Magyarországot megszállták, megfosztották függetlenségüktől, szabadságuk utolsó maradványától csak azért, hogy ezzel saját pusztulásuk időpontját kitolják. A Hitleristák készek Magyarországot, az egész magyar népet kitenni a teljes pusztulásnak.

Németország volt szövetségesei: **Olaszország**, **Románia**, **Bulgária**, **Finország** megszakítottak Németországgal minden összeköttetést és Németország ellen fordultak. Most határozzon **Magyarország**. Nemsokára eljön az idő, amikor Magyarország egészen meg lesz szabadítva a német megszállóktól.

Magyar polgárok! Adjatok meg minden segítséget a vörös hadseregnek, amelyik most Magyarország területén harcol. Szigoruan tartsátok be a vörös hadsereg utasításait, hogy minél hamarabb teljes

győzelem legyen, a német hadsereg felett. Meg kell fogni az ellenség minden ügynökét, mindenkit, aki a németeknek segít, aki akadályozza a németek gyors kiverését Magyarországról és azt is, aki zavarja a vörös hadsereg működését.

Örizzétek meg nyugalmatokat és a rendet, maradjatok helyeteken és folytassátok hétkés munkátokat. Biztosítsátok a zavartalan munkát, valamennyi ipari, kereskedelmi, közhivatali és más üzemekben. Minden magyar polgárnak, jogi személynek személyi és vagyoni jogaik sértetlenek maradnak a vörös hadsereg megvédelmezi őket.

Minden helybeli hatóságnak és polgári közigazgatásnak **folyma**nia kell munkáját.

Földművesek, földművesnők nyugodtan folytassátok **mezőgazdasági munkátokat**.

Munkások és iparosok menjetek a gyáratokba és műhelyetekbe. **Kereskedők és vállalkozók** félelem nélkül folytassátok munkátokat.

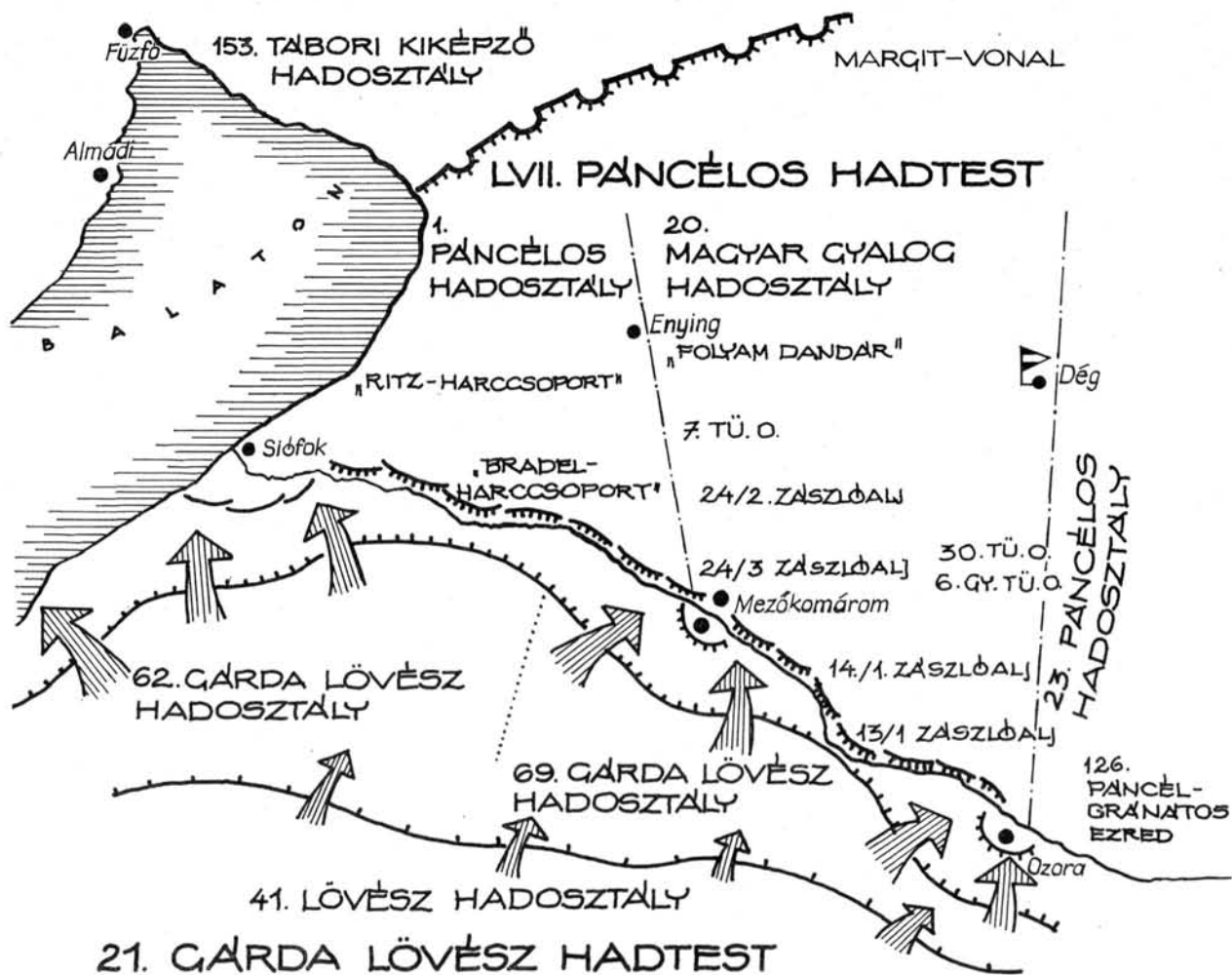
Tisztviselők biztosítsátok a normális munkamenetet minden hivatalban.

Papok és hívők nyugodtan folytathatjátok vallásos szertartásokat.

Magyarok! A **hitlerista Németország meg lesz semmisítve. Végéig segítetek tehát a vörös hadseregnek, hogy tönkre tudja tenni, el tudja pusztítani a német fasiszta hadsereget, ezáltal elősegítitek Németország pusztulását és a háború gyors befejezését saját hazátokban is.**

A vörös hadsereg frontí parancsnoksága.

3. A Vörös Hadsereg felhívása.
3. Aufruf der Roten Armee.
3. Appel de l'Armée Rouge.
3. Призыв Красной Армии.

4. A „Jenő”-vonal helyzete 1944. dec. 3-án 00,00 órakor.

4. Verlauf der „Jenő” (Eugen)-Linie am 3. 12. 1944 um 00.00 Uhr.

4. La position de la ligne „Jenő”, le 3 décembre 1944 à 00.00 heure.

4. Положение линии «Енё» в 0 часов 3 декабря 1944 года.

tok védettek: a német 271. népi gránátos hadosztály, a magyar 23. gyaloghadosztály és az 1. huszár hadosztály két ezrede.)

Ezzel a védelmi vonallal szemben vonult fel a szovjet 4. gárda hadsereg. A Duna és a Sárvíz-csatorna között a 31. lövész hadtest három hadosztálya, a Sárvíz és a Balaton között a 21. gárda lövész hadtest. A két szovjet hadtest kétlépcsős harcrendben építette ki támadási tervét, tekintettel az ellenfél esetleges mélységben elhelyezett védelmi övezeteire. Az első lépcsőben két hadosztály támadott. Balszárnyon Zamárdi és Felsőnyék szélességben a 62. lövész hadosztály, jobbszárnyon, Felsőnyék—Pálfa szélességben pedig a 69. lövész hadosztály. Második lépcsőben a hadtest támadásánál teljes szélességben a 41. lövész hadosztály csapatai nyomultak előre.

A szovjet lövész hadosztályok 3—3 lövész ezredből és 1 rohamezredből álltak. Egy hadosztály előéri átlag ötezer emberből tevődtek össze. A szovjet hadosztályok fegyverzete átlagosan: 100—110 golyószóró, 35—40 géppuska, 35—40 82 mm-es aknavető, 10 120 mm-es aknavető, 15 db 45 mm-es löveg, 5—6 db 76 mm-es ún. ezred-löveg, 15—20 db 76 mm-es ún. hadosztály-ágyú, 10 db 122 mm-es löveg.

A szovjet lövész magasabb-egységek gyalogságot közvetlenül támogató harcokkal egyáltalán nem rendelkeztek. Kizárólag könnyű rohamlővegezredekkel tudták őket meg erősíteni.

A hadtestek közelebbi feladatát 7—10 km-ben állapították meg, ami a védelem fővédővövének elfoglalását jelentette. A napi feladat 18 km volt, az ellenség harcászati mélységének áttörése. A 21. gárda lövész hadtest mögött vonult fel a 7. gárda gépesített hadtest, melynek állományába 107 db harcokcsi és rohamlöveg tartozott. A gépesített hadtest harcbevetését a támadás másnapján, az ellenség harcászati mélységének áttörése után szándékoztak végrehajtani. Feladata, hogy a támadást Mór általános irányba fejlessze ki. Ezenkívül a hadtest erőinek egy részével csapást kellett mérni Várpalotára (A tervek szerint december 5-ig egy gépesített ezrednek el kellett érnie Vörösberény térségét.) 1944. december 3-án, vasárnap délből 14 órakor, megindult a szovjet tüzérség és aknavetők előkészítő tüze. Az előkészítést 60 percre tervezték. Ebből 15 perces tűzcsapást a peremvonalban felderített célokra, a tüzérségi ütegekre, és az ellenség közeli tartalékaira mértek. A roham tüzérségi támogatást kísérő tűzösszpontosítással tervezték 2 km mélységig. A továbbiakban a tűz megnyitása a zászlóaljparancsnok kérésére történt. (A lőszerhiány miatt az első napra 0,5, a második napra 0,3 lőszerjavadalmazást irányoztak elő.) A tüzérségi tűz fedezete alatt, megindult a 21. gárda lövész hadtest két hadosztályának támadása, elsősorban a Sió D-i partján levő német és magyar hídfőállások ellen.

A támadás légi biztosítását a 17. légihadsereg látta el. A tüzérségi előkészítés kezdetétől az áttörésért folytatott harc

alatt a légiérő 12—18-as gépcsoportokban csapásokat mért az ellenség támpontjaira, tüzéségi útegeire, figyelőpontjaira és tartalékaira. A lövész hadtesteket egyenként egy csata-, és egy vadászrepülő hadosztály támogatta.

A 21. gárda lövész hadtest főcsapása a Balatonkiliti körzetében levő német hídfő ellen irányult, melyet az 1. páncélos hadosztály 1. páncélgránátos ezrede védett (pk. Huppert alezredes) a hadosztály 1. páncélos felderítő zászlóaljának támogatásával. (pk. Dr. Koehler őrnagy.) A támadást a 62. lövész hadosztály csapatai hajtották végre egy gépesített ezred támogatásával. A támadó szovjet csapatok súlyos harcba keveredtek a hídfőt védő német erőkkel. A páncélosokkal és rohamlővegekkel támogatott szovjet gyalogság szétszórta és visszavonulásra kényszerítette a német zászlóaljakat. A rendkívül súlyos harcba beavatkozott a magyar 8. tábori tüzérszázal 12 lövege és a német légiérő. A Nagyvázsony melletti repülőtérről felszálló „Immelmann”-zuhanóbombázó ezred Ju 87-es gépei és egy vadász alakulat sem tudták a támadó szovjet páncélos és gyalogsági erőköt megállítani. Az egymást szakadatlanul váltó, 5—15 gépből álló német csatagép kötelékek, melyek másnap délutánig támadtak, csak a Szántódnál levő szovjet csoportot tudták szétszórni, mely a keskeny kísérlete meg az átkelést a tihanyi-félszigetre. A Siófok felé előretörő szovjet csapatokat azonban nem tudták feltartóztatni. A visszavonuló 1. páncélos felderítő alakulatot üldöző szovjet gépesített ezred két és félórás harc után benyomult Siófokra. A város utcáin heves harc alakult ki a páncélosokkal támogatott szovjet gyalogság és a várost védő német alakulatok között. Az 1. páncélgránátos ezred I. zászlóalja (pk. Schriewer százados) és a hadosztálynak alárendelt III/40. zászlóalj (a 18. SS „Horst Wessel” páncélgránátos hadosztálytól), illetve a 153. tábori kiképző hadosztály (FAD) alárendeltségében levő „Lausitz” géppuskás zászlóalj és egy légvédelmi tüzér alakulat (Flak-Abteilung) képtelen volt a támadó szovjet csapatokat visszaverni. A támadó szovjet csapatok a „Lausitz” géppuskás zászlóalj sávjában átkeltek a Sión. Ez döntötte el a város sorsát és a németek az alkonyati órákban kiűrték a várost és visszavonultak a Siófoktól ÉK-re levő, Balatonszabadi irányában húzó vasútvonal mögé. Ettől K-re, a 113. páncél gránátos ezred állásai egészen Mezőkomáromig nem álltak szovjet támadás alatt.³²

A Siófok térségében kibontakozó szovjet támadással egyidejűleg heves harc bontakozott ki a szabadhidvégi és ozorai hídfők területén is.

A szabadhidvégi hídfőt védő magyar „felderítő zászlóalj”, a 20. lovas század és a német légvédelmi ágyú üteg rövid harc után visszavonult. Műszaki alakulat hiányában nem tudták maguk mögött felrobbantani a vasúti hidat. Így a szovjet gyalogság — üldözve a visszavonulókat —, a hídon keresztül benyomult Mezőkomáromba. Este 20 óra körül egy másik szovjet csapat a felsőnyéki gazdasági vasút hídján kelt át a Sión és aknatűz alá vette a Mezőkomáromot védő magyar csapatokat. Rövid harc után a magyar csapatok („Felderítő zászlóalj”, 24/3. zászlóalj, 20. lovas század és a tüzéség: a 7. tüzérszázal német légvédelmi ágyús- és páncéltörő útegek) kiűrték a községet és Lajoskomáromig vonultak vissza az éjszaka leple alatt.

Délután 17 órakor az ozorai hídfőt is erős szovjet támadás érte. Az itt védő magyar 13/1. zászlóalj rövid harc után ugyancsak visszavonult. A szovjet gyalogság itt is átkelt a Sión és kb. 4 km mélységben egész Harasztbogárd pusztáig nyomultak előre.

Itt azonban a magyar zászlóalj ellenlökést hajtott végre és a szovjet csapatokat visszaszorította a Sió déli partjára.

A szovjet zászlóaljak a 23. német hadosztály sávjában is támadtak a késődélutáni órákban. Simontornyánál két szovjet zászlóalj a 126. páncél gránátos ezred főellenállási vonalát áttörve, a Simontornya-szilasbalhási út mindkét oldalán támadott ÉNy-i irányban. A szovjet csapatok behatoltak és felszabadították Szilasbalhás községet.

A szovjet csapatok Simontornyától K-re is támadtak és behatoltak Sáregresre. A német 23. páncélos hadosztály egész arcvonalán átlagban 2 km-t volt kénytelen hátrálni.

A 21. gárda lövész hadtest hadosztályaival egyidőben, a jobbszárnyon előnyomuló 31. gárda lövész hadtest is támadott.

Hasonlóképpen a front balszárnyához, a szovjet csapatok ezen az arcvonalszakaszon is rendkívül gyors sikereket értek el. Visszavonulásra kényszerítették a LXXII. hadtest csapatait a Cece és Dunaföldvár közötti térségben, a szovjet 31. lövész hadtest zászlóaljai a nap végére elérték Előszállás térségét. A „Dél”-hadseregcsoporthoz 1944. december 4-én hajnali 1 óra 20 perckor kiadott harcjelentése szerint a Siótól É-ra két szovjet hídfő alakult ki: Siófoknál és Mezőkomáromnál. Mindenütt másutt a Sió É-i partján helyezkedtek el a német és magyar csapatok támpontszerű tüzelőállásai.

December 4-én, hétfőn, a kora hajnali órákban, az előző napi súlyos harcok során beállott zavaros helyzetet tisztázandó a magyar II. hadtest parancsnoksága Székesfehérvárról erőszakos harcfelderítésre rendelte ki a 102. páncélvonatot, melynek sikerült a Rétság—Tolnanémedi közti vasútvonalon Pincehelyig előretörni. Itt harcba keveredett a szovjet csapatokkal, majd súlyos sérülésekkel visszavonult Székesfehérvárra.

A felderítésre küldött egyéb egységek jelentései is arra a véleményre juttatták a német hadseregcsoporthoz, hogy a „Kirchner”-harcscoporthoz egyre inkább a szovjet csapatok átkarolásának veszélye fenyegeti. A szovjet 31. lövész hadtest hadosztályai ugyanis gyors ütemben törtek előre a Sárvízről K-re és 4-én reggelre elérték Előszállást.

December 4-én egész nap viszonylagos csend uralkodott a Sió menti arcvonalon. A siófoki és mezőkomáromi hídfőkben levő szovjet csapatok beásták magukat. Láthatólag az újabb erők beérkezésére vártak, melyek szakadatlanul vonultak Tolna megye útjain a Sió és a Balaton felé.

A délutáni órákban a magyar 20. gyalog hadosztály parancsnoka jelentést küldött a „Kirchner”-harcscoporthoz, hogy a mezőkomáromi szovjet hídfőt felszámolni nem tudja, mert a rendelkezésére álló zászlóaljak a Sió vonalát védik, de így is „az orosz ott jön át, ahol akar!” Kirchner altábornagy ezért a 23. páncélos hadosztályt utasította a mezőkomáromi szovjet hídfő felszámolására. A kora esti órákban, 19 órakor egy német felderítő zászlóalj négy harcokosi támogatásával behatolt Mezőkomáromba, de a községben levő szovjet csapatok tüze visszavonulásra kényszerítette őket. A visszavonuló német és magyar csapatokat a szovjet csapatok üldözőbe vették. Különösen súlyos harcok alakultak ki a községtől ÉNy-ra levő térségben, ahol a 158. magassági pont többször cserélt gazdát. Így az Enying felé előnyomuló szovjet csapatokat ideiglenesen sikerült megállítani. Az ÉK-i irányban támadó szovjet csapatok azonban elérték Lajoskomáromot és a község déli részét elfoglalták. A visszavonuló magyar csapatoknak csak a község É-i és Ny-i részét sikerült a nap folyamán tartaniuk. (A községben a magyar „Boldus-csoport” harcolt, melyet a 24. gyalogezred 2. és 3. zászlóaljának roncsaiból, a 20. lovas századból és egy német gépágyús ütegből állítottak össze.)

A hajnali órákban a szovjet csapatok Ozora térségében is támadtak. Mintegy 7 km mélységű hídfőállást sikerült létrehozniuk. Az egész naphoz hasonlóan, az éjszaka folyamán sem szünetelt a szovjet csapatok tevékenysége. Az évszakhöz képest meglehetősen enyhe (+6 fok), esős, havas éjszakát és a rossz látási viszonyokat kihasználva, erős szovjet harcscoporthoz szivárogtak át az LVII. páncélos hadtest főellenállási vonalán. Az előnyomulás olyan ügyesen történt, hogy a 20. gyaloghadosztály adatai szerint egyes magyar támpontok katonái csak a telefonvezetékek megszakadásaiából gyanították a szovjet egységek előremozgását. A szovjet harcscoporthoz a magyar és német gyalogság harctámpontjai mögé kerültek és benyomultak azok harcászati mélységeibe. Így pl. egy szovjet lovasszázad rohammal tört be a magyar 5/2. üteg tüzelőállásaiába és annak kezelőszemélyzetét kényszerítette megsemmisítésre.

December 5-én, kedden, hajnali 5 órakor megindult a szovjet támadás. Az 1. páncélos hadosztály sávjában a szovjet csapatok nem támadtak. A fő csapást a magyar 20. gyalog hadosztály sávjában mérték, a mezőkomáromi hídfőből.³³ A községtől ÉNy-ra levő 158. magassági pont térségében rend-

kívül heves harcok folytak az 1. páncélos hadosztály bal-szárnyán álló 113. páncélgrenátos ezreddel és az alárendeltségében levő magyar csapatokkal. A támadó szovjet csapatok a nap folyamán Enying felé szorították vissza a harcolva hátráló német és magyar csapatokat.

A középső arcvonalszakaszon, Lajoskomárom községben zajlottak le súlyos harcok a nap folyamán. A támadó szovjet csapatok heves harcokat vívtak a községben a magyar „Boldus-harcsoporttal” és csak a nap végére sikerült azt visszavonulásra kényszeríteni.

Az ozorai hídfőből támadó szovjet csapatok Kenyérmezőpusztán át támadva szétszórták és visszavonulásra kényszerítették az előző napon Budapestről érkezett 153. utász zászlóalj három századát. Tüskemajornál bekerítették a makacsul ellenálló 14/1. zászlóaljat, melynek parancsnoka, Nagy ezredes súlyos haslövessel szovjet fogságba esett. A makacsul ellenálló 14. egri „Dobó István” gyalogezred 1. zászlóalja és a soraiban harcoló egységek, mint a 13. miskolci gyalogezred törzse és a 153. utász zászlóalj 130 embere, bekerítésbe került, honnét csak 7-en tudtak kitörni. A Tüskemajorban bekerített magyar zászlóaljat megkerülve, a szovjet csapatok tovább törtek előre és elfoglalták Középbogárdot. Dél előtt 10 óra körül a német 23. páncélos hadosztály három P-IV. és egy P-V. harckocsiból álló alegysége, magyar tüzeikkel és a 153. utász zászlóalj katonáival együtt ellenőrkést hajtottak végre, melynek során visszafoglalták Középbogárdot. Innét Harasztbogárd felé törtek előre és az Ozora—Dég közti úton rajtaütöttek egy — kb. 120 szekéren szállított — szovjet egységen. A német harckocsik tüze súlyos veszteséget okozott: 200 szovjet katona elesett, 50 fogságba került, 10 géppuska és 4 páncéltörő ágyú elpusztult. A támadó harckocsik elől a szovjet csapatok visszavonultak Középbogárdtól kb. 3 km-re délre.³³ Itt azonban erős szovjet páncélelhárító tűzbe kerültek. A tüzéségi tűz elől kitérő német harckocsik közül három a mély sárban elakadt, úgyhogy azokat a kezelőlegénység kénytelen volt a visszavonulás elrendelésekor felrobbantani.

A szovjet csapatok az LVII. páncélos hadtest balszárnyán is jelentős eredményeket értek el. A reggel 7 órakor meginduló támadásban a szovjet csapatok kb. két zászlóalj erővel támadtak a Simontornya és Szilasbáthás közötti út kétoldalán. A 23. páncélos hadosztály 126. páncélgrenátos ezrede heves harc után kiűritette Szilasbáthást és délután 17 órakor megkezdte a visszavonulást Dég D és Hatvanpuszta D vonalára.

A reggel óta egyre nagyobb erővel támadó szovjet csapatok nyomására, december 5-én este 20 órakor Kirchner tábornok elrendelte az LVII. páncélos hadtestnek a visszavonulását az ún. „B”-vonalba. (Siófok ÉNy. Enying D, Kis-láng D, Kálóz, Mélykút stb.)

A két német páncélos hadosztály visszavonulásának biztosítására a magyar 20. gyalog hadosztályt rendelte. A parancs szerint a hadosztály maradványaiból alakult „Boldus-harcsoportnak” december 6-án a reggeli órákig kellett tartania az Enying D, Ágostonpuszta, Újhódos-puszta, Szunyog-puszta, Öztelek vonalat. A hadosztály ütegei zömében Polgárdiba vonultak vissza. Minden tüzér osztályból 1—1 üteg Mezőszentgyörgytől D-re foglalt el tüzelőállást, azzal a feladattal, hogy onnét támogassák tűzükkel, a „Boldus-harcsoportot.”

A magyar csapatok hevenyészett védelmi vonalai mögött, a német csapatok megkezdtek a visszavonulást a „Margit”-vonal Akarattya, Balatonfőkajár, Füle, Polgárdi, Tác községek térségében levő védelmi övezetei felé.³⁴

December 5-ről 6-ra forduló éjszaka az egész arcvonalon tartott az LVII. páncélos hadtest visszavonulása. A visszavonulás a reggeli órákra még nem fejeződött be. Mint a december 6-án reggel 9 órakor kiadott német reggeli-jelentés megjegyzi: „A Kirchner-páncélos csoport felvonulása az új védelmi vonalba a reggeli órákban még nem fejeződött be. Az 1. páncélos hadosztály harc-csoportjainak sávjában az ellenség erősen nyomul előre.”

December 6-án a hajnali órákban a szovjet 21. gárda lövész hadtest szakadatlanul üldözte tovább a visszavonuló német és magyar csapatokat.

A 62. szovjet lövész hadosztály csapatai és egy gépesített ezred is tovább üldözte a makacsul védekező 1. páncélos hadosztályt. A Siófok—Polgárdi úton támadó szovjet csapatok benyomultak Balatonbozsokra. A német „Ritz-harcsoport” azonban ellenőrkéseket hajtott végre és a szovjet csapatokat visszaszorította Gamásza-major és 163. magasságpont vonalára.

A szovjet 69. lövész hadosztály csapatai a „B”-vonalat védő magyar csapatok ellen támadtak. Különösen súlyos harc alakult ki Enying községben. Dél előtt 9 óra körül a községben csak négy német harckocsi és 30 magyar katona maradt vissza. (pk. Kucsera zászlós.) A déli órákban a szovjet elővédek behatoltak a községbe. Az utóvéd ellenőrkést hajtott végre és a szovjet harcsoportot Enyingtől kb. 2 km-re szorította vissza. Délután 16 órakor megindult a szovjet támadás ezrederejű gyalogsággal és harckocsikkal. Az utóvéd rövid harc után visszavonult Kisláng D-i széléig. Ezzel a harctevékenységgel a magyar 20. gyalog hadosztály szereplése be is fejeződött. A hadosztály az elmúlt három nap alatt 1500 emberről alig 400 főre csökkent. A teljesen leharcolt hadosztályt az LVII. páncélos hadtest parancsnoka, Kirchner altábornagy az 1. páncélos hadosztály alárendeltségébe utalta. A hadosztály tüzéségi, amely 14 üteget tett ki (pk. Morvay ezredes), a „Margit”-vonal megerősítésére használták fel. A hadosztály vonal alakulatai és csapattöredékei Ósi, Sárkeszi, Sárszentmihály községekben várták az újjászervezést. A hadosztály parancsnoki törzse Nádasdladányba vonult.

Az 1. páncélos hadosztály Gamásza-major, Balatonbozsok D, Kisláng D-i vonalán igyekezett biztosítási vonalat kiépíteni. A hadosztály jobbszárnyán a „Ritz-harcsoport” helyezkedett el, balszárnyán a „Brandel-harcsoport”. Az utóbbi alárendeltségébe került, Ercsi-puszta térségébe, a magyar „Boldus-harcsoport.”

A szovjet 21. gárda lövész hadtest december 6-ról 7-re forduló éjszaka szakadatlanul folytatta a támadást. A szovjet 62. lövész hadosztály előnyomulása azonban elakadt Újtekeres-puszta térségében. A délelőtti órákban a szovjet csapatoknak sikerült előretörniük és elfoglalták Lepsényt. A német „Ritz-harcsoport” azonban ellenőrkést hajtott végre öt harckocsival és erős gyalogsági erőkkel. A súlyos harcban visszafoglalták a községet, melynek során Lepsény rendkívüli módon elpusztult. (442 lakóházból 70 teljesen, 63 súlyosan megrongálódott, 309 pedig 30—50%-os sérüléseket szenvedett.)³⁵ A németek a község visszafoglalásával felszabadították egyik bekerítésben levő zászlóaljukat, majd a támadást folytatva betörték Balatonbozsokba. Azonban míg a hadosztály jobbszárnyán harcoló „Ritz-harcsoport” szilárdan tartotta a Balatonvilágos, Alsótekeres-puszta, Balatonbozsok D-i, Lepsény DK-i térséget, addig a balszárnyon harcoló „Bradel-harcsoport” képtelen volt feltartóztatni a szovjet 69. lövész hadosztály támadását. A szovjet csapatok ugyanis december 7-én a kora hajnali órákban, kihasználva a terepet borító sűrű ködöt, Kisláng és a 156. magassági pont között keresztülhatoltak a németek biztosítási vonalain és behatoltak Polgárdiba. A 7-én délelőtt 8 óra 15 perckor keltetett német napijelentés szerint a szovjet csapatok Polgárdinál behatoltak a „Margit”-vonalba.

A súlyos helyzetre való tekintettel, december 7-én 16 óra 30 perckor Kirchner altábornagy elrendelte az LVII. páncélos hadtest általános visszavonulását a „Margit”-vonal védelmi övezetébe. Hans Friessner, a „Dél”-hadseregcsoporthoz parancsnoka írja: „Csak egyetlen választás maradt: vagy az állások előtérben harcolva szétveretni magukat, vagy minden erőnkkel védőképesé tenni a Margit-állást.”³⁶

December 7-én este 19 órakor az 1. páncélos hadosztály és az alárendeltségében levő csapatok megkezdtek visszavonulásukat. A „Ritz-harcsoport” az Akarattya—Főkajár—Kölesteleki erdő vonalára vonult vissza. A „Bradel-harcsoport” a Kölesteleki erdő és Polgárdi ÉNy között foglalt állást. (A hadosztály parancsnoksága Berhidára települt.)

December 8-án a kora reggeli órákban mindkét fél egyidejűleg indított támadást. A szovjet 62. lövész hadosztály csapatai erőteljes támadással benyomult Balatonfőkajár községbe. A községben rendkívül súlyos utcai harcok alakultak ki. Ekkor kezdődött az a pusztulás, melynek során a község

példátlan mértékben elpusztult. (A 452 lakóházból teljesen rombadólt 185, 75%-ban elpusztult 162. A 2144 polgári lakosból a harcok során meghalt 115 férfi és 66 nő. Megsebesült 43 ember.

A szovjet 62. lövész hadosztály támadásával egyidejűleg a német „Bradel-harccsoport” is ellenlökést hajtott végre a 23. páncélos hadosztályal együtt és véres utcai harcok után kiverte Polgárdiból a szovjet 69. lövész hadosztály csapatait.³⁷

December 8-án délután a „Ritz-harccsoport” is ellenlökést hajtott végre a Balatonfőkajárra benyomult szovjet 62. lövész hadosztály csapatai ellen. A német ellenlökés sikerrel járt, mert a nap végére a „Ritz-harccsoport” főellenállási vonala a következő térségben húzódott: Balaton ÉK-i csücske, Főkajár D-i széle, Lepsény É-i széle, Mezőszentgyörgy É-i széle, Polgárdi D-i részétől 5 km-re DK-re stb.³⁸

A szovjet 21. lövész hadtest hadosztályai azonban makacsul tovább támadtak.

December 8-ról 9-re forduló éjszakán egy szovjet támadó csoport rohamcsónakokon átkelt a Balatonon és Balatonfürednél kísérelt meg partraszállni. A német partvédelmi hajók gépgyűinak tüzeben a támadás kudarcba fulladt.³⁹

December 8-án a szovjet 62. lövész hadosztály újabb támadásokat hajtott végre Balatonfőkajár ellen. Hosszasan hullámzó utcai harcok után a szovjet hadosztály csapatai újra elfoglalták a községet. Az 1. páncélos hadosztály időközben beérkezett és tüzelőállást foglalt 73. páncélos tüzérezrednek 3 könnyű-, és 6 nehéz ütege ettől a naptól lépett akcióba és ágyúzta a szovjet csapatok által elfoglalt Balatonfőkajárt. Polgárditól K-re a szovjet 69. lövész hadosztály csapatai ugyancsak támadtak a december 9-re virradó hajnalon. A szovjet csapatok azonban beleütköztek a német 23. páncélos hadosztály főellenállási vonalába, és a támadás elakadt a Polgárdi—Székesfehérvár vasútvonaltól kb. 500 méterre északra.

December 10-én tovább folyt a harc a „Margit-vonal” fontos szakaszát képező Balatonfőkajár községben. A német Ritz-harccsoport újabb támadást indított a községben levő szovjet csapatok ellen. A páncélosokkal támogatott német gránátosok behatoltak a községbe, de ott olyan erős szovjet védelembe ütköztek, hogy eredménytelenül voltak kénytelenek visszavonulni.

A december 10-én rögzített német helyzetjelentés a következőket írja erről a napról:

„Balatonfőkajárra betört ellenség elleni saját ellentámadás erős ellenséges védelembe ütközött és nem ért el eredményt.” A szovjet csapatok a támadó német 37. páncélos utazás zászlóalj egységeit visszaszorították az Akarattya—Csajág vasútállomás, Balatonfőkajár felső vasúti megálló térségében levő állásokba.

December 10-től kezdve mindkét fél csökkentette harci tevékenységét. Mindössze harcászati pozícióik megjavítására törekedtek. A szovjet 21. gárda lövész hadtest különösen két pozícióját igyekezett megjavítani. Elsősorban az akarattya vasúti átjáró térségét akarták elfoglalni és az attól ÉNy-ra levő magaslatokat, ahonnan a német 1. páncélgránátos ezred csapatai mélyen betekintheztek az Akarattya-tól DK-re levő alacsonyabb területeken levő szovjet állásokba. December 11-én szovjet csapatok zászlóalj erejű támadásokat hajtottak végre. A támadások azonban nem sikerültek. Ugyanaznap a szovjet csapatok zászlóalj, vagy legfeljebb ezred erővel támadták a Lepsénytől É-ra levő magaslatokat. (Óreghegy, Somlóhegy 195 m.) Itt a német 1. páncélos hadosztály magasabb egységei beasott páncélosokkal makacsul védekeztek. Tüzükkel kelet felé fenyegették a Balatonfőkajáron levő szovjet csapatokat. A heves tüzérségi tüzzel támogatott szovjet gyalogság Lepsényből kiindulva É-i irányba támadott és mintegy 1,5 kilométert nyomult előre. A magaslati állásokban levő német erőket azonban nem tudta megsemmisíteni.

December 12-én a németek is végrehajtottak kisebb harcászati ellenlökéseket pozícióik megjavítása érdekében. A Polgárdi és Lepsény közötti úton az 1. páncélos hadosztály páncélosokkal és lövészpáncélosokkal (három géppuska és 12 ember) hajtott végre ellenlökéseket. A harctevékenység azonban — mint azt a december 12-i német helyzetjelentés rögzíti — „terepnehézség” miatt nem ért el eredményeket.”

A szovjet 4. gárda hadsereg december 10-e után lassította támadását. December 12-én a szovjet főparancsnokság új direktívát adott ki a 2. és 3. Ukrán Frontok parancsnokságainak.

Megkezdődött a „budapesti hadművelet” második szakasza. A direktívában a 46. hadsereget és a 2. gárda gépesített hadtestet a 3. Ukrán Front alárendeltségébe utalták. (Velencei tó és a Duna közötti szakaszon.) Ennek következtében a 4. gárda hadsereg teljes erejét a „Margit”-vonal Balaton—Velencei tó közti vonalának áttörésére vetették be. A hadsereg első lépcsőjében a 21. gárda lövész hadtest a balszárnyon támad (Akarattya—Polgárdi sávban), a 31. gárda lövész hadtest pedig a jobbszárnyon, Polgárdi—Velencei tó között. A főcsapást a 31. gárda lövész hadtest indítja meg 1944. december 20-án a reggeli órákban, a Velencei tótól DNY-ra kb. 7 km-es szakaszon. A hadtest feladata az volt, hogy a nap végére semmisítse meg az ellenség harcászati mélységben levő erőit. A támadás másnapján törjön előre 16 km-t és vegye birtokba az ellenség mélységben levő támpontjait. A támadás 5—6. napján jusson ki a Dunához, Dunaalmás térségébe. A támadás harmadik napján, a harcászati mélység áttörése után szándékoztak a hadsereg egyik gyorscsoportját, a gárda 7. gárda gépesített hadtestet ütközetbe vetni, azzal a feladattal, hogy a támadást Mór—Várpalota általános irányba fejlessze ki. A 40—50 km mélységben levő hadseregű áttörése után szándékoztak az 5. gárda lovas hadtestet ütközetbe vetni, hogy a támadást tovább fejlesztve, vegye birtokba Környe—Neszmély térségét. Ezek elérése után az egész hadsereg forduljon arcvonalával K felé és hozza létre a bekerítés külső arcvonalát, Vörösberény—Neszmély (160 km) szélességben.

December 12-én a 21. gárda lövész hadtest egész arcvonalán elcsendesedtek a harcok. Csak a harcászati pozíciókért vívott harctevékenységek folytatódtak Akarattya—Balatonfőkajár térségében, illetve a Lepsénytől É-ra levő magaslati terepen. A német 1. páncélgránátos ezred és az alárendeltségében levő magasabb egységek ezeket a szovjet akciókat elhárították. A „Margit”-vonal Akarattya—Polgárdi szakasza szilárdan a kezükben volt. Nagyobb aggodalmat okoztak azonban a német parancsnokságnak azok a jelentések, melyeket a német légifelderítés szolgáltatott nekik.

December 12-én a 21. és 31. gárda lövész hadtestek tüzérsége (kb. 600 löveg) egész nap lőtte az LVII. páncélos hadtest arcvonalát. Az egyre fokozódó zavarótűz délután 3 órakor minden ürméretű lövegekből lőtt tüzcsepásokká alakult. A Balaton térségében is fellángoltak a harcok: szovjet aknautú érte a tihanyi-félszigetet.³⁹

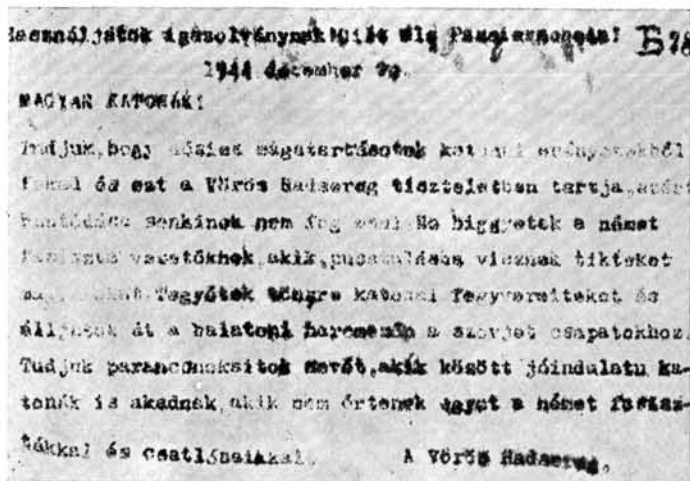
Ez idő alatt a német felderítés kb. 1500 gépjárművet figyelt meg, melyek déli irányból a front felé haladtak. Egyik oszlop az 1. páncélos hadosztály jobb szárnya a másik a 23. páncélos hadosztály balszárnya irányába. December 13-án Siófokon észleltek a németek nagyobb szovjet erőket, illetve a Siófok—Lepsény közötti országúton élénk forgalmat figyeltek meg.

December 14-én a német felderítés a tihanyi-félszigettel szemben levő szántódi partokon fedezett fel jelentős szovjet erőösszpontosítást. Nehéz gyalogsági fegyvereket, néhány páncélost és kb. 50 db. állandóan készenlétben álló vízi-járművet.

A szántódi szoroson át esetleg támadó szovjet erők ellen, a „Balaton-Flottilla” megerősítésére 27 db könnyű utazás rohamcsónakot vezényeltek. Ugyanakkor befejezték a tó északi partjának műszaki zárral való védelmét: aknamezőket telepítettek a félsziget partjain, drótkadályokat létesítettek a partokon és elaknásították a tó vizét. (A tó vize ugyanis csak december 27-e után kezdett befagyni.) A Balaton Ny-i partján húzódó műút forgalmának biztosítására, az útnak a tó felőli szélén, a lakossággal nádból köthözött, 3—4 méter magas kerítést építettek. Ezzel akarták lehetetlenné tenni a túlsó part tüzérségi figyelőinek munkáját.

A német felderítés a szovjet főparancsnokság 1944. december 12-én kiadott direktívájának utasításai szerint végbenemő erőátcsoportosításokat figyelte meg.

A direktíva értelmében ugyanis december 12-ig a 3. Ukrán Front egyik gyorscsoportjának, a 18. harckocsihadtestnek Enying—Dég térségéből át kellett vonulnia a 4. gárda had-

5. A Vörös Hadsereg sokszorosított roplapja.
5. Vervielfältigte Flugschrift der Roten Armee.
5. Tract ronéotypé de l'Armée Rouge.
5. Листовка Красной Армии.

kat! Tegyétek tönkre katonai fegyvereiteket és álljatok át a balatoni harcmezőn a szovjet csapatokhoz. Tudjuk parancsnokjaitok nevét, akik között jóindulatú katonák is akadnak, akik nem értenek egyet a német fasisztákkal és csatlósjaikkal.

A Vörös Hadsereg.”

December 18-án a szovjet csapatok harctevékenysége Balatonfőlkajár térségében megélné. Jelentős gyalogsági és páncélos erők összpontosultak a községben, majd az esti órákban négy alkalommal lötték aknavetőekkel a vasútvonal térségében levő magyar állásokat. Éjjel 1 óra előtt német nyelvű propaganda szöveget közvetítettek a szovjet csapatok az állások előtt mintegy 200 méterre felállított hangszóróból.

„Das Leben ist das Wichtigste! Mit dem neuen Leben muss eine neue Heimat aufgebaut werden! Achtung! Deutsche Soldaten! Arbeiter und Bauern schissen nicht auf Arbeiter und Bauer! Hitler und das OKW können euch keine Hilfe bringen! Wir sprachen zu euch als Deutsche zu Deutschen! Hitler hat euch in den Dreck geführt! stb.”

Néhány órával később, negyed ötkor öt T-34 mintájú szovjet harckocsi támadott, de a védelemben levő magyar csapatok három „Panzerschreck” lövésére megálltak. Ezután mintegy 25 percen át gyalogsági tűz érte az állásokat. A ködös szürkületben, szitáló esőben megérkezett a váltás. „Nem sok ellenállást lehetett feltételezni az agyoncsigázott és nagyon fiatal gyalogosoktól, akik Ost-Preussenből jöttek ide.”⁴²

A december 20-a előtti viszonylagos csendben, 11-én érkezett a „Fretter-Pico” hadseregsoporthoz a szárazföldi haderő parancsnokának utasítása: az LVII. páncélos hadtest hajtson végre nagyarányú ellencsapást 1944. december 20-án reggeli 6 óra 30 perckor. A hadművelet fedőneve: „Spätlese” (Kései szüret). Az ellencsapás főiránya: Simontornya, Dunaföldvár. A támadáshoz két páncélos hadosztályt (3., 6.) és három „Panther”-zászlóalj (509., 510., 513.) vezényelték Veszprém megyébe. December 10—15 között szállították a 6. páncélos hadosztályt Nemesvámos—Vilonya—Hajmáskér—Olaszfalu—Nagyesterháza—Kislőd—Szentgál területére. A hadosztály a 4. és 11. páncélgránátos ezredből és a felderítő zászlóaljból állott. A 26. páncélos ezred állományába jelentős harckocsi mennyiség tartozott. (30 db P-IV, 50 db P-V, 6 db légvédelmi páncélos, 13 db páncélvadász és 10 db nehéz páncéltörő ágyú.) A hadosztály tüzérsége: 3 könnyű és 5 nehéz üteg volt. December 12—20 között szállították a 3. páncélos hadosztályt Várpalota—Iszkszentgyörgy—Magyaralmás—Csákbéreny—Pusztavám—Sur—Csetény—Tés községek térségébe. A hadosztály a 3. és 394. páncélgránátos ezredből és a felderítő zászlóaljból állott. A 3. páncélos ezred eszközei: 29 db P-IV és 13 db P-V-L. harckocsi, 10 db rohamlőveg, 17 db páncélvadász és 14 db nehéz páncéltörő ágyú. A hadosztály tüzérsége: 4 könnyű, és 4 nehéz üteg.

A tervek szerint az ellencsapás első lépcsőjében az 1. páncélos hadosztály támadott volna, együtt működésben a magyar 25. gyalog hadosztállyal, mely rohamcsónakokon kelt volna át a Balatonon. A második lépcsőben (reggel 7 óra 30 perckor) indult volna meg a két újonnan jött páncélos hadosztály.

A támadás azonban elmaradt, mivel a III. páncélos hadtest parancsnoka lehetetlenségnek tartotta a támadást.

(December 20-án az LVII. páncélos hadtestparancsnokság az Ipoly menti harcok vezetésére kapott parancsot, a Balaton és a Velencei tó közti védelem vezetését a III. páncélos hadtest parancsnokságának rendelték alá. December 29-től parancsnokáról, Breith tábornokról, „Breith-harcsoportnak” is nevezik a hadtestet.)

„Támadni csak erős hidegben lehetséges, amely az elmosarasodott területet alkalmassá teszi arra, hogy a harckocsi keresztül hatoljanak rajta.”⁴⁴

sereg körzetéből a 46. hadsereg sávjába. A három harckocsi dandárból (110., 170., 181.), egy gépesített dandárból (32), két rohamlőveg ezredből (1438., 363.) és egy rohamlőveg dandárból (208.) álló harckocsi hadtest felvonulását figyelhették meg többek közt a német légitfelderítők.

A szovjet erőátcsoportosításokkal egyidejűleg, december 15-e után a szovjet csapatok tevékenysége lelassult a „Margitovnal”-nak az I. páncélos hadosztály által védett szakaszán. A német csapatok mintegy tíz napra stabilizálták főellenállási vonalukat. (Akarattya—Csajág vasútvonal, Balatonfőlkajár É, Füle D-i széle, Polgárdi É-i széle, Polgárdi—Falubattyán közti úttól DK-re.)

A néhány napos nyugalomra nagy szükség volt az elmúlt két hét állandó harcaiban meggyengült német 1. páncélos hadosztálynak. A hadosztály erőviszonyai december 16-án a következők voltak: 5 lövész zászlóalj és egy utász zászlóalj. (A tábori kiképző zászlóalj csak a keretből állott.) A leharcolt zászlóaljakat a 153. tábori kiképző hadosztály létszámából 305 újonccal feltöltötték. Az utász zászlóalj 253 újoncot kapott. Megerősítésül érkezett még 253 ember a 44. gránátos ezredtől.

A hadosztály alárendeltségében volt még a „Lausitz” géppuskás zászlóalj és a magyar „Major-harcsoport” két gyalogos zászlóalja. A hadosztály fegyverzete: 14 db nehéz páncéltörő ágyú, 5 db P-IV harckocsi és egy db „Nashorn” önjárólőveg. (Az adatok szerint december 3-a óta elpusztult a hadosztály 2 db P-IV és 4 db P-V harckocsija.) A hadosztály tüzérsége 3 könnyű-, és 6 nehéz ütegből állott.⁵⁰ A hadosztály megerősítésül december 18-án 900 embert és 20 db P-V harckocsit kapott.⁴¹

1944. december 15—20-a között a 21. gárda hadtest és az 1. páncélos hadosztály közötti arcvonalon viszonylagosan elcsendesült mindkét fél harctevékenysége. A szovjet hadsereg-parancsnokság a beálló csendet fokozott propaganda tevékenységre használta fel. Röpcédulákkal és hangszórókon közvetített felhívásokkal igyekezett a szovjet csapatokkal szembenlevő állásokban levő magyar és német katonákat meggyőzni a harc folytatásának hiábavalóságáról. Két érdekes dokumentum maradt fenn ezekből a napokból. December 16-án a szovjet csapatok röpcédulákat lötték át a Füle—Csajág vasútvonal mentén húzódó állásokban levő magyar katonákhoz.

„Használatok igazolványának!
1944 december 16.
Magyar Katonák!

Tudjuk, hogy hősiesség magatartásokat katonai érényeitől fakad és ezt a Vörös Hadsereg tiszteletben tartja, ezért bántódása senkinek nem fog esni. Ne higgyetek a német fasiszta vezetőknek, akik pusztulásba visznek titeket magyaror-

A „MARGIT”-VONAL ÁTTÖRÉSE (1944. december 20—26.)

Amíg a német „Dél”-hadsergcsoport által tervezett nagy ellencsapás, a „Késői szüret” csak terv maradt, addig a 4. gárda hadsereg és a 46. hadsereg befejezte előkészületeit a támadáshoz. 1944. december 20-án reggel 8 óra 15 perckor a 31. lövész hadtest heves tüzérségi előkészítésbe kezdett a III. páncélos hadtest balszárnyán védő 23. páncélos hadosztály és az alárendeltségében levő magyar „Kesseő-harcscsoport” ellen. A támadást a szovjet csata- és vadászrepülők tömeges bevetése kísérte. A támadás a Tác térségében védő „Kesseő-harcscsoportot” érte. A magyar csapatok harcolva hátráltak és a nap végére visszavonultak a Szabadbattyántól D-re levő vasútvonalig. A jobbszárnyon levő 23. páncélos hadosztály az első napon makacsul védekezett állásaiban. Másnap azonban kénytelen volt visszavonulni, mert a szovjet csapatok kb. 20 db harckocsi támogatásával D-ről megközelítették a székesfehérvári repülőteret és a várostól D-re levő kis tavat.

December 20—21-én a 69. szovjet lövész hadosztály csapatai nem támadták a velük szemben levő német „Bradel-harcscsoportot”. A szovjet 62. lövész hadosztály Akarattya—Füle szakaszon, a támadás másnapján megkezdte az előnyomulást a német 1. páncélgránátos ezred és az alárendeltségében levő magasabb egységek ellen. A német csapatok elhárító tüze azonban olyan erős volt, hogy a szovjet zászlóaljok támadásukat leállították.

December 22-én a 31. lövész hadtest csapatai, Ny-ról kerülték meg Székesfehérvárt és É-i irányba törtek előre. A 23. páncélos hadosztály Urhida—Sárkeszi—Csór—Moha vonalra vonult vissza.

A 21. gárda lövész hadtest jobbszárnyán levő 69. lövész hadosztály Füle—Polgárdi térsége ellen támadott. Az 1. páncélos hadosztály páncélos csoportja az 503. nehéz páncélos alakulattal és a „Bradel-harcscsoport” csapataival a szovjet támadást megállította.

December 23-án a 69. lövész hadosztály támadása nem tudott kibontakozni. Másnap, december 24-én a hadosztály páncélosokkal támogatott támadása hatszor ismétlődött meg. Urhidát azonban nem tudták elfoglalni. Valamivel jelentősebb sikert ért el a 62. lövész hadosztály, melynek egy zászlóalja Balatonfőkajárból kiindulva É-i irányba támadott és súlyos harc után egy helyi betörést hajtott végre.

December 25-én a szovjet csapatok támadását siker kísérte az egész frontszakaszon. A Balaton D-i partvidékén, Fonyód térségében levő szovjet csapatok (3., 53. motorke-rekparos ezred, egy kétlétű gépkocsikkal ellátott zászlóalj) 5 rohamcsónakon harcfelderítő alakulatot indítottak el Badacsonytomaj felé. Az ott védelemben levő magyar csapatok a támadást visszaverték.

A tihanyi-félszigeten levő magyar ütegek tűz alá vették a szántódi szovjet vízijármű-csoportosítást és szétszórta azt.

A támadásra kiváló időt kihasználva (—10 fok hideg, tiszta idő, jó útviszonyok) a szovjet 69. lövész hadosztály páncélosokkal megerősítve, Polgárdiból kiindulva Ny-i irányban tört előre. Elfoglalta Füle községet és az attól É-ra levő magaslatot. Ugyanakkor zászlóalj erejű csapataival Urhidán keresztül Antónia-pusztá felé tört előre. A sikeresen meginduló támadást a szovjet hadosztály másnap, december 27-én tovább folytatta. Sándorka major térségében betörési körzetét 4 km szélességben és 2 km mélységben kibővítette. Ugyanakkor jobbszárnyával elérte Nádasladány DK-i szélét.

Az időjárás továbbra is kedvezett a szovjet csapatoknak: —10 fok hideg, tartós hideg szél, általában felhőtlen égbolt, olykor talajmenti köd. Az útviszonyok jók voltak.

December 28-án a szovjet 69. lövész hadosztály támadása szakadatlanul tovább tört. Balszárnyával a délutáni órákban elfoglalta a küngösi erdőt. A Jenő községből támadó csapatok előretörték és elfoglalták a Berhidától 3 km-re keletre fekvő Dénesmajort.

A hadosztály jobbszárnyán támadó csapatok K-ről megközelítették Ősit, illetve DNy-ról is átkarolták és átlépték a Berhida—Ősi utat. A késő délutáni órákban az 1. páncélos hadosztály lövészpáncélosokkal megerősített zászlóalja el-

lenlökést hajtott végre és visszafoglalta Dénes-majort. A német lövészpáncélosok É felé törve előre, összeköttetést teremtettek az Ősi D-i részén harcoló saját erőkkel, a „Bradel-harcscsoport” egyik alakulattal. A súlyos harcokkal eltelt nap végére a szovjet 69. lövész hadosztály elérte a csóri halastótól DK-re levő Hermina-majort, Sárkeszi—Csillérmajor—Nádasladány községeket, a „Bradel-harcscsoport” magasabb egységeit a Sárvíz-csatorna mögé szorította vissza, Ősi DK-i szélét, a Dénes-majortól K-re levő erdőt, a küngösi erdő Ny-i szélét. Az ettől délre támadó 62. lövész hadosztály csak Balatonfőkajár felső vasúti megálló térségében ért el az előző napokban (dec. 24.) kisebb sikereket. A velük szemben álló német 1. páncélgránátos ezred és az alárendeltségében levő magasabb egységek szilárdan tartották Küngös K-i, Csajág K-i vasútvonal, Akarattya DK-i vonalán húzódó állásait.

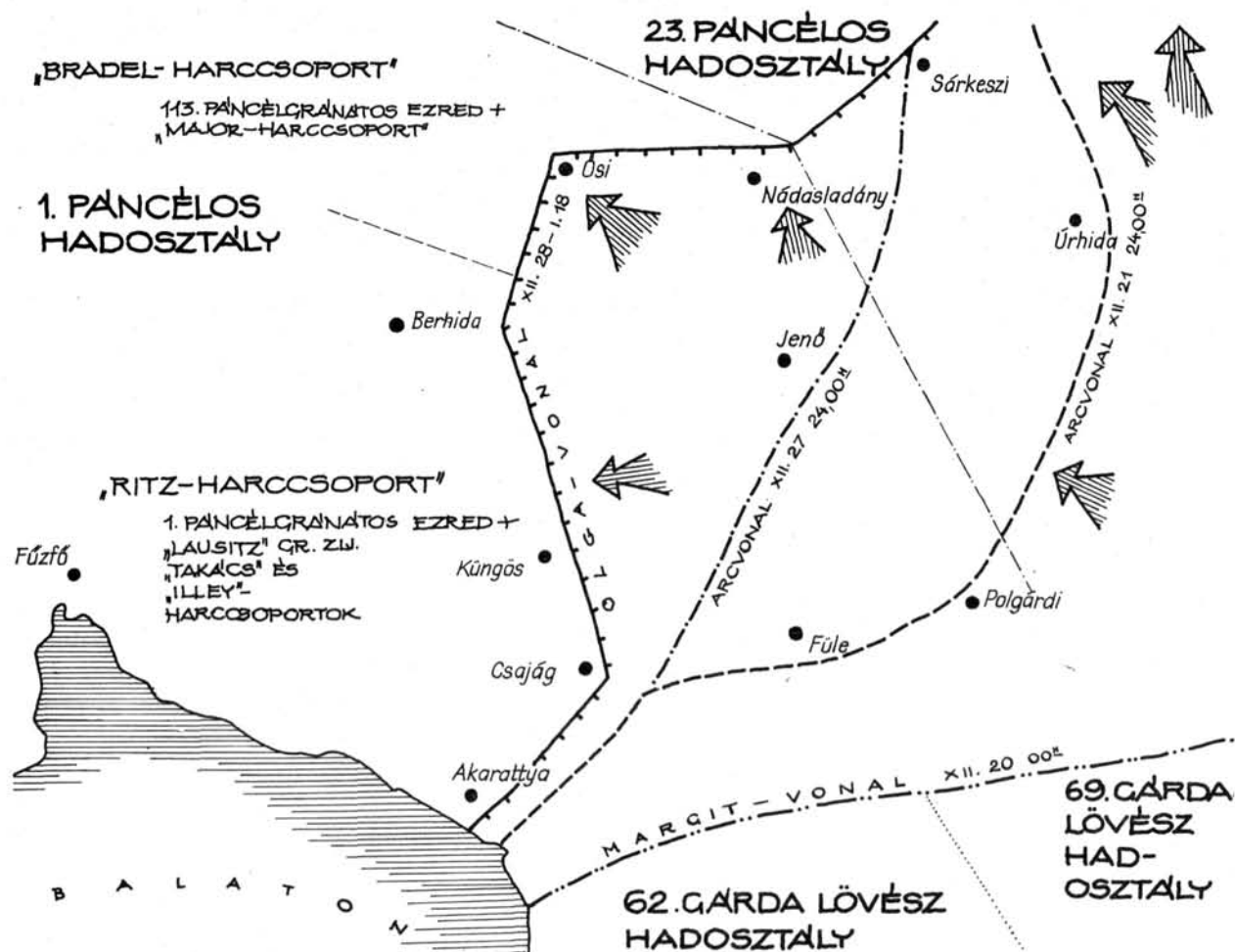
December 29-én a szovjet 21. gárda lövész hadtest tovább folytatta sikeres támadásait. A 69. lövész hadosztály vonalán Sárkeszi községből indítottak ezred erejű támadást. A Sárvíz-csatorna mögött védekező német „Bradel-harcscsoport” a támadást visszaverte. A szovjet csapatoknak csak a csatorna-vasútvonal kereszteződésénél sikerült kisebb betörést végrehajtaniok.⁴⁵ Sikeresebben végződött az Ősi térségében kibontakozó szovjet támadás. Az ezred erővel támadó szovjet gyalogság D-i irányból behatolt Ősibe és kiverte onnét a „Bradel-harcscsoport” csapatait. A németek kiűrtették a községet és visszavonultak az attól É-ra és ÉNy-ra levő csatorna mögé.

A német hadosztály parancsnokság utasította a „Bradel-harcscsoportot”, hogy este 20 órakor hajtsin végre ellencsapást és foglalja vissza Ősit. Az ellenlökés azonban csak két nappal később, december 31-én, a késő éjszakai órákban indult meg, 23 óra 45 perckor É-i és Ny-i irányból. Ebben a térségben a német „Huppert-harcscsoport” (1. páncélgránátos ezred és egyéb alárendeltségében levő magasabb egységek) támadott a 73. páncélos tüzérezred 1. önjárólöveg ütegeivel és a 1. páncélos ezred 6. századának 11 db P-IV harckocsijával megerősítve. Ebben a sávban vetették még be a 3. páncélos hadosztály 23. páncélos ezredének néhány magasabb egységét is. A községtől D-re, Birkás-major ellen támadott a 113. páncélgránátos ezred 1. zászlóalja (pk. Weber őrnagy), megerősítve néhány P-V „Panther” harckocsival (pk. Schultze főhadnagy). A támadás D-i jobbszárnyát az „SS Sperwasser” lovas század fedezte a 37. páncél vadász alakulat 5 db „Hetzer” típusú 75 mm-es önjáró páncéltörő lövegeivel.

1945. január 1-nek hajnalára a támadó német csapatok behatoltak Ősi É-i és Ny-i részébe. A reggeli órákra a község D-i részét is elfoglalták. Déleltő 10 órára a német csapatok Ősítől K-re és Birkás-majornál beásták magukat.⁴⁶ A német sikerek azonban nem bizonyultak tartósak. Január 1-én a nap végére, mikor a németek visszavonták páncélosaik, a szovjet 69. lövész hadosztály csapatai ellenlökést hajtottak végre és a németeket újra kivetkék a községből.⁴⁷

A németek az arcvonal déli szárnyán is ellenlökésekkel kísérleteztek december 31-én és január 1-én. Balatonfőkajártól Ny-ra és DNy-ra a támadócsoport vállalkozásokat hajtottak végre a 62. lövész hadosztály védelmi mélységében.

A németek aktív harctevékenysége félrevezette a 4. gárda hadsereg parancsnokságát. December 31-én Zaharov hadsere tábornok ugyanis a következő utasítást adta a hadtestnek: a hadsereg jobbszárnyán levő 31. gárda lövész hadtest menjen át védelembe, a középső arcvonalszakaszon levő csapatok, a balszárnyon levő csapatokkal együtt folytassa a támadást Mór—Várpalota—Fűzfő főirányába. A december 31-én éjszaka kibontakozó német ellencsapás ezt a tervet megzavarta. Ennélfogva január 1-én reggel a szovjet támadás csak Mór irányában bontakozott ki. A 20. gárda lövész hadtest négy lövész hadosztálya megkezdte támadását. A támadás nem járt sikerrel. A nap második felében erősen havazni kezdett s ez lehetetlenné tette a tüzérségi tűz megfigyelését. Az esti órákban a támadást a szovjet hadseregpáncsnokság leállította.

6. Az „Olga-vonal” helyzete 1944. dec. 28.—1945. jan. 18. között.
6. Verlauf der „Olga-Linie” zwischen dem 28. 12. 1944 und dem 18. 1. 1945.

6. La position de la ligne „Olga” entre le 28 décembre 1944 et le 18 janvier 1945.

6. Положение линии „Ольга” между 28 декабря 1944 и 18 января 1945 гг.

A szovjet hadsereg balszárnyának támadása január 1-én éjszaka aztán véglegesen abbamaradt, mert északon Komárom ÉK-i térségéből a németek megkezdték (1945. január 1-én 22 óra 30 perckor) első felmentési kísérletüknek, a „Konrad I. vállalkozásnak” (Unternehmen Konrad I.) nevezett ellencsapás végrehajtását. (I. 1—7.) Az öt páncélos- és három gyalog hadosztállal támadó német csapatok kezdetben jelentős sikereket értek el, január 4-én estére sikerült kijutniuk Bicske É-i körzetébe. A súlyos helyzetre való tekintettel a 4. gárda hadsereg parancsnoka a hadsereg balszárnyáról több egységet és magasabb-egységet vont el azzal a céllal, hogy pótolják az időközben felhasznált tartalékokat. Így kivonták a Sárkeszitől Akarattyaig védelemben levő 21. gárda lövész hadtest három hadosztályát és Bicske D-i térségbe vezényelték. A hadtest védelmi vonalait a Zámoly—Csór DK-i szélességben védő 135. lövész hadtest egy hadosztálya vette át. A 252. lövész hadosztály csapatai a Sárkeszi—Ósi—Zsigmondpuszta (Jenő Ny.) közti terepszakasszon vették át a 69. lövész hadosztály védelmi vonalait. Ettől délre, Akarattya DK térségéig az „1. gárda megerősített körlet” csapatai rendezkedtek be védelemre. Az átcsoportosítás biztosítása végett a 252. lövész hadosztály sávjában korlátozott célú támadást indítottak a szovjet csapatok. Január 3-án a szovjet csapatok ezred erejű, páncélosokkal és rohamlövegekkel megerősített támadást hajtottak végre Berhidától

DK-re. A német csapatok azonban a támadást visszaverték, miközben kilőtték egy szovjet harckocsit és egy rohamlöveget.⁴⁸ Másnap, január 4-én Ósitol D-re hajtottak végre csapást a szovjet csapatok. Öt harckocsival támogatott zászlóalj erejű támadásuk azonban itt sem ért el sikert. A német csapatok ezt is visszaverték.⁴⁹

Ezek a korlátozott célú támadások ugyan nem jártak sikerrel, de megakadályozták, hogy a németek Várpalota térségéből erőket dobjanak át a Bicske—Budapest irányba. Sőt, ide kellett, hogy vezényeljének erőket. A „Breith-harcscsoport” vezényelték január 6-án az 1. magyar huszárhadosztály 3. zászlóalját és a 2. magyar páncélos hadosztály 3. zászlóalját. Január 8-án pedig az 1. páncélos hadosztálynak rendelik alá az „SS Ney harcscsoportot”. Ezt a magyar önkéntesekből álló alakulatot a 113. páncélgránátos ezred 1. zászlóaljának (pk. Weber százados) rendelték alá és Küngösnél vetették harcba.⁵⁰ A német csapatok „Konrad I.” fedőnévű felmentési kísérletének időtartama alatt a „Breith-harcscsoport” (III. páncélos hadtest) sávjában, január 4-e után elcsendesedett mindkét fél harctevékenysége. Mint az 1945. január 6-i német helyzetjelentés írja:

„Breith-harcscsoport: a normális zavarótűz- és kölcsönös felderítő tevékenység kivételével, semmi lényeges harctevékenység a hadtest sávjában.”

A látszólagos nyugalom azonban a németek újabb akcióját leplezte. Mivel a „Konrad I.” 6—7 napi előnyomulása után kudarcba fulladt, 1945. január 7-én reggel 8 óra 40 perckor megindították a második felmentési kísérletüket a Budapesten körülzárt csoportosításuk érdekében. A Magyaralmás körzetében összpontosított 3. és 23. páncélos hadosztályok, illetve a 4. lovas dandár indított támadást. Négy napig tartó előnyomulása után (6—7 km) a német csapatok kénytelenek voltak átmenni védelembé.

A „Konrad II.” kudarc ellenére a német főparancsnokság nem mondott le a Budapesten bekerített erőinek felmentéséről. Január 13-ra elkészültek a „Konrad III.” fedőnévű felmentési kísérlet hadműveleti tervei. Január 10-e után megkezdtek az új megindulási körzetekbe a támadásra kijelölt csapatok összpontosítását. (Várpalota—Akarattya térsége). Január 11-én az 1. páncélos hadosztály sávjában — súlypontilag Ősi körzetében — megindultak a felderítő tevékenységek. Ezek fedezete alatt megkezdődött a csapatok összevonása. Elsősorban az 1. páncélos hadosztályt erősítették meg. (509. Tigris-alakulat, 24/I. Panther-alakulat, 303. hadsereg közvetlen rohamlőveg dandár, a 19. ködvető dandár, a 351. harckocsi század, egy „Tráfineszad”.)

A német hadvezetőség tervei szerint a Bakonyoszlop D-i, Csetény D-i, Jásd É-i, Csőr É-i, Székesfehérvár D-i vonaltól a Balaton É-i partvidékéig terjedő terület a IV. SS páncélos hadtest alárendeltségébe kerül. A hadtest balszárnyán (Csőr É-i, Berhida D-i szélességben) az 1. és 3. páncélos hadosztályok és a 403. népi tüzer hadtest, illetve a 17. népi ködvető dandár kerül bevetésre. A hadtest közepén a 3. SS Totenkopf páncélos hadosztály és az 5. SS Wiking páncélos hadosztály támad. Ez lesz a főcsapásmérő csoport. Gyalogsági megerősítésként ide vezénylik a 4. lovas dandárt.

A hadtest jobbszárnyán (Akarattya térségéből) a „Pape-harccsoport” támad. (Az 1., 3., 23. páncélos hadosztályok felderítő alakulataiból létrehozott alakulat.)

A Bicske—Esztergom térségében levő IV. SS páncélos hadtest átcsoportosítása 1945. január 14—15-én indult meg. A hadtesttörzset január 15-én Komáromból Győrbe, majd még aznap Balatonfüzöre szállították. (A hadtest harcálláspontja a Balaton É-i csücsától ÉNy-ra kb. 3 km-re levő erdőbe települt.) Még ugyanaznap, január 14-én éjszaka Veszprém és Zirc térségébe érkezett a páncélos hadtest két SS páncélos hadosztálya. Beérkezett az 5. SS Wiking páncélos hadosztály: a „Germania” páncélgránátos ezred, a páncélos ezred részei, a felderítő alakulat, a tüzeréség és a légvédelmi tüzeréség zöme.

Hasonlóképpen beérkezett a 3. SS Totenkopf páncélos hadosztály is: a „Totenkopf” páncélgránátos ezred (egy zászlóalj kivételével), az „Eicke” páncélgránátos ezred (egy zászlóalj kivételével), továbbá a páncélos ezred részei, a légvédelmi tüzer alakulat és a híradó alakulat.

A 4. gárda hadsereg törzsének tudomása volt a nagyarányú német átcsoportosításról, de azt teljesen félreértette. (Véleményük szerint a német IV. SS páncélos hadtest megkezdte Ny-i irányba a visszavonulást. Ezért a szovjet hadtestek parancsot kaptak, hogy készüljenek fel az ellenséget üldöző támadásra.) Ezzel magyarázható, hogy a 135. lövész hadtest erőteljes harctevékenységre kezdett január 14-én. Az 1. páncélos hadosztály jobbszárnya ellen erős zavarótűzet lőtt a szovjet tüzeréség és számos helyen harcfelderítéseket kezdett.

(Legerősebb Borbála-pusztá DK-re Sárkeresztes irányába, ahol 300 szovjet katona tevékenykedett 6 harckocsival megerősítve.) Másnap, január 15-én Berhidától 4 km-re K-re, Dénesmajor térségében indított a szovjet 252. lövész hadosztály erőteljes csapást.⁵¹

A nap folyamán a német erők felvonulása tovább tartott. Befejeződött az 509. Tigris-alakulat 15 vonatszerelvényből álló felvonulása az 1. páncélos hadosztály sávjában. (Várpalota—Berhida.) Beérkezett a IV. SS páncélos hadtest törzse, a hadtest híradó alakulat, egy motorkerékpáros század és a hadtest közvetlen „ködvető-alakulat”. Kirakodott az 5. SS Wiking páncélos hadosztály parancsnokság kísérő százada, az utász zászlóalj, az 5. páncélos ezred II. zászlóalja, a

légvédelmi alakulat, a felderítő alakulat, a tüzer ezred (a II. üteg nélkül), a híradó alakulat zöme. Beérkezett a 3. SS Totenkopf páncélos hadosztály két páncélgránátos ezredének törzse, a páncélvadász alakulatok, az utász zászlóalj, a légvédelmi alakulat, a tüzer ezred II. ütege és a híradó alakulatok.

Január 16-án az egész arcvonalon elcsendesedett mindkét fél harctevékenysége. A hajnali óráknak egyetlen jelentős eseménye volt.

A „Breith-harccsoportnál” a 2. magyar páncélos hadosztály 3. lövész ezredétől 20 magyar katona átszökött a szovjet csapatok oldalára.⁵²

Január 16-ra a IV. SS Páncélos hadtest teljes felvonulása befejeződött. (A két páncélos hadosztály ezred törzsei, a 3. SS páncélos hadosztály páncélvadász alakulata, a tüzer ezred IV. ütege és az 5. SS páncélos hadosztály „Westland” páncélgránátos ezred II. és III. zászlóalja, továbbá a tüzer ezred II. ütege.)

A NÉMETEK III. FELMENTÉSI KÍSÉRLETE („Konrad III.”) 1945. január 18—26.

1945. január 17-én estére a IV. SS páncélos hadtest hadosztályai elfoglalták megindulási körzeteiket.

Jobbszárnyon (Akarattya térségében) a „Pape-harccsoport”. Középpont (Csajág D-i—Berhida D-i) a főcsapásmérő csoport, a két SS páncélos hadosztály. Az 5. SS Wiking páncélos hadosztály Csajág—Küngös D-i sávjában, a 3. SS Totenkopf páncélos hadosztály Küngös—Berhida D-i sávjában.

Balszárnyon helyezkedett el (Berhida D-i, Csőr É-i) az 1. és 3. páncélos hadosztály.

A főcsapás irányában, a Balaton és Ősi között (19 km) a németeknek sikerült arcvonal kilométerenként kb. 30 db harckocsi és rohamlőveg, illetve 50 db löveg és aknavető sűrűséget létrehozniok.⁵³

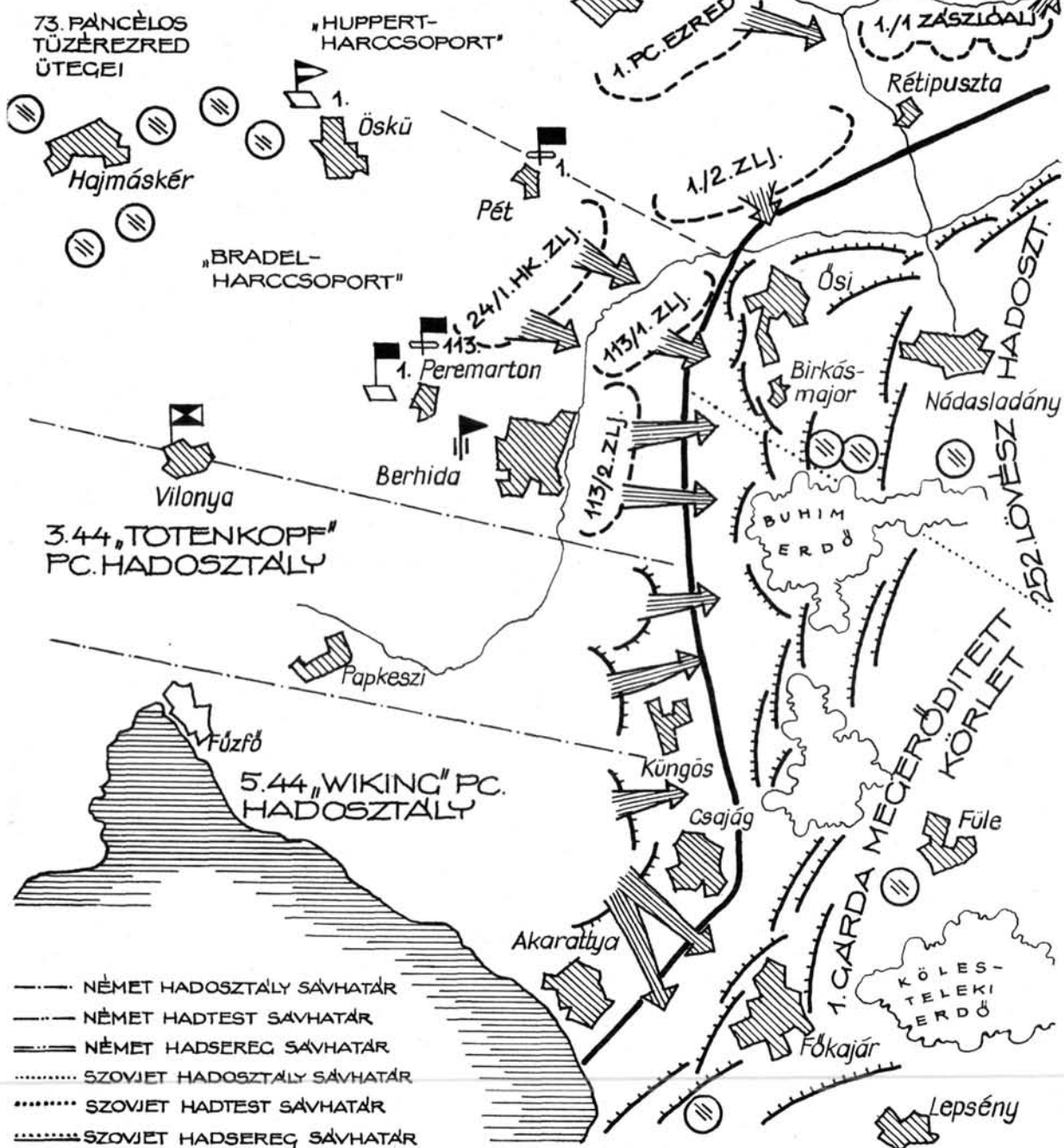
1945. január 18-án a kora hajnali órákban a német tüzeréség zavarótűznek fedezete alatt, a német műszaki csapatok megkezdtek a saját- és szovjet aknamezőkön az átjárók nyitását.

Reggel 8 órakor kb. 1000 ágyúból megkezdődött a német tüzereszek előkészítő tüze, amely fél óra hosszat lőtte a szovjet állásokat és a védelem mélységét. Félórával később, 8 óra 30 perckor — a német romboló és vadász repülőgépek tömeges bevetése mellett — az egész arcvonalon megindult a német IV. SS páncélos hadtest támadása. A hadtest balszárnyán, Várpalota—Rétipusztá térségéből első hullámban az 1. páncélgránátos ezred (pk. Huppert alezredes) két zászlóalja támadott Csillér-major—Sárkeszi—Pálmajor irányban. A második lépcsőben a 3. páncélos hadosztály 3. és 394. páncélgránátos ezredei nyomultak előre. A gyalogság támogatását ebben a sávjában páncélos csoport támogatta: az 1. páncélos hadosztály páncélos csoportja, az ún. „Philip-harccsoport” 12 db P-IV és 25 db P-V harckocsival. (pk. Elias százados). A harckocsikat önjárólövegek és lövészpáncélosok kísérték. Ettől délre, Fehérmajor—Dénesmajor szélességben a 113. páncélgránátos ezred támadott (pk. Bradel ezredes). A gyalogság megerősítésére a 24. páncélos ezred I. zászlóalját vetették harcba (pk. Wiedemann lovassági kapitány) 45 db P-V „Panther” harckocsival. A harckocsikat itt is lövészpáncélosok és a 73. páncélos tüzereszd I. önjárólöveg ütege kísérte.

A német csapatok támadása ebben a sávjában a szovjet 252. lövész hadosztály védelmi állásait érte. A hadosztály védelmének sarokpontja Ősi község volt. A németek támadása ebben a térségben bontakozott ki elsősorban. A kibontakozás nagyon lassú volt a németek túlereje ellenére. Ezt elsősorban a szovjet állások előtti aknamezők és a heves szovjet páncéltörő tűz okozta. A harcok súlypontja Ősitől D-re alakult ki. A községtől D-re levő Birkás-major a szovjet csapatok olyan vitézül védelmezték, hogy a német 113/2. zászlóalj támadása itt elakadt, a támogató harckocsik és önjárólövegek jelentős száma ellenére is. A majortól délre, a Buhim-erdő irányában húzódó szovjet állások előtt ugyancsak elakadt a német támadás. A 113/1. zászlóalj és a 24. páncélos ezred I. zászlóaljának kb. 45 db harckocsija hosszú

- HADTEST PARANCSNOK HARCÁLLÁSPONT
- PÁNCÉLOS HADOSZTÁLY HARCÁLLÁSPONT
- EZREDPARANCSNOKSÁG HARCÁLLÁSPONT
- ZÁSZLÓALJ HARCÁLLÁSPONT

1., 3. PÁNCÉLOS HADOSZTÁLY

7. A "Konrad 3." hadművelet kezdete IV. SS páncélos hadtest sávjában 1945. január 18-án 08,30 órakor.

7. Beginn der „Konrad III.“-Operationen im Frontabschnitt des IV. deutschen SS-Panzerkorps am 18. 1. 1945 um 08.30 Uhr.

7. Ouverture de la manoeuvre „Konrad 3“ dans le secteur du IVe bataillon blindé SS, le 18 janvier 1945, à 8 heures 30.

7. Начало операции «Конрад 3» в полосе расположения 44-го танкового корпуса СС в 8 ч. 30 мин. 18 января 1945 года.

8. Rendelet Veszprém kiürítéséről, 1944. dec. 11.
 8. Befehl zur Räumung der Stadt Veszprém (11. 12. 1944).
 8. Ordre de l'évacuation de Veszprém, le 11 décembre 1944.
 8. Постановление об эвакуации Веспрема 11 декабря 1944 года.

ideig képtelen volt áttörni a szovjet védelmet. Támadásukat az elakadás fenyegette. A déli órákban a túlerejű német támadás felülkerekedett a szovjet védelmen. A 252. lövész hadosztály csapatai megkezdték a visszavonulást keleti irányban.

Hasonlóképpen visszavonult az „1. gárda megerősített körlet” is a védelmi vonalaira támadó két SS páncélos hadosztály csapásai alatt. Ebben a sávban szovjet részről két páncéltörő tüzér ezred, egy aknavető ezred és egy ágyús tüzér ezred helyezkedett el. A tüzérség arcvonal-kilométereinként 10–11 löveg és aknavetővel rendelkezett. Az „1. gárda megerősített körletnek” harcokcsija és rohamlövege nem volt.

A 4. gárda hadsereg parancsnoka, Zaharov hadseregtábornok, látva a súlyos helyzetet, harcba vetette a hadsereg tartalékát képező 7. gárda gépesített hadtestet. A Velencei tó É-i térségében állomásozó hadtest gépesített és páncélos dandárai lendületesen nyomultak előre Székesfehérvár DNY-i térségében Szabadbattyán, Sárszentmihály és Urhida községek keresztül. A német páncélos hadosztályok rohamos előretörése miatt a hadtest képtelen volt időben elérni a megadott körletet és ott védelemre berendezkedni. A hadtest Antónia-pusztá körzetében kedvezőtlen körülmények között bocsátkozott harcba, és bár súlyos veszteségeket okozott a támadó ellenségnek, kénytelen volt visszavonulni.

A nap végére a 252. lövész hadosztály visszavonult Sárszentmihály és Tác szélességben a Sárvíz csatorna mögé. Ott kísérelt meg — sikertelenül — új védelmi vonalat létrehozni. A 7. gárda gépesített hadtest egy része Polgárdi felé vonult vissza, más része bekerítésben harcolt az „1. gárda megerősített körlet” néhány alegységével. Az „1. gárda megerősített körlet” csapatainak zöme Lepsény felé vonult vissza és még az éjszakai órákban a Sió-csatorna mögé hátrált.

Január 19-én a német csapatok támadása tovább fokozódott. A hajnali órákban a „Pape-harccsoport” és a magyar 25. gyaloghadosztály 25. gyalogezrede benyomult Siófokra és Simontornyáig megszállták a Sió-csatorna északi partvonalát. Ugyanezekben az órákban a IV. SS páncélos hadtest hadosztályai áttörték a Sárvíz csatorna mentén hevenyészve létrehozott szovjet védelmet (18. harcokcsi, és 133. lövész hadtest) és másnap, 20-án reggelre elérték a Dunát, Ivánca és Kisaporszag térségében.

Az 1945. január 18-án megindult német támadás január 26-ig szakadatlanul tartott, és a hadműveletek kifutottak Veszprém megye területéről.

VEZSPRÉM MEGYE FRONT MÖGÖTTI TERÜLETEI 1944. DECEMBER—1945 FEBRUÁR KÖZÖTT:

1944 december első napjaitól kezdve Veszprém megye hadművelési területté vált. A megye polgári közigazgatása a Balatonalmádban (majd Farkasgyepűn) levő 3. Magyar Hadsereg parancsnoksága mellé kirendelt M. kir. Hadművelési Kormánybiztos teljhatalma alá került.

Az élet minden területén a hadsereg érdekei kerültek előtérbe. December 6-án, a M. kir. Hadművelési Kormánybiztos 104/1944. sz. körrendeletében elrendelte a hadművelési területté vált Veszprém kiürítését. A város területén csak azok maradhattak, akiknek polgári foglalkozásukban való meghagyása feltétlenül szükséges volt. (Közellátás, egészségügy stb.) Az ilyen módon visszatartott személyek a visszatartó hivatal, üzem stb. katonai szempontból rangban legidősebb személyénél tartoztak jelentkezni, aki őket névjegyzékbe foglalta és az előírt esküt letétette velük. Így, mint honvédelmi munkára igénybevett személyek teljesítették további szolgálataikat.

A kiürítés végrehajtására december 8—11-e között a környező községekből 494 előfogatot rendeltek be a városba. (Közhivatalok: 256, katonai alakulatok: 143, Nyilaskeresztes Párt: 38, magánegyházak: 57 előfogatot.⁵⁴)

Veszprém megyei város polgármesterétől
6461-4/1944.szám.

ANYAGKÖZLELTÉK ELSZÁLLÍTÁSA.

A m.kir. készletgazdálkodási kormánybiztos 320.315/1944.számú rendelete értelmében a hadműveletileg kiürítendő Veszprém városra is a következő rendelkezések irányadók:

1./Minden közelet, vasúti, hajózási vagy magánraktár, a kisipari kereteit meghaladó iparüzem, nagykereskedő és 100 holdon felüli gazdaság köteles a birtokában levő nyersanyag, termék, félkész és készáru készletét a polgármesteri hivatal 1.emelet 4.számú szobájában 48 óra alatt írásban bejelenteni.

2./A bejelentésben a következő adatoknak kell szerepelnie:
 a./A bejelentő neve és lakcíme,
 b./a készlet tulajdonosának neve és lakcíme,
 c./a készlet tárolási helye,
 d./a készlet neve,
 e./a készlet mennyisége,
 f./a készlet súlya
 g./a rendelkezésre álló szállítóeszközök megnevezése és teherbírása másában.-

2./Az aki a bejelentett készletét a rendelkezésre álló szállítóeszközökkel a hatóság által kijelölt valamelyik felvevő helyre el tudja szállítani, azt a körülményt készletbejelentésében tüntesse fel.-

3./Akat a bejelentett készleteket, melyeket a bejelentő vagy tulajdonos elszállítani nem tud, a készletgazdálkodási kormánybiztos rendelkezésének megfelelően kell majd elszállíttatni. Ebben az esetben a bejelentő köteles a bejelentett készletet az elszállítási eredeti állapotban megőrizni, a szállítással megbízott hatósági közegeknek átvételi elismervény ellenében rendelkezésre bocsátani.-

4./A bejelentés elmulasztója ellen a legszigorúbb hatósági eljárás lesz folyamatba téve, és a be nem jelentett de felkutatott készleteket a készletgazdálkodási kormánybiztos igénybeveszi és elszállíttatja.
 Veszprém, 1944. évi december hó 11.-én.

Dr. Hornyák Miklós s.k.
kormánybiztos.

A kiürítésekkel járó zűrzavar következtében Veszprém közegészségügyileg rendkívül veszélyeztetett helyzetbe került. December 22-én a 3. Magyar Hadsereg Főszállásmestere elrendelte, hogy a városi hatóságok a legszigorúbb formában oldják meg a pályaudvarok, az utcák, a terek, a nyilvános WC-k higiéniai problémáit, illetve intézkedjenek a visszavonuló csapatok által elhagyott állati tetemek azonnali elföldelésére.

Ezeknek a tragikus decemberi napoknak hangulatát idézi a vöröstói róm. kath. plébánia Háztörténetének 1944. december 4-i feljegyzése:

„A falvak égnek a túlsó parton. A helyzet rémes! Kidobolták, hogy aki menekülni akar, jelentkezzen. Senki sem jelentkezett. Egész nap pokoli robajjal szállnak a Stukák és vadászgépek a fejünk felett. Mindenki tanácstalan, mi volna jobb, menni, vagy maradni. Rengeteg a menekült család. Minden tömve van (lakások, istállók, pajták). Az ország népe malomkövek között őrlődik. Az egymásnak ellentmondó hírek megőrjítik a népet!”

Mivel a megye területe állandó katonai átvonulások színhelye, különösen nagy gondot fordítottak az útviszonyokra.

December elején a Fővezérség Hadiforgalom Főnökének rendelete alapján a 8. számú állami közúton csak gépjárművek közlekedhettek. December 17-én Veszprém felállítását a „632. sz. munkavezető törzsét”, melynek rendelkezésére bocsájtottak egy útkarbantartó századot. A tömegmunkára azonban, a honvédelmi törvény vonatkozó szakasza alapján, a közelben lakó polgári lakosságot kellett az illetékes katonai parancsnokság útján igénybevenni.⁵⁵

A megnövekedett hadiforgalom miatt „Minden községben az útkarbantartásért elsősorban a háztulajdonost, a házban lakókat kell felelőssé tenni, a ház előtt elterülő útszakaszért. A többi útszakaszért egész a község határáig községenként útkarbantartó osztagokat kell megszervezni erélyes parancsokkal”.

„Minden forgalmas út mellett megfelelő távolságra óvó-árkokat... és jármű oltalomhelyeket kell létesíteni. Az utak mentén így létesített légő berendezéseket táblákkal és irányító mutató nyilakkal kell megjelölni.”

Az erődítési és útkarbantartó munkához „A honvédelmi miniszter úr megköveteli az összes csapatoktól, hogy rendszeres szolgálatuk mellett, reggeltől estig az előbb felsorolt munkákban foglalkoztatva legyenek, akkor is ha nem harcolnak, hanem pihennek. Ácsorgó, tétlen, naplopó katonákat nem akar látni!”⁵⁶

Az útviszonyok azonban rendkívül rosszak voltak.

„A Városlódtól Veszprémig vezető és a veszprémi járás területén levő utakon a hó az útról egyáltalán eltakarítva nincs, ami által az előretörő magyar és német csapatok egyetlen utánpótlási vonalán a löszerszállító tehergépkocsik csak vontatókkal, a magyar lovas vonatoszlop lovai csak térdig érő hóban húzzák előre felszerelésekkel megrakott járműveiket. Ennek következtében az elcsigázott lovak nagyszámban pusztulnak el az utak mentén, és a hadviselés szempontjából annyira fontos utánpótlás súlyos késedelmet szenved.”⁵⁷

A súlyos útviszonyokért vízvezető Endre László, a Hadművelési Területek Polgári Közigazgatásának vezetője 1945. január 25-én, a 4020/1944. M. E. sz. rendelet 3. § (2.) bekezdésében biztosított jogköre alapján fegyelmi eljárást indított dr. Scherer János veszprémi járási főszolgabíró ellen. Hivatali állásából felfüggesztette, majd február 12-től rendőrhatalóságot őrizet alá vettette.

Az utakon felvonuló katonaság mellett a megye városai és falvai különböző katonai létesítményekkel voltak tele. Zircen magyar és német ellátóoszlop, Devecserben a „Stab Zölner” beszerző és az „AVL” ellátó oszlop állomásozott.⁵⁸ Herenden a „Sondern Kommando 5.” útbiztosító alakulat, a 106. gépkocsi hadoszlop, benzinraktárak a vasútállomásnál, páncélos javító műhelyek stb. Veszprémben a legkülönbözőbb javítóműhelyek (a jelenlegi Mezőgépjavitó Váll., és

az ipartelep vasúti megálló közelében stb.), üzemanyag raktárak (pajtakert, és a jelenlegi ÉDÁSZ közelében stb.). Nem beszélve a legkülönbözőbb egészségügyi intézményekről, mint pl. a 7. sz. tábori kórház, a jutasi altisztképző iskolában levő SS tábori kórház vagy a legkülönbözőbb katonai hivatalokról, mint a Piarista gimnáziumban működő „Gruppe Verwaltung”, a Korona szállóban levő német tábori posta stb.

Ezek a katonai létesítmények célponttá tették a megye szinte minden települését.

A „Veszprémvármegye” c. hetilap írja 1944. december 17-én:

„Most már nemcsak a hétnek bizonyos napjain és nem csupán napfényes időben, hanem szinte mindennap, ködben vagy szakadó esőben is felülvitt a légvédelmi színóra, s egy nap folyamán többször is kis vagy nagyriadóval jelzi az ellenséges berepülést.”

December elejétől kezdve a 3. Ukrán Front alárendeltségében levő 17. légi hadsereg (pk. Szugyecz vezérezredes) és a légi hadsereg alárendeltségében levő Vitruk altábornagy csoportjába tartozó egy vadászrepülő- és egy csatarepülő hadosztály kb. 900 db repülőgépe, megkezdte a megye katonailag fontos területeinek bombázását. A szovjet légi hadsereg gépei kis kötelékekben, de állandóan támadtak.

A kötelékek feladata volt, hogy csapásokat mérjenek az ellenség összpontosítási körleteire, hadtápló objektumaira, közlekedési vonalaira. Ezt csak részben tudták végrehajtani, mert a német csapatok kiválóan álcázták csapataikat és létesítményeiket a hadműveleti mélységben. Ennek ellenére számos súlyos csapást szenvedtek el a szovjet csatarepülő kötelékektől.

1944 november végén a szovjet bombázók Hajmáskéren megsemmisítettek egy német kőolajszállító tartálykocsi szerelvényt. A hadifontosságú Péti Nitrogénműveket szinte naponta támadták a 2–3 gépből álló szovjet kötelékek. December 22-én bombázták először a Nagyvázszy mellett levő német katonai repülőteret. Szörványos portyázásai néha rendkívül érzékeny veszteségeket okoztak a német csapatoknak. December 20-án délelőtt egy szovjet csatarepülő Várpalota felett körözött. Két bombát dobott le. Egyik a Korona-szálló melletti utcában csapódott le, a másik telibe talált a mozi épületét, ahol éppen a német katonáknak vetítették a „Münchhausen báró kalandjai” című filmet. A mozi épülete beomlott és maga alá temette a német katonákat, akik közül 135 ember meghalt.

Veszprémet az első jelentős légitámadás december 14-én délelőtt érte. A támadó bombázógépek kb. 150 db 5 kg-os repesztbombát dobtak a városra, illetve géppuskázták a várost. Bombatalálatok érték a belső vasútállomás és az Újtelep térségét. Néhány bomba a belvárost is érte. (A jelenlegi megyei könyvtár épületét.) Géppuskasorozatokat érték a Szt. Benedek teret, a Fenyves- és Káptalan utcákat. A támadásnak áldozatul esett három kiskorú fiú, akik kíváncsiságból nem mentek óvóhelyre.⁵⁹ December 19-én, majd 24-én éjjel 2 óra 45 perckor újabb nagyobbarányú légitámadás érte a várost.

A repülőgépek kb. 26 db 50 kg-os bombát dobtak le. Jelentős anyagi károk keletkeztek elsősorban a város központjában: városi kórház, Korona szálló, városháza stb. A támadás során három polgári személy meghalt.⁶⁰ A légitámadások január elejéig tartottak. (Az utolsó január 2-án volt.) Utána kb. másfél hónapos szünet következett, s csak február közepén újultak fel a légitámadások.

Február 15-én, majd 16-án zajlott le az egyik legsúlyosabb, többszörösen megismétlődő támadás. A bombázás során 200 lakóház rongálódott meg és számos ember meghalt. (A felsővárosi temetőben február 16-án 5 személyt 3 nőt és 2 gyermeket temettek el, mint bombatámadás áldozatait.)

Előrelő

Veszprém megyei város polgármesterétől.

szám: 1944.

Tárgy: a város területét 1944. évi december hó 14.-én és 19.-én ért légi támadás épületek részének helyreállításához felhasználható tetőfedésnyelvények kiutalása.

Mellékletek száma: 4 db.

Alispán Urnak *P. P. Halász*

A város területét az elmúlt év december havának 14. és 19. napján két ízben is légi támadás érte. Az alkalomai számos ház tetőfedése és nyílászárószerkezete tönkrement és ablakok megrongálódott.

A felhasznált tetőfedőanyagokról /oszeréről és műanyagfedőanyagokról /v. laminált ablakanyagokról készített kimutatásokat osztályfelterjesztem.

Kérem a kimut. táblában részletezett és itt tártolt anyagok kiutalását.

Jelentem továbbá, hogy a várost azóta ismét két légi támadás érte 1944. december 24.-én és a hó 2.-án. Ezek közül a december 24.-i támadás nagyobb méretű volt, s tekintettel arra, hogy annak egy része a város belterületét érte, az alkalommal nagyobb arányú üveg- és tetőfedések keletkeztek. Ez utóbbi támadások kárainak felvétele és helyreállítását feladatban van. E munka lezárása illetve befejezése után az erre vonatkozó kimutatásokat is fel fogom terjeszteni kiutalás céljából.

Veszprém, 1945. január 3.

Halász
polgármester.

Halász
alispán.

H. Halász
3 db kimutatás!

9. Jelentés a Veszprémet ért légitámadásokról, 1945. jan. 3.
9. Bericht über die Fliegerangriffe auf Veszprém (3. 1. 1945).
9. Rapport sur les bombardements de Veszprém, le 3 janvier 1945.
9. Сообщение о воздушном налете на Веспрем 3 января 1945 года.

11. A kitelepítés helyzetének felmérésére vonatkozó adatok Veszprém, 1945. febr. 20.
11. Angaben über den Fortschritt der Stadträumung (20. 2. 1945).
11. Données concernant l'évacuation, Veszprém, le 20 février 1945.
11. Данные о положении по эвакуации. Веспрем, 20 февраля 1945 года.

Február 21-én újabb légitámadás zajlott le, hasonlóképpen súlyos anyagi és emberveszteségekkel. (Február 21-én a felsővárosi temetőben, mint a bombatámadások áldozatait: egy férfit, két nőt és két gyermeket temettek el.⁶¹

A város légoltalmi szervei képtelenek voltak megküzdeni az egyre súlyosabb helyzettel a hiányos felszerelések miatt.

1945. február 20-án a város tulajdonában két darab autófecskendő volt. (Egy „Rába” 1940 típusú beépített 800 literes Seltenhofer szivattyúval és egy „Klöckner” 1943 típusú 1500 liter/perc szivattyúval.) Hasonlóképpen szegényes volt a város mentőszolgálat is. Február 20-án a város tulajdonában két darab mentőautó volt. (Egy db „Magosix” 2 fekvő és 2 ülő beteg számára, és egy db „Kapitän” egy fekvő és egy ülő beteg számára.) Ezenkívül a légoltalmi szervezetnek csupán egy darab fél tonnás „Fiat” tehergépkocsi állott rendelkezésére.⁶²

A súlyos helyzetet még csak tetézte az, hogy a katonai és polgári hatóságok december elejétől kezdve több ízben megkísérelték a megye polgári lakosságának kitelepítését a hadműveleti területekről. A december elején megkezdett kiürítés elsősorban a közhivatalokat telepítette el a megyeszékhelyéről. A január közepén meginduló német ellentámadás vérmes reményeket ébresztett a hatóságokban és a közhivatalokat visszazárást Veszprémbe. A január 26-a után

Veszprém megyei város polgármesterétől.

641/3. 1945. szám.

Felhívás

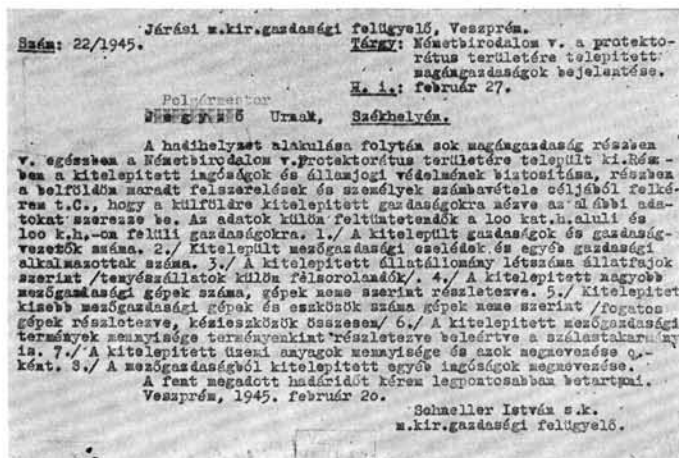
a belső ablaküvegek megvédése tárgyában.

A várost napról-napra érő légitámadások következtében a város területén levő tartalék üvegtárolók kimerültek s így a kitört ablaküvegek pótlására a város lakossága a jövőben csak igen csekély mértékben számíthat.

Ezért felhívom a város lakosságát arra, hogy a ma már pótolhatatlan ablaküvegek megvédése és tartalékolása céljából az ablakokról és az üvegezett ajtókról a belső szárnyakat mindenki saját jól felfogott érdekében vegye le és ezeket lehetőleg biztos és légnomás mentes helyeken (pincékben, szekrények mögött vagy a lakásnak más védett helyén) tárolja.

Veszprém, 1945. évi február hó 20-án.

Dr. Hornyák Miklós s. k.
polgármester.

meginduló szovjet offenzíva újabb pánikhangulatot váltott ki a katonai és polgári hatóságok körében. 1945. február 10-én a megye főispánja kiadta 84/1945. sz. körrendeletét, melyben elrendelte a megye járásainak kötelező kiürítését.

„Az eddigi önkéntes kitelepülésre való jelentkezések során általában az a gyakorlat alakult ki, hogy egyesek jelentkeznek kitelepülésre, azonban, ha a végrehajtás előtt a harci helyzet kedvezően alakul, nem mennek el. A vármegye területén, mint köztudomású, három német kitelepítési bizottság, helyesebben szakközeg is működik. Amikor ezek vonatokat állítanak ki, azok üresen állnak sokszor napokig, mikor aztán a szerelvények éppen hogy megkezdik elhagyják az állomást... A fenti körülmények arra az elhatározásra bírtak, hogy a legutóbbi belbiztonsági értekezleten kapott felhatalmazásomhoz képest a kitelepítést kötelezően elrendeljem... Amennyiben az egyes elköltözésre kijelöltek nem akarnak elmenni, úgy azok elszállítását karhatalommal is biztosítani kell. Karhatalmi erőül a rendes karhatalmi szervek kívül elsősorban kívánatos felhasználni a Fegyveres Nemzetbiztonság tagjait. (Ennek veszprémmegyei vezetője Gruber Lajos országgyűlési képviselő, „százlövő”.)

Dr. Rimaszombati
s. k. főispán.⁶³

A megye lakosságának körében komoly felháborodást váltott ki a kötelező kiürítésről szóló rendelet. A megye lakossága 1944 novembere óta szemtanúja volt az ország keleti területeiről hasonló módon kitelepített lakosság szörnyű helyzetének. Ott állt előttük a székesfehérvári és az enyingi járás lakosságának tragédiája, akiket a német katonai hatóságok január végén erőszakkal evakuáltak. Mezőszentgyörgyi községből való a következő hivatalos jelentés, amely szerint:

„1945. január 19-től a község német megszállás alatt volt, s ez idő alatt a még meglévő állatokat, terményt, bútortokat s egyéb ingóságokat, a község lakosságának február 6-ig karhatalommal történt kiürítése után, mind elpusztították, vagy elszállították, úgyhogy csak a romok és a pusztá falak maradtak.”⁶⁴

A katonaság és a karhatalom által otthonaikból kiűzött embereket földönfutóvá tették. A téli országutakon özönlő szerencsétlenek prédái lettek a háború minden szörnyűségének.

10. Hirdetmény az ablaküvegek védelméről, Veszprém, 1945. febr. 20.

10. Kundmachung in Veszprém über den Schutz des Fensterglases (20. 2. 1945).

10. Affiche concernant la protection des vitres, Veszprém, le 20 février 1945

10. Объявление о защите оконных стекол. Веспрем, 20 февраля 1945 года.

Január 29-én délelőtt jelentette a 3. Magyar Hadsereg parancsnoksága, hogy Székesfehérvárról menekülő tömeg özönlik Várpalota és Veszprém irányába. Felszólították a veszprémi polgári hatóságokat, hogy a menekültek befogadásáról és legalább egy meleg levessel való élelmezéséről a város és a járások azonnal gondoskodjanak.⁶⁵ Február 28-án elrendelték a zirci járás községeiben, hogy az őslakosság minden személye után egy-egy Fehérmegyéből idetelepített személyt be kell fogadniok.⁶⁶ Ennek következtében pl. Zircen 838 fő menekült volt, Pápán pedig a városban elhelyezett menekültek száma 11 226 főre emelkedett.⁶⁷ A menekültekkel kapcsolatos tragikus zűrzavar súlyos közegészségügyi problémákat okozott. Félelmetesen megnövekedett a járványveszély, az eltevésedés, és a kiütéses tifusz rohamos terjedése. Veszprém város polgármestere március 4—15-e között „tisztálkodási hetet” rendelt el. Szigorú utasításokat adtak ki a házak és az utcák megtisztítására. Március 15-ig minden szemétdödröt, pöccödöröt, trágyadödröt ki kellett tisztítani, illetve az elhagyott katonai szálláskörleteket ki kellett takarítani. Szigorú ellenőrzést rendeltek el a testi tisztaság ügyében. Akit tetvesnek találtak és nem vetette alá magát a fertőtlenítésnek, súlyos büntetést kapott. Pl. a nyilvános óvóhelyekről kitiltották.⁶⁸

Ilyen körülmények között érthető a megye lakosságának ellenállása a kiűréssel szemben. 1945. január 31-én jelenti a m. kir. politikai rendőrség egyik detektívje a rendőrség országos felügyelőjének, hogy Pápa városában „A kiűréssel kapcsolatban túlnyomórészt az az elhatározás, hogy a várost nem hagyják el csak akkor, ha erőszakkal kényszerítik annak elhagyására.” De másutt is hasonló volt a helyzet. Március 1-én jelentette a zirci főszolgabíró, hogy a községben önként kitelepülő nincs. A községben levő 434 hadbavonult hozzátartozója és a községben levő 838 menekült közül csak egy öttagú székesfehérvári család hajlandó önként menekülni, „míg a többiek csak karhatalommal telepíthetők ki.”⁶⁹

A polgári lakosság erőszakos kitelepítése Németországba végül is nem sikerült. A március 16-a után meginduló szovjet támadáskor csak azok menekültek, akik akartak. Hogy mi várt rájuk a Német Birodalom területén, azt dr. Rimaszombati Imre nyilas főispán saját bőrén tapasztalhatta. Rimaszombati ugyanis március 23-án, az utolsó nap menekült el feleségével a főispáni hivatal állami személygépkocsiján. A határhoz érve német katonai alakulat állította meg őket és egy elismervény fejében elkobozták a gépkocsit, őket pedig egy közeli osztrák faluba toloncolták. A nyilas főispán első éjszakáját a Német Birodalom területén egy tyúkólban töltötte felesége társaságában. Az illúziót veszített nyilas vezetőember (volt zirci ügyvéd) elkeseredettségében visszafordult és néhány nap múlva Veszprémben jelentkezett a demokratikus magyar hatóságoknál.⁷⁰

A kiűrés tehát nem sikerült, illetve csak részben. Az 1927—1930. évfolyamokbeli levénte-fiatalokat ugyanis jelentős százalékban elhurcolták Németországba.

Február közepén a főispáni hivatal utasítására a járási főszolgabírák felhívták a községek jegyzőit, hogy az összeírt levétek (1927—1930. évfolyambeli fiúgyerekek) február 21-ére legyenek indulásra készen, ötnapi élelemmel felszerelve. A községek gondoskodjanak szalmáról és tűzfáról, illetve a vagonokba rakható vaskályhákról. Február 25-én a főszolgabírák értesítették a községeket, hogy 28-án délelőtt 10 órára a levéteket szállítsák a kijelölt vasútállomásokra. Az útnak indított levétekről egy névjegyzéket az átvevő német katonai szervnek adjanak át, a lemaradozó levéteket pedig karhatalommal szedjék össze.⁷¹

Sok ezer 15—16—17 éves fiút indítottak útnak a vak bizonytalanság felé, mert a Birodalom vezetői reménykedtek, hogy évekig eltart a háború és akkor szükség lesz még ágyú-töltelékre.

A kétségbeesett és elfásult lakosságot a megyei nyilas sajtó kezdetben hisztérikus hangnembe csukló újságcikkkel igyekezett felvillanyozni és kitartásra bírni. December 13-án jelent meg a „Veszprémvármegye” című hetilapban ez a „lelesztő” hangú újságcikk:

„Kitartás magyarok! Azért is — kitartás! Messzi tekint a szemünk a magyar jövőben! Jelenünk parancsa jelszavunk: kitartás! Harc a győzelemig! Csak egy perccel tovább! Férfi, asszony, gyermek, véd a szívedbe, csak egy percen múlik, csak egy perc a végzet! Ki bírja hát tovább! Már halom a győzelmi éneket! Már látom a Hungarista légiók dübörgő felvonulását az új Európa, s benne a Hungarista Birodalom új, tiszta honába: honalapításra!”

Mikor a lelkesítésnek ez a formája már nem volt célravezető, a nyilas polgári és katonai szervek a legdurvább módszerekkel igyekeztek a lakosság „defetista” hangulatát letörni.

A terror-akciókat a Nyilaskeresztes Párt fegyveres alakulatára, a Fegyveres Nemzetiszolgálóra bízta.

1945. február 16-án a veszprémi rendőrség alosztálya jelentést tett a szombathelyi rendőrkerület parancsnokságának, hogy a

„Fegyveres Nemzet Szolgálat tagjai 1945. február 16-án hajnalban a város piacterén egy honvéd ruhába öltözött személyt felkoncoltak. A felkoncolás törvényességét megállapítani nem sikerült, mert az FNSZ minden felvilágosítást megtagadott.”⁷²

A felkoncolt magyar katonát kitették közszemlére a Piac térre (jelenlegi Vörös Hadsereg tér) és napokon át otthagyták, egy fára felkötve a holttestet. Az iskolagyerekek nem mertek a borzasztó látvány miatt a téren végigmenni, s a lakosság tiltakozása ellenére sem szállították el a hullát csak akkor, amikor már közegészségügyileg is veszélyesnek minősült.

Ugyancsak februárban egy magyar tizedest akasztottak fel Tihanyban nyilvánosan, az összeterezt polgári lakosság előtt a jelenlegi Állami Gazdaság udvarán. Ok: kémkedett az oroszoknak, átjárta hozzájuk a Balaton jegén és elárulta a Tihany körül beásott ütegek helyét.

Február közepén példátlan tömegmészárlást hajtottak végre Várpalota mellett. Tizennégy várpalotai cigányt, férfiakat és nőket egyaránt, a Várpalota és Inota között levő Grábler tó melletti akácosban agyonlőtték. A kivégzést két asszony élte túl. A tömegmészárlás oka a vád szerint: a cigányok összejátszottak a Székesfehérváron levő oroszokkal.⁷³

Február 11-én Balatonalmádiban játszódott le egy jellemző epizód. Az esetet a nyilas Belügyminisztérium bizalmas belpolitikai „helyzetképe” örökítette meg az 1945. február 16-i 3. pontban:

„Balatonalmádi községben Sarvejcz János, volt balatonalmádi lakos gépkocsivezető, a nyilaskeresztes párt helyi vezetője, a község lakosságát állandóan hatalmával fenyegette, önhatalmúlag bevezette a botbűntetést, polgári egyéneket és katonákat botoztatott meg. Ha egy katona megjelent Balatonalmádi községben és ott alakulatát kereste, Sarvejcz megbotoztatta. Sarvejcz február 11-én Garami Sándor balatonalmádi lakos fegyveres nemzetiszolgálatost is meg akarta botoztatni. Garami Sándor Sarvejczet hasbalötte, Sarvejcz meghalt. Garami Sándor pedig beállt az egyik német SS köztelékbe.”⁷⁴

Március 15-én hajnalban a veszprémi Fegyveres Nemzetiszolgálat tagjai újabb nyilvános akasztást rendeztek Veszprémben. Néhány nappal előbb Alsóbozsod-pusztán bűjkáló zsidó munkaszolgálatosokat fogott el a Fegyveres Nemzetiszolgálat egyik alakulata. Az elfogottak közül 12 zsidót a helyszínen agyonlőtték, egyet pedig Veszprémbe szállítottak, az FNSZ főhadiszállására, az ún. „zsidó iskolába”. Március 15-én hajnalban, a már valószínűleg előzőleg agyonvert szerencsétlen embert, alsóruhára vetkőztetve a Piac-térre hurcolták és a nyilvános illemhely felett levő egyik fára akasztották, nyakába gyalázkodó szövegű táblát kötve. A város jobbérzésű vezetői tiltakoztak dr. Rimaszombati Imre főispánnál, aki végül is, a március 15-i nemzeti ünenepre való tekintettel, a délután folyamán a hullát elszállíttatta.

A nyilas terroristák mellett a német Gestapo is tevékenykedett Veszprémben. Február 20-án a városi rendőrkapitányság (Rosos-kúria) fogdájába zárt három szerb szökevényt — akik valamilyen németországi koncentrációs táborból voltak szökésben hazájuk felé — a Gestapo elhurcolta,

A három szerb fiatalembert állítólag a „Városi alsóerdőben” agyonlőtték. (Feltehetően azonosak a február 21-én a felsővárosi temetőben eltemetett és a temető nyilvántartási könyvében „3 fő ismeretlen partizán”-ként bejegyzett személyekkel.)

Míg a hátszágban a Fegyveres Nemzet Szolgálat terroristái igyekeztek a lakosságot „lelkesíteni”, addig a frontokon elcsüggedt magyar katonákat a különböző tábori csendőr-alakulatok és tábori hadbíróóságok kényszerítették harcra.

A legfélelmetesebb hírnévre a Szentgálon állomásozó csendőrkülönítmény tett szert, mely a Zirc és a Balaton közötti területen portyázott. Az elfogott katonaszökevények nagyrészt Szentgálra szállították. A csendőrtisztek közül a helyi lakosság még negyedszázad elmúltával is emlegeti Tasnádi Ferenc főhadnagyot, aki az alakulat egyik legkegyetlenebb vérebe volt. Az elfogott katonaszökevényeket hadbíróóság elé állították a jelenlegi Bodzai-házban, ahol Wells Sándor és Császi József hadbíró tisztek ítélték. (A tábori lelkes Veress Sándor volt.) Az agyonlövéseket a község vásárterén nyilvánosan hajtották végre, a nagyobb elrettentő hatás kedvéért.

De nem mindenkit szállítottak Szentgálra. Gyakoribb volt a helyszínen való kivégzés. Február 12-én a Balatonkenesén állomásozó magyar III. önálló utász zászlóalj (Győr) 3. századának egyik katonája, Horváth József (sz. 1919) engedély nélkül távozott haza egy Badacsony környéli faluba. A tábori csendőrök fogták el otthon. Visszaszállították Kenesére, ott a 3. Magyar Hadsereg tábori bírósága halálra ítélte, majd a vasútállomással szemben levő gyümölcsösben parancsnokának Kristóffy őrnagynak és bajtársainak jelenlétében agyonlőtték.⁷⁵ Nem sokkal később ez a sors érte Koczor János honvédet is.

A katonák harcértéke azonban mindezekről nem fokozódott. A magyar katonák hangulatára jellemző a politikai rendőrség osztályvezetőjének, Hain Péternek 1945. február 7-én küldött jelentése:

„A kiküldött detektív Szombathelytől Veszprémig katonai szerelvényt, katonák közt utazott, a katonák beszélgetéséből arra következtetett, hogy a magyar és német katonaság között gyűlölködő viszony van, és a magyar katonaság teljesen bizalmatlan a jövővel szemben.”

A SZOVJET CSAPATOK VÉDELMI HARCA 1945. FEBRUÁR 20.—MÁRCIUS 15. KÖZÖTT.

Az 1945. január 18-án megindult — és az első napokban félelmetes méretekben kibontakozó német támadás, a „Konrad III.”, január 26-án végleg elakadt.

A szovjet főparancsnokság január 22-én kiadott parancsa értelmében, január 27-én délelőtt 10 órakor többirányú szovjet támadás indult meg. A támadás célja: a szovjet védelem beékelődött német erők megsemmisítése és a Budapestet körülzáró ostromgyűrű külső arcvonala az eredeti helyzet visszaállítása volt.

A három közül az egyik irányban, a Sió-csatorna déli szakaszáról a szovjet 135. lövész hadtest (pk. Gnyegyin vezérőrnagy) hajtotta végre az ellencsapást.

A Sió-csatorna É-i partvonalát védő 25. magyar gyaloghadosztály visszavonult Mezőszentgyörgy D, Lepsény D, Balatonaliga vonalára. A hadosztályt üldöző szovjet hadtest, amint elérte a Balatonvilágos—Enying terepszakaszt, a frontparancsnokság utasítására leállította a támadását és védelembe ment át.

A hadtesttől jobbra harcoló szovjet erők hasonlóképpen védelembe mentek át Enying—Alsótárnóca—Seregélyes—Velencei-tó DNy-i vonalon.

A 104. lövész hadtest 8 km-es védelmi sávjában kétlépcsős védelmi harci rendet hozott létre. Az első lépcsőben, a fővédőövön egy hadosztály, a 93. lövész hadosztály helyezkedett el. A fővédőöv első állásában két összefüggő és egy nem összefüggő árok volt. A fővédőöv peremvonala mögött 2,5 km-re húzódtott a fővédőöv második állása. (Egyetlen, nem összefüggő árok.) Újabb 4—4,5 km-re húzódtott a fővédőöv harmadik állása, egy összefüggő és egy nem összefüggő árok. A fővédőöv harmadik vonala mögött kb. 3—5 km-re húzó-

dott a második védőöv, mintegy 3—5 km mélységben. Ez közlekedőárkokkal összekötött két árokból állt. Itt a második védőövben helyezkedett el egylépcsős harci rendben a 151. lövész hadosztály (Siófok—Szabadhidvég szélességben) és a 66. lövész hadosztály (Mezőkomárom—Lajoskomárom—Dég szélességben). A Sió-csatornától 6—10 km-re délre húzódtott a harmadik védőöv. Egy, helyenként két árokkal, fedezékekkel, reteszállásokkal kiépítve, 3—4 km mélységben.

A fővédőöv peremvonalához vezető utakat fejlett gyalogsági és harcokosi akna- és akadályrendszerrel zárták le. Különösen erős műszaki zárat telepítettek a 104. lövész hadtest peremvonala elé. Az arcvonaltól egykilométeres szakaszra átlag 750 db harcokosi és 670 db gyalogsági akna jutott. A legjobban fenyegetett harcokosi — veszélyes irányokban azonban a sűrűség elérte az arcvonaltól kilométerenként 2700 db harcokosi és 2500 db gyalogsági aknát. A hadtestnek 263 db lövege és aknavetője, illetve 14 db M-13-as sorozatvetője volt. Így egy arcvonalkilométerre 37 db löveg és aknavető jutott.⁷⁶

A szovjet 104. lövész hadtest védelmi vonalaival szemben az 1. lovas hadtest alárendeltségében levő magyar 25. gyaloghadosztály védett, Balatonvilágos—Lepsény D, Mezőszentgyörgy D-i terepszakaszon. A gyaloghadosztály egyike volt azoknak, melyet Beregffy nyilas hadügyminiszter az 1945. február 23-i „koronatanácson”, mint újonnan feltöltött gyaloghadosztályt említett.⁷⁷

A magyar 25. gyaloghadosztály (pk. Kalkó ezredes) az 1. és 25. gyalogezredből, illetve az 59. műszaki zászlóaljból állott. (Összesen: 9 gyalog zászlóalj, 1 műszaki zászlóalj és alárendeltségében egy német gyalogos zászlóalj a 4. lovas hadosztálytól.) A hadosztálynak kb. 15 nehéz páncéltörő ágyúja volt. Gyalogságot kísérő harcokocsikkal nem rendelkezett. Volt viszont kb. 15 db 38 tonnás Skoda alvázra épített páncélvadásza. A hadosztály tüzérsége 10 könnyű- és 1 nehéz ütegből állott.

A fővédőöv három állásban a 7. tábori póthadosztályhoz tartozó csapatok védtek. Balatonvilágos és Alsótekerespuszta térségében a 14. „Dobó István” egri gyalogezred és a 23. gyalogezred (Losonc) zászlóaljai helyezkedtek el. Balatonbozsok és attól K-re levő térségben a 27. „Szekély Gyalogezred” csapatai védtek. A második védőöv három állásban a 20. gyalogezred csapatai voltak Akarattya és Lepsény térségében. Itt védtek még a 26. gyalogezred alegységei is. (Kenese) és a III. önálló utász zászlóalj (Győr) három százada Akarattya és Csajág között. A gyalogság megerősítésére itt alkalmazták a 20. roham tüzérszázalék egyik ütegét (Akarattya, Lepsény). A harmadik védőövön elsősorban a januári harcokban megtépzott 25. gyaloghadosztály csapatai voltak védelemben. A 26. gyalogezred részei (Almádi), a 25. gyalogezred részei (Almádi, Vörösberény) és a 20. rohamtüzér osztag ütege. (Vörösberény, Almádi) Ebben a térségben voltak a 34. határhadász zászlóalj és a 4/III. légvédelmi tüzér osztag. A Füzfő és Királyszentistván között levő reteszállásokban az 1. gyalogezred alegységei és a „Takács-légvédelmi tüzércsoport” földi elhárításra beállított légvédelmi lövegei voltak. Itt alkalmazták még a folyamórókból alakított „Illey-harcsoportot.”

A 25. és 7. hadosztályok hadtáp alakulatai Balatonalmáiban voltak. A magyar csapatoktól balra, Kisláng—Csész—Tés térségében a német 3. lovas hadosztály csapatai voltak védelemben.

A Balaton Ny-i partvidékét a 36. gyalogezred (Aszófő—Tihany—Balatonfüred) és a 44. gyalogezred alegységei tartották megszállva, három harcokosi század megerősítéssel. Veszprémben a 26. gyalogezred (február 11.), majd a 25. gyalogezred (március) néhány alegysége állomásozott. Keszthely térségében a német 52. gépesített dandár csapatai védtek, a német 2. páncélos hadsereg alárendeltségében.⁷⁸

A NÉMETEK BALATONI ELLENTÁMADÁSA („FRÜHLINGSERWACHEN”) (1945. március 6—16.)

1945. február 17-én 20 óra 15 perckor — négy nappal a „budapesti hadművelet”, a magyar főváros felszabadítása

után —, a 2. és 3. Ukrán Frontok parancsnokai, Sztálin és Vasziljevski aláírásával megkapták a parancsot az ún. „Bécsi támadó hadművelet” előkészítésére. A parancs értelmében 1945. március 15-re készen kellett állni a feladat végrehajtására. A főcsapást Székesfehérvár körzetéből a 4. gárda hadsereggel, a 26. és 27. hadseregekkel kellett végrehajtani. A feladat végrehajtásához három áttörő tüzérhadosztályt kaptak. A támadás főirányában, mint gyorscsoportot, a 18. és 23. harckocsi hadtesteket, az 1. gárda gépesített hadtestet és az 5. gárda lovas hadtestet kellett alkalmazni.

A német hadvezetőség, amely Budapest elfoglalása óta állandóan várta a meginduló szovjet offenzívát, február 13-a után megelőző ellencsapásokkal kísérletezett. Az első ilyen ellencsapást 1945. február 17—20-a között indította meg, és a szovjet 7. gárda hadsereget a Garam mögé szorította vissza.

Február 21-én 18 órakor a német „Dél”-hadseregcsoport főhadiszállásán Wöhler tábornok megkezdte az előkészületeket a Balaton É-i térségéből végrehajtható nagyarányú ellen-támadás megszervezéséhez. A hadművelet fedőneve: „Tavaszi ébredés” (Frühlingserwachen).

A tervek szerint nagy, többirányból végrehajtott támadás indult meg, melynek feladata a Dunántúlon levő szovjet hadseregek megsemmisítése.

A főcsapást a Balaton É-i térségéből tervezték — a két kiegészítő csapás közül az egyiket Nagybjom —, a másikat Valpovo és Dolnji—Mihojlác térségéből.

A támadásra való készenlét időpontja: 1945. március 6.

A parancs kiadása után néhány órával, február 21-én este megkezdték a január végén Franciaországból átszállított 6. SS páncélos hadsereg (pk. Dietrich SS tábornok) átcsoportosítását a Garam és Győrszentmárton körzetéből Veszprém

—Öskü—Nagyesztergár—Bakonytamási—Városlőd—Pápa térségébe.

A nagyszabású felvonulás végrehajtása a megye területén rendkívül súlyos nehézségekbe ütközött. Az amúgy is gyenge minőségű utak az előző hónapok hadműveleti után szinte használhatatlan állapotban voltak.

Az úttestek helyenként többszáz méteres szakaszokon teljesen tönkrementek, megsüllyedtek, felborultak, úgyhogy gépkocsikkal teljesen járhatatlanná váltak.⁷⁹ Többek közt ez volt a helyzet a 822. sz. út (Pápa—Tatabánya) két szakaszán is. A Veszprémváros—Románd és Románd—Gic útszakaszokon. 1945. február 27-én délután három löszerszállító gépkocsioszlop (pótkocsis teherautók) vonult Pápa irányából, s a nehéz járművek az utat alapjaiban ingatgatták meg, úgyhogy fel kellett bontani. A járművek kénytelenek voltak letérni az útról a földekre. Ez viszont azzal a veszéllyel járt, hogy ott a járművek elsüllyednek.⁸⁰ Hasonló volt a helyzet Marcaltó közelében, ahol a német katonai gépkocsik az országot át három helyen annyira megrongálták, hogy az teljesen használhatatlanná vált.

A súlyos útviszonyok késleltették a német csapatok felvonulását. (Lásd később a II. SS páncélos hadtest, a 9. SS „Hohenstaufen”, és a 2. SS „Das Reich” páncélos hadosztályok súlyos késedelmét.)

A hadműveleti tervek végrehajtásának érdekében a „Dél”-hadseregcsoport parancsnoksága a legszigorúbb utasításokat adta ki a katonai és polgári hatóságoknak. Március 3-án közölték a Veszprémi Államépítészeti Hivatallal Balck tábornok személyes parancsát, mihez tartás végett:

... „A hadsereg területein a fagy következtében jelentősen megromlott az utak karbantartása, minden más építkezés ideiglenes mellőzése mellett valamennyi katonai és polgári tényező megfeszített munkáját követeli. Számos katonai alakulat és ellenőrző szerv nem vált be azért, hogy a bevetett munkaerőket nem szorítják elegendő munkateljesítményre. Az ilyen mulasztást szabotázscselekménynek minősítem. 1945. március 3-tól kezdve ügyi bíróságok állítatnak fel. Ezek a helyszínen fognak eljárni azon vezető és felügyeleti szervek ellen, akik a munkaerők összefogásánál, vagy megfeszített munkára szorításánál hanyagul járnak el, és a büntést meg fogják büntetni.

A hadsereg parancsnok Balck s. „k.”⁸¹

Másnap március 4-én 14,08 órakor újabb távirat érkezett a Veszprémi Államépítészeti Hivatal számára a Heeresgruppe Süd főparancsnokságától.

..., A15., 82., 85., 808., 842., 821., 81., 802. sz. utakat a helyzetre való tekintettel minden erő és eszköz bevetésével azonnal járható állapotba kell helyezni és úgy megtartani. E célra éjjel-nappali munkát is be kell vezetni. Valamint gondoskodni arról, hogy közben a forgalom alatt keletkező kátyúk és lyukak azonnal kijavíttassanak és így a forgalom zavartalansága biztosíttassék. Az ügy sürgős voltára való tekintettel a szükséges intézkedéseket haladéktalanul tegye meg. A „Dél”-hadseregcsoport 1087/45. számú rendelkezése alapján minden e célra rendelkezésre álló katonai és polgári munkaerőt azonnal be kell vetni még akkor is, ha ez idő alatt az erődítési munkák szünetelnek. A katonai szakalakulatok fenti feladat elvégzésére való bevetésre a Köhler vasútépítési csoport az illetékes. Az érintett katonai közigazgatási szervek különösen a megfelelő munkaerő biztosítása tekintetében a szükséges intézkedéseket tegyék meg. Az Állami Építészeti Hivatalok a katonai közötti műszaki szervekkel

12. Utasítás a márciusi német ellentámadással kapcsolatban az utak rendbehozatalára 1945. márc. 2.

12. Anweisung zur Instandsetzung von Straßen und Wegen im Zusammenhang mit dem geplanten deutschen Gegenangriff (2. 3. 1945).

12. Ordre de service du 2 mars 1945 concernant la réparation des routes avant la contre-attaque allemande du mois de mars.

12. Приказ о приведении в порядок путей в связи с мартовским немецким наступлением 2 марта 1945 года.

SS PELIKAAN 791/794 3/2 1840

ERKEZETT 7. 6. 1945

AALL. EPITESZETI HIVATAL VESZPREM

T: UTKARBAHELYEZES ES KARBANTARTAS - A HGR. SÜED. GEN. D. P.I. KOEZOELTE HOGY A 15., 82., 85., 808., 842., 821., 81., 802. SZAMU UTAKAT A HELYZETRE VALO TEKINTETTEL MINDEN EROE ES ESZKOZ BEVETESEVEL AZONNAL JARHATO ALLAPOTBA KELL HELYEZNI ES UGY MEGTARTANI FUEGETLENUEL A KKM. - BEN III. -2- AAN TARTOTT ERTEKEZLET HATAROZVANYAIRL - E CEELRA EJJEL NAPPALI MUNKAAT IS BE KELL VEZETNI. - VALAMINT GONDOSKODNI ARROL HOGY KOEZBEN A FORGALOM ALATT KELETKEZOE KAATYUK EES LUKAK AZONNAL KIJAVITASSANAK EES IGY A FORGALOM ZAVARTALANSAGA BIZTOSITASEK. AZ UGY SUERGOES VOLTAARA VALO TEKINTETTEL A SZUEKSEGES INTEZKEDESEKET HALADEKTALANUL TEGYE MEG. A HGR. SÜED. 1087/45. BIZ. OK. HGR. SÜED. GEN. D. P.I. RENDELKEZEESE

ALAPJAN MINDEN E CEELRA RENDELKEZEESRE AALLO KAT. EES POLG. NN MUNKAEROET AZONNAL E FELADATRA BEVETNI, MEG AKKOR IS HA EZALATT AZ IDEE ALATT A ERODITEESI STR. MUNKAOK SZUENTELNEK. A KAT. SZAKALA-OK FENTI FELADAT ELVEGZESEERE VALO BEVETESRE A KOEHLER VEOP. CSOP. ILL. AZ ILLETEEKES KOEZ. MUE. VEZ. T- EK AZONNAL INTEZKEDJENEK. AZ EERINTETT KAT. KOEZIG. SZERVEK KUELOENOESEN A MEGFELELOE MUNKAEROE BIZTOSITASA TEKINTETEEN A SZUEKSEGES INTEZKEDESEKET TEGYEK MEG. AZ AAEH-OK KAT. KOEZUTI MUE. SZERVEKKEK EGYUETT MUEKOEDVE EZEKET A MUNKAALATOKAT MUESZAKILAG VEZETIK, NAPI JELENTESEIKBEN A FELSOROLT UTAK AALLAPOTACRA RESZLETESEN TERJEDJENEK KI EES EGYUTAL JELENTESEK EZEN RENDELETEN ALAPJAN BEVETETT MUNKAEROET ES TETT INTEZKEDESEKET. A HM. EES HFP. 1. A. OSZTAALY INTEZKEDETT HOGY A HELYERSEEEK KAT. AALA-IT FOGLALKUZAASUK ROVAASAARA IS KI. 10 NAPRA KI LEHET IGEENYELNI A AAPSAG-OKTOL AZ UTAK KARBALHELYEZESEERE -- KAPJAAK --: P.K.K.M. UTOSZT. TUDOMASUL AZZAL, HOGY AZ UGY SUERGOESEERE VALO TEKINTETTEL JELEN RENDELETET AZ AAEH-OKNAK KOEZBEN KOEZVETLENUEL IS MEGKUELDTEM. KOEHLER VEOP. CSOP. 101., 104., KOEUTI MUE. VEZ. VM. KAT. PSAGOK: VAS, VESZPREM, SOPRON, 7934, KOMAAROM FEJEER, POZSONY, NYITRA, AAEH-OK: SZOMBHELY, YOER, VESZPREM, SOPRON, SZEEKESFEHEERVAAR, ZALAEGERSEG, EERSEKIJVAAR, KSVZ, KKOESZV. HM. EES HFP. 1. KR. OSZT., HGR. SÜED. GEN. D. P.I. / STRAASEENBEVOLLMAECHTIGTER: / AALL. / : / A MAGYAR OETI. ITJAAK. =

AALLOMAASHELY 1945 III. 2. MIKLOSHV. ALEZ. S.K.

HADIFORGALOM FOENOKE +++?

00610/945

együttműködve ezeket a munkálatokat műszakilag vezetik, napijelentéseikben a felsorolt utak állapotára részletesen térjenek ki és egyúttal jelentsék ezen rendeletlem alapján bevetett munkaerőt és a tett intézkedéseket...⁸²

A német hadseregcsoport parancsnokság intézkedéseinek megfelelően, a nyilas polgári hatóságok elrendelték a kötelező közmunkák bevezetését. A hatóságok tízezernyi polgári személy és ezernyi fogat alkalmazásával tették alkalmassá az utakat a felvonuló 6. SS páncélos hadsereg csapatai számára.

A zirci járás területén február 28 és március 9-e között 5037 ember és 1349 fogat bevetése történt meg. A devecseri útbiztonság szakaszán 5117 ember és 1984 fogat dolgozott. A Bodajk—Zirc közti út 14—31 km-es szakaszán 672 ember és 105 fogat javította az utat. A 8. számú műút 43—73 km-es szakaszára 1240 polgári személyt, 600 szlovák katonát és 400 fogatot rendeltek ki. A Pápa nyugati útbiztonság útjaira 10 182 embert és 2399 fogatot rendeltek ki.⁸³ A polgári munkaerő nagyarányú és kíméletlen mozgósítása ellenére is késett a 6. SS páncélos hadsereg csapatainak felvonulása.

A támadás előtti napon, március 5-én a „Balck”-hadseregcsoport parancsnoksága jelentette, hogy a német 6. hadsereg és a magyar 3. hadsereg csapatai megszállták megindulási állásaikat, de a nehézfegyverek és a harckocsik még nincsenek a helyükön.

A 6. SS páncélos hadsereg csapatainak felvonulása sem fejeződött be még aznap. Az I. SS páncélos hadtest két hadosztálya (az I. SS „Leibstandarte Adolf Hitler”, — és a 12. SS „Hitler Jugend” páncélos hadosztályok) felvonultak a megindulási állásokba, de a II. SS páncélos hadtest két hadosztálya, a 2. SS „Das Reich” — és a 9. SS „Hohenstaufen” páncélos hadosztályok még nem tudták helyüket elfoglalni a súlyos útviszonyok miatt.

A 6. SS páncélos hadsereg parancsnoka, Dietrich vezérezredes ezért az javasolta a hadseregcsoport törzsének, hogy a támadást halasszák el 24 órával. Ezen a véleményen volt a „Balck”-hadseregcsoport vezérkari főnöke is. A hadseregcsoport parancsnoksága azonban ragaszkodott a kitűzött időponthoz, mivel a szovjet részről tett intézkedések arra mutattak, hogy a szovjet csapatok parancsnoksága felderítette a németek szándékát.

Az ügy sürgősségére való tekintettel a még felvonulóban levő II. SS páncélos hadtest csapatait be sem várva, megindította a támadást.

A támadás 1945. március 6-án hajnali 4 órakor indult meg. Az időjárás rendkívül kedvezőtlen volt, a hőmérséklet 0 fok volt. A mélyen szálló felhők, gyakori hózáporok rossz látási viszonyokat eredményeztek. A szántóföldeken a mély sár, az utakon a szovjet páncélláharító tűz tette szinte lehetetlenné a harckocsik előremozgását.

A német hadvezetőség a főcsapást Seregélyes—Alsótarlóca sávban indította meg a szovjet 30. lövész hadtest első lépcsőjében levő hadosztályok harcrendje ellen.

A támadás jobbszárnyán, Balatonvilágos és Enying között az I. lovas hadtest támadott. (A német 3. és 4. lovas hadosztályok, illetve a magyar 25. gyalogos hadosztály.) A támadást a Vörösbérenyi feletti magaslatokon összehívott német és magyar tüzér útegek 30 perces tüze előzte meg, amely a Balaton felett lőtte a Balatonvilágos és Enying között húzódó szovjet állásokat. A Balatonaliga és Mezőszentgyörgy szélességben felvonuló I. lovas hadtest támadása azonban elakadt a szovjet 104. lövész hadtest ellenlökésén. A magyar gyaloghadosztály (a hadtest jobbszárnyán) és a gyalogságként alkalmazott két német lovas hadosztály március 6—7—8—9-én a szovjet hadtest állásai előtt levő hatalmas akadályrendszer előtt állt és képtelen volt azon áthatolni. A 9 könnyű- és 1 nehéz üteggel és 13 aknavető üteggel támogatott I. lovas hadtest, amely mindössze néhány rohamlövessel volt csak megerősítve, négy napig állt a szovjet védelmi vonalak előtt.

A kudarcral fenyegető helyzetet az oldotta meg, hogy a lovas hadtesttől balra támadó II. SS páncélos hadtest csapatai március 9-én áttörték a 135. lövész hadtest fő- és második védőövét és kijutottak Dég—Enying vonalára. A mintegy 170 harckocsival és rohamlövessel támogatott német páncélos hadtest folytatta az előnyomulást Simontornya főirányban.

Március 10-én reggel a 104. lövész hadtest csapatai megkezdtek a visszavonulást a Sió-csatorna felé. A harcolva hátráló szovjet csapatok csak három nap múlva, március 13-án vonultak a Sió-csatorna mögé. A visszavonuló szovjet csapatoknak a Sió É-i partján két jelentős hídfőállást sikerült megtartani. Egyik Siófoktól É-ra volt, a községtől ÉK-re lévő vasútvonal mögött. A másik hídfőállás Simontornya körzetében volt. A Sió-csatornán csak egy ponton tudtak a németek átkelni. Az I. lovas hadtest balszárnyán támadó 4. lovas hadosztály két százada átkelt a csatornán és Ádánd térségében hídfőállást foglalt el. A csatorna déli partvonalát a 104. lövész hadtest csapatai szilárdan tartották. Ebben nagy segítséget nyújtott az, hogy harcra vetették a front tiszti kiképző ezredet és a Balatonnál megnyitották a csatorna zsilipjeit, melynek következtében a Sió vízszintje átlag 60 cm-rel emelkedett.

A németek még tovább erőltették csapataik támadását — bár a főcsapás végleg elakadt Seregélyes—Kisláng térségében, mikor március 10-től kezdve, a német „Dél”-hadseregcsoport parancsnokságát a felderítés egyre nyugtalanítóbb adatai aggasztották. A felderítés adatai szerint a Velencei-tótól É-ra nagylétszámú szovjet csapatok nyomultak előre. Március 14-én a légifelderítés kb 3000 szovjet gépkocsiról adott hírt, melyek Ny-i irányban nyomultak előre Budaörs—Bicske—Csákvár—Zámoly térségében. Elsősorban gyalogság előnyomulását észlelték, harckocsit keveset láttak.

A német felderítés a szovjet 9. gárda hadsereg előnyomulását észlelte, mely a szovjet főparancsnokság utasítása alapján március 8-án 24 órakor került a 3. Ukrán Front állományába. A hadsereg négy lövész hadtestét március 8 és 14-e között csoportosították át Nagykőrös—Kecskemét térségéből a támadás sávjába. (Gánt—Zámoly D) A hadsereg feladata március 16-án a megindulási körzetből előretörni a Balatonig, s ezzel elvágni a Sárvíz—Sió csatornák térségébe ékelődött német erők visszavonulását. (Összesen 7 páncélos — 2 gyalogos —, és 2 lovas hadosztály.)

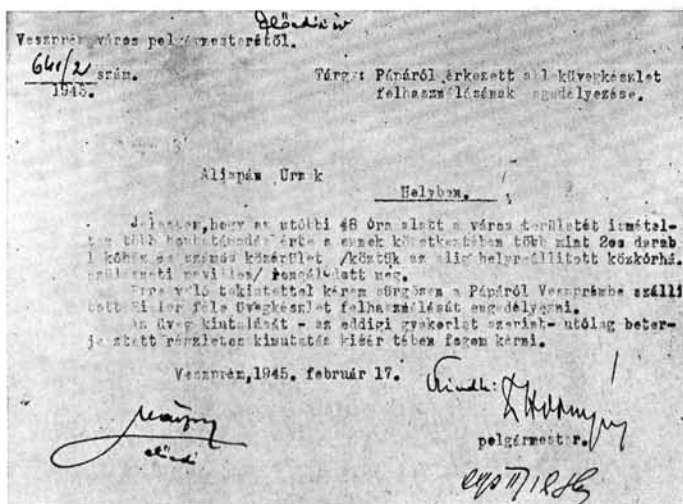
A német hadvezetőség felismerte a szovjet főparancsnokság szándékát. A német csapatokat fenyegető katasztrófa eljáritása miatt most egyszerre létfontosságúvá vált a Mór—Székesfehérvár közt húzódó arcvonal, melyet a támadásban részt nem vett IV. SS páncélos hadtest biztosított. A páncélos hadtest a következő formában védett:

3. SS „Totenkopf” páncélos hadosztály. (Mór DK—Magyaralmás.) 2. magyar páncélos hadosztály. (Magyaralmás—Sárkeresztes DK) 5. SS „Wiking” páncélos hadosztály. (Sárkeresztes—Székesfehérvár.) A hadtest tartaléka: a magyar „Ney” SS ezred és egy harcscsoport Mór, Mór DNY körzetében. (A hadtest összeréje: 35 zászlóalj, 413 löveg és aknavető, 185 harckocsi.)

A veszélyeztetett arcvonalat sietve megerősítették a 2. páncélos hadseregtől átirányított 92. gépesített dandárral és a 8. hadseregtől átvett rohamtüzér dandárral. Az átirányított erők azonban csak március 18-ra érkeztek a IV. SS páncélos hadtest védelmi körzetébe.

A szovjet erők fenyegető felvonulása ellenére a németek tovább erőltették a III. páncélos hadtest támadását Székesfehérvártól D-re. Ezzel lekötötték a szovjet hadseregek páros erőinek zömét. Így a felvonuló 4. és 9. gárda hadseregek állományában mindössze 197 harckocsi és rohamlövég maradt, melyek kevésnek bizonyultak az elkövetkezendő napokban a gyalogság közvetlen támogatására.

A szovjet csapatok támadását a szovjet 17. légi hadsereg és az alárendeltségébe tartozó ún. Vitruk altábornagy csoportjába tartozó kb. 900 harci repülőgép fokozódó tevékenysége vezette be. A Törökbalint és Ercsi térségében levő repülőterekről felszálló szovjet csatarepülők és bombázók elsősorban harcászati célpontokat támadtak. Az ellenség hadműveleti jelentőségű célpontjaira nem sikerült döntő csapást mérni, mivel a németek főcsoportosításuk összpontosítási körleteit kiválóan álcázták. Ennel ellenére súlyos légitámadások érték a megye vasúti gócpontjait. Március 9-én súlyos nappali légitámadás érte Várpalotát, melynek során 140 német katona halt meg. Március 14-én 19 órakor egy 15 gépből álló kötelék támadta a Nemesvámos mellett levő német üzemanyag raktárakat. A légvédelem egy szovjet csatarepülőt lelőtt. A köz-

13. Ablaküveg készlet felhasználása az újabb bombázások miatt, Veszprém, 1945. febr. 17.
13. Verwendung der Fensterglasvorräte infolge der gegen Veszprém gerichteten Fliegerangriffe (17. 2. 1945).
13. Utilisation du stock de vitres, à la suite des bombardements récents, Veszprém, le 17 février 1945.
13. Использование комплекта оконных стекол из-за новейших бомбежек. Веспрем, 17 февраля 1945 года.

A tervek szerint, amint a 9. és 4. gárda hadseregek elérik a Balaton északi partjait — a Sió-csatorna vonaláról megindul a 26. hadsereg, a Sárviz-csatorna vonaláról a 27. hadsereg —, s a katlanba szorult német hadosztályokat összeroppantják. A támadás másnapján a 9. gárda hadseregtől jobbra (északra) álló 46. hadsereg csapást mér a Mór—Esztergom vonalról.

1. A HADMŰVELET ELSŐ SZAKASZA (III. 16—25.)

(A német védelem harcászati mélységének áttörése és kísérlet a 6. SS páncélos hadsereg bekerítésére.)

1945. március 15-én a nap végére, Székesfehérvártól északra befejezte felvonulását és előkészületeit a támadásra két szovjet hadsereg. A 9. gárda hadsereg (pk. Glagoljev vezérezredes) áttörési szakasza: Gánt—Gyulapuszta. (19,5 km.) Ettől balra vonult fel a 4. gárda hadsereg Gyulapuszta és Hóhérvár között 5 km szélességben.

A 9. gárda hadsereg négy lövész hadtestből állott (38., 39., 21. lövész — 37. gárda lövész hadtestek), összesen 12 hadosztályból. A hadosztályok létszáma egyenként 11—12 000 ember volt.

A hadsereg jobbszárnyán a 38. lövész hadtest vonult fel (háromlépcsős harcrendben), középputt a 39. lövész hadtest (kétlépcsős harcrendben), balszárnyon a 37. gárda lövész hadtest (kétlépcsős harcrendben). A 21. lövész hadtest tartalékban helyezkedett el. A hadtestek áttörési szakasza 6,5 km volt. Ezen belül a hadosztályok 3, az ezredek 1—2 km széles szakaszon támadtak.

A hadsereg sávjában kevés volt a gyalogságot közvetlenül támogató rohamlővegek száma. (Harcokocsik egyáltalán nem voltak.) A 9. gárda hadseregnek három könnyű rohamlőveg ezred (1513., 1523., 1524.) volt alárendelve, összesen 75 db 76 mm-es rohamlőveggel. A 9. gárda hadsereg feladata: Várpalota—Veszprém főirányban törjön előre és vágja el a Székesfehérvártól délre harcoló 6. SS páncélos hadsereg visszavonulási útját.

A március 16-án reggelre tervezett támadást el kellett halasztani a rendkívül rossz időjárás miatt. A sűrű ködben a repülőgépek nem tudtak felszállni és nem lehetett a tüzérségi tüzet megfigyelni.

A déli órákban végre felszállt a köd, megindulhatott a légi és tüzérségi előkészítés. Délután 14 óra 30 perckor megkezdődött az előkészítő tüzérségi tűz. A 9. hadseregnél, az áttörés szakaszán arcvonal-kilométereinként 180 db löveg és aknavető tüze zúdult a 3. SS Totenkopf páncélos hadosztály (Mór—Magyaralmás) és a magyar 2. páncélos hadosztály (Magyaralmás—Sárkeresztés DK) fővédővénének 5—7 km-es mélységére.

15 óra 30 perckor megindult a 9. gárda hadsereg támadása, melyet a tüzérség 1—1,5 km mélységig tűzhengerrel támogatott.

A támadás a 3. SS páncélos hadosztály sávjában nem tudta a kívánt gyorsaságot elérni, mivel a németek páncélosokkal támogatott kis lövész csoportokkal ellenlökéseket hajtottak végre.

Jelentősebb siker bontakozott ki a magyar 2. páncélos hadosztály sávjában. Az itt mintegy négy ezred erővel támadó szovjet csapatok visszavonulásra kényszerítették a magyar hadosztályt. A nap végére egy kb. 4 km mély betörés jött létre. A magyarok visszavonultak Borbálapuszta—Magyaralmás K-i 2 km terepszakaszra. A hadsereg nem hajtotta végre a nap végére kitűzött feladatokat, csupán beékelődött

szégen öt ház letalálatot kapott, 21 polgári személy, 6 magyar és 3 német katona meghalt.⁸⁴

A szovjet légielő támadásai március 16-án érték el tetőfokukat. A félelőtli órákban egy kötelék a herendi vasútállomás melletti üzemanyagtartályokat bombázta. A támadás során egy ott vesztegelő katonai szerelvény 6—7 kocsjára is találatot kapott, melynek következtében 21 magyar katona meghalt.

Az éjszakai órákban Várpalotát érte újabb súlyos légitámadás, melynek során 80 polgári személy halt meg.

A felsorolt légitámadások csak a legjelentősebbek közül valók. Kisebbségi légitámadás érte Veszprémet, Balatonalmadit, Berhidát és még számos más helyiséget, ahol a német és magyar csapatoknak voltak katonai objektumai. A légitámadások ettől kezdve napról-napra fokozódtak. Különösen március 20-a után, amikor a szovjet légielő kötelékei mellett az amerikai légielő vadászbombázó kötelékei is megjelentek a megyelégterében.

III.

VESZPRÉM MEGYE TERÜLETÉNÉK VÉGLEGES FELSZABADÍTÁSA A SZOVJET CSAPATOK „BÉCSI TÁMADÓ HADMŰVELETÉNEK” KERETÉBEN:

1945. március 16.—április 1.)

A március 6-án megkezdődött német ellencsapás, a „Frühlingserwachen” nem tudta megakadályozni, hogy a szovjet 2. és 3. Ukrán Frontok végrehajtsák a Legfelsőbb Parancsnokságtól február 17-én kapott parancsot.

Még tartott a német hadseregek támadása a Sió- és Sárviz-csatornák által bezárt háromszögben, mikor a szovjet frontparancsnokságok előkészültek a „bécsi támadó hadművelet” végrehajtására. Budapesttől DNy-ra jelentős szovjet erők összpontosultak. A csoportosítás állományában 30 lövész-hadosztály volt. Az összvegyszerű csapaton tevékenységének biztosítására 6586 löveget és aknavetőt, 785 harcokocsit és rohamlőveget, 1039 repülőgépet vonultattak fel.

A 3. Ukrán Front parancsnokának elhatározása a következőket tartalmazta: először a 6. SS páncélos hadsereg megsemmisítése a Sió- és Sárviz-csatornák által határolt területen, aztán a támadás kifejlesztése Bécs általános irányában.

Az első feladat végrehajtására Székesfehérvár É-i körzetében összevonták a 9. és 4. gárda hadseregeket, hogy azok Veszprém általános irányba nagyerejű csapást hajtsanak végre és ezzel vágják el a 6. SS páncélos hadsereg visszavonulásának útját nyugat felé.

I. TÁBLÁZAT
A VESZPRÉM MEGYE TERÜLETÉN HARCOLÓ SZOVJET HADERŐK
1944. XII. 3.—1945. III. 31.

Időpont	Hadsereg	Hadtest	Hadosztály	Dandárok	Ezredek	Harcokosi roham löv.	Lövegek	Hadsereg közvetlen erők
1944—45.	4. gd.	21. gárda	62., 69., 41. hd.	—	—	—	—	—
XII. 3.— I. 4.	hos.	löv.						
II. 7.—III. 6.		104. lövész	93., 151., 66. ho.	—	—	—	263 db	209. rohamlövég dandár 22. harcokosi ezred 62 db harcokosi és rohamlövég
	26. h.	5. gárda lovas hdt.	12., 11., 63. lovas hadosztályok	—	54., 60., 71. harcokosi 1896 könnyűrohamlövege	22 db	—	
		33. lövész	202., 206. hd.					
1945. III. 16-tól				2. gépesített dandár				
	27. h.	35. lövész	78., 133. löv. hd. 3. gd. légideszant	—	—	—	—	102. könnyű rohamlövég ezred 2. rohamlövég osztály 43 db rohamlövég
		37. lövész	320., 316., 108. ho.	—	—	—	—	
		18. harcokosi hadtest	—	110., 170., 181. harcokosi 32. gépesített, 208. rohamlövég	363. gárda nehéz rohamlövég e. 1438. rohamlövég e.	155 db	—	
1945. III. 16-tól	9. gárda h.	37. gárda I.	4., 98., 107., 103. ho.	—	—	—	—	1513., 1523., 1524. könnyű rohamlövég ezredek 75 db rohamlövég
		39. lövész	100., 105., 106., 114., 150.	—	—	—	—	
		38. lövész	—	—	—	—	—	
		21. lövész	—	—	—	—	—	
		23. harcokosi hadtest	—	3., 39., 135. harcokosi, 56. gépesített 207. rohamlövég	1443. rohamlövég e.	109 db	—	
1945. III. 19-től	6. gárda	5. gárda harcokosi h.	—	20., 21., 22. gd. harcokosi 6. gárda gépesített ddr.	1458. könnyű rohamlövég e.	140 db		51. gárda könnyű rohamlövég dandár. 364. gárda nehéz rohamlövég e. 4. gárda motork e. 100 db rohamlövég
	harcokosi h.	9. gárda gépesített h.	—	18., 30., 31. gárda gépesített ddr. 46. gárda harcokosi ddr.	697. könnyű rohamlövég e.	186 db		

II. TÁBLÁZAT
VESZPRÉM MEGYE TERÜLETÉN HARCOLÓ NÉMET ÉS MAGYAR HADOSZTÁLYOK ERŐI ÉS ESZKÖZEI 1944. DEC. 3.—1945. MÁRC. 31. KÖZÖTT

A hadosztály megnevezése	Időpont	Páncéltörő ágyúk	Ütegek száma		Aknavető ütegek		Egyéb tűzéréség	Harcokcsik			Rohamlöveg	Páncélvadász	Élőerők
			könnyű	nehéz	könnyű	nehéz		P-IV	P-V				
1. páncélos hadosztály	XII. 3.	8	3	5	—	—	—	7	4	—	1	—	5. zászlóalj
	XII. 16.	14	3	6	—	—	—	5	—	—	1	—	8. zászlóalj
	III. 22.	16	2	6	8	—	3 100 mm-es	1	14	—	—	—	7. zászlóalj
	III. 24.	4	2	1	8	—	3 100 mm-es	—	5	—	—	—	6. század
3. páncélos hadosztály	XII. 16.	14	4	4	—	—	—	37	—	13 P-IV, L	10	17 (IV)	6. zászlóalj
	III. 22.	7	4	4	—	—	—	7	11	—	1	4 (IV)	6. zászlóalj*
4. lovas hadosztály	III. 20.	7	—	—	3	3	—	—	—	—	2	—	7. zászlóalj*
	III. 28.	3	—	—	3	3	—	—	—	—	2	—	5. zászlóalj
3. lovas hadosztály	III. 20.	7	—	—	6	1	—	—	—	—	5	3 (IV)	7. zászlóalj*
	III. 28.	2	6/magyar	—	6	1	—	—	—	—	2	—	6. zászlóalj
1. SS páncélos hadosztály	III. 22.	8	3	3	—	—	1 100 mm-es 2 Werfer	14	14	9 P-VII	—	4 (IV)	7. zászlóalj*
23. páncélos hadosztály	XII. 16.	15	4	4	—	—	—	7	5	—	3	9 (IV)	6. zászlóalj
	III. 20.	12	4	4	—	—	—	7	7	—	2	9 (IV)	7. zászlóalj
	III. 28.	12	4	4	—	—	—	—	—	—	1	3 (IV)	7. zászlóalj
12. SS páncélos hadosztály	III. 22.	23	6	1	—	—	1 100 mm-es 4 Werfer	12	6	—	—	23	7. zászlóalj*
9. SS páncélos hadosztály	III. 22.	15	4	2	—	—	—	16	13	—	11	18 (IV)	8. zászlóalj*
1. népi hegyi hadosztály	III. 27.	20	9	3	—	—	—	—	—	—	—	—	11. zászlóalj
44. gyaloghadosztály	III. 24.	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1. zászlóalj

*-nál ismert a pontos létszám!

az ellenfél védelmének mélységébe. A siker tovább fejlesztése érdekében, szükségessé vált harcokosi magasabb-egységek ütközetbe vetése.

A 9. gárda hadsereg támadásával egyidejűleg a Sió-csatorna térségében a 26. hadsereg támadása indult meg. A 104. lövész hadtest a Szabadhidvég és Jut közti szakaszon gyenge erővel támadott. A német 3. lovas hadosztály sávjában Felsőnyéknél sikerült a Sió-Jé-i partján egy kis hídfőállást létrehozni. A német 4. lovas hadosztály Adándnál levő hídfője ellen a szovjet csapatok nem támadtak. A 104. lövész hadtest balszárnyán bontakoztak ki a legjelentősebb harcok. A szovjet 196. lövész hadosztály és az 1. gárda gépesített hadtest alárendeltségében levő 2. gépesített dandár (pk. Hudjakov ezredes) március 16-án a hajnali órákban megkezdte a támadást a Siófok ÉK-re levő vasúti elágazás és Balatonszabadi közt levő terepszakaszon védekező magyar 25. gyalog hadosztály ellen.

A szovjet támadás nagyon lassan bontakozott ki ezen a szakaszon is, mert a német jelentések szerint Balatonszabadinál a szovjetek az ezred erejű gyalogság mellé mindössze két kísérő harcokosit vetettek ütközetbe. Ennek ellenére a szovjet csapatok elfoglalták Balatonszabadit, majd előnyomultak a községtől 3 km-re északra levő szőlőhegy felé (Csap-hegy 132 m), ahol négy napon át makacs harcokra került sor a magyar csapatokkal.

Mivel a március 16-án délután meginduló támadás nem hozta meg a kívánt eredményeket, a támadás egész éjszaka, majd március 17-én egész nap folytatódott. Március 16-án az esti órákban a 2. Ukrán Front állományában levő 6. gárda harcokosi hadsereget a 3. Ukrán Frontnak rendelték alá. A hadsereg átcsoportosítását Budapest Ny—Budafok térségéből március 17-én 14 órára be kellett fejezni.

A támadás másnapján sem tudott a 9. gárda hadsereg kellőképpen kibontakozni, bár az ellenség fővédőövének gyorsabb áttörése érdekében a hadosztályok és ezredek harcba vetették második lépcsőiket. Különösen jelentős erővel támadtak a szovjet csapatok Sárkeresztesnél és Sörédnél.

Március 17-én a nap végére a szovjet csapatok elérték a Székesfehérvár—Sárkeresztes közti utat. Sárkeresztest elfoglalták, és a községtől ÉNy-ra a vasútvonalig nyomultak előre 1 km szélességben. Ettől É-ra az országút vonalán állott a harc.

A délutáni órákban a német „Dél”-hadseregcsoport parancsnoksága értesítéseket szerzett a 6. gárda harcokosi hadsereg felvonulásáról. A fenyegető helyzet jelentős módosításra kényszerítette a németeket. Előző nap még az volt a tervük, hogy az I. SS páncélos hadtest két páncélos hadosztályát a Sárviz-csatornánál levő német hídfőbe vetik harcba, hogy ott kísérje meg az áttörést a Duna irányába. Ezt a tervet elvetették s hosszú vita után március 18-án hajnali 2 óra 40 perckor úgy döntöttek, hogy az I. SS páncélos hadtestet az Enying—Dég arcvonalról a fenyegetett IV. SS páncélos hadtest megerősítésére alkalmazzák. A német páncélos hadtest nehezen tudott elszakadni a DK-i irányból támadó szovjet 1. gárda gépesített hadtest erőtől. (9. gárda harcokosi dandár, 1. és 3. gépesített dandár, 382. nehéz rohamlövész ezred, 1453., 1821. rohamlövész ezredek.⁸⁵ Így csak március 18-án este 18 órára tudta az I. SS páncélos hadtest elfoglalni harcállásait. (Hadtest harcálláspont: Tés.) A 3. SS Totenkopf páncélos hadosztály sávjában a 12. SS „Hitlerjugend” páncélos hadosztály helyezkedett el. A magyar 2. páncélos hadosztály sávjában pedig az 1. SS „Leibstandarte Adolf Hitler” páncélos hadosztály. (Fehérvárcsurgó—Sárkeresztes Ny.) A védelem jobbszárnyának biztosítására, Falubattyán—Nádasladány térségébe a II. SS páncélos hadtest alárendeltségébe tartozó 9. SS „Hohenstaufen” páncélos hadosztályt vezényelték, mivel az Inota térségében levő szőlőhegyeken a 25. hadosztály „Nebelwerfer” ütegeivel (100 mm-es 3 km hordtávú löporrakéta) lőtte a Balatonszabadi közszélességben levő páncélosokkal megerősített szovjet összpontosítást. Súlyos harcok folytak az Adándnál levő német hídfőben.

A szovjet csapatok szinte állandóan tüzérségi tűz alatt tartották a német állásokat és hét ízben indítottak ezrederejű támadást 6 db harcokocival megerősítve. A német tüzérség és a 70. páncélvadász alakulat a szovjet támadásokat visszaverte.

A támadás harmadik napja (március 18.) mindkét fél erőinek és eszközeinek átcsoportosításával telt el. A 9. gárda hadsereg még mindig Csákerény—Söréd K-i és D-i széle, Söréd—Sárkeresztes közt levő út vonalán, illetve a Sárkeresztes—Székesfehérvár út vonalán harcolt. A német jelentések szerint a harcok során március 16 és 18-a között a IV. SS páncélos hadtest sávjában 31 db szovjet páncélos pusztult el.

Március 18-án estére befejezte felvonulását a szovjet 6. gárda harcokosi hadsereg. Kravcsenko altábornagy a hadsereget egylépcsős hadművelési felépítésben szándékozott bevetni, olyan formában, hogy a hadsereg két hadtestét szét-tartó irányban alkalmazzák. A jobbszárnyon (Csákerény—Magyaralmás terepszakaszon) a 9. gárda gépesített hadtest csapatai helyezkedtek el. (46. gárda harcokosi dandár, 18., 30., 31. gárda gépesített dandárok, 697. könnyű rohamlövész ezred. Összesen 186 db harcokosi és rohamlövész.) A támadás iránya: Söréd—Bodajk—Bakonycsernye—Zirc, majd onnét délnek kellett a hadtestnek fordulnia, hogy létrehozza a bekerítés külső arcvonalt, a 6. SS páncélos hadsereg főerői körül.

Balszárnyon (Isztimér—Guttamási terepszakaszon) a támadás főcsapását végrehajtó 5. gárda harcokosi hadtest vonult fel. (20., 21., 22. gárda harcokosi dandárok, 6. gárda gépesített dandár. Összesen 140 db rohamlövész és harcokosi.) A hadtestnek volt alárendelve egy tüzérdandár, az 1458. könnyű rohamlövész ezred, a hadsereg tartalékból az 51. könnyű rohamlövész dandár és a 364. gárda nehéz rohamlövész ezred.⁸⁶ A hadtestet keskeny sávban (3 km) vetették ütközetbe. Támadásának főiránya: Várpalota—Berhida—Balatonfűzfő. A támadás célja: a bekerítés belső arcvonaltának létrehozatala. A két hadtest közötti hézagban a 9. gárda gépesített hadtest két magasabb egysége, a 46. gárda harcokosi, és a 18. gárda gépesített dandárok támadtak.

A 6. gárda harcokosi hadsereg tartalékában a 4. gárda motorkerékpáros ezred maradt.

A hadművelési tervek szerint a harcokosi, és gépesített hadtestek megelőzik a 9. gárda hadsereg összefegyvernemi csapatait.

Március 19-én reggel 6 órakor megindult a szovjet hadsereg támadása.

Jobbszárnyon (Gánt—Zámoly szélességben) a 114. lövész hadosztály támadott. Az első lépcsőben három lövész zászlóalj (105., 104., 106.), a másodikban két lövész zászlóalj és egy harcokosi zászlóalj nyomult előre. Ezt követte a harmadik lépcső két lövész zászlóalj. A lövészrok nyomában a 46. harcokosi dandár és a 694. könnyű rohamlövész ezred tört előre. A páncélosokkal támogatott szovjet gyalogság a hajnali órákban benyomult Söréde és Bodajkra. A visszavonuló német 3. SS Totenkopf páncélos hadosztály maradványai és a 12. SS páncélos hadosztály a nap végére megvetették lábukat a Bodajktól Ny-ra levő magaslatokon (Sas-hegy, Kőhegy stb.) és a Balinkától K-re levő terepszakaszon (Tárnoki-erdő, Gaja-patak stb.) A nap végéig vívott súlyos harcokban a németeknek sikerült néhány órára a támadó szovjet erőket feltartóztatni. A német jelentések szerint 6 db szovjet páncélos pusztult el Balinkától K-re.

A balszárnyon (a Sárkeresztes—Fehérvárcsurgó szakaszon) tíz perces tüzérségi tűz után, reggel 8 órakor kezdődött meg a támadás. Az 5. gárda harcokosi hadtest teljes erejének bevetése mellett ebben a sávban támadott a 98. lövész hadosztály is.

Az óriási erővel támadó szovjet csapatokat az 1. SS páncélos hadosztály képtelen volt feltartóztatni. A március 19-én reggel 9 órakor kiadott német helyzetjelentés szerint a német csapatok (IV. SS páncélos hadtest) kénytelenek voltak visszavonulni a Székesfehérvár—Csór közti országút vonalára. Csórtól 1,5 km-re K-re és a Csórtól 2 km-re ÉK-re levő magaslatokon rövid időre sikerült a szovjet csapatokat megállítani. Az 1. SS páncélos hadosztály Csór 1 km Ny és Bakonykúti K-i széle közötti vonalra vonult vissza. Délután

már ezt a vonalat is fel kellett adniok és visszavonultak az Inotától K-re levő erdő nyugati széléig és Bakonykútit is feladva visszavonultak a községtől Ny-ra levő Bogárhegyig. A német védelem középpontja a 365 méter magas Baglyas-hegy volt, mely az egész terepet uralja.

A Sió-arcvonalon támadó szovjet 104. lövész hadtest március 19-én a nap végére elérte a Siófoktól ÉK-re kb. 6 km-re levő 127. magassági pont (Sáfránykert dűlő D), 142. magassági pont, Enying D, Kisláng D vonalat. Az I. lovas hadtest (25. gyalog hadosztály, 4. és 3. lovas hadosztályok) mindennél visszavonult.

A nap végére a szovjet csapatok mindössze 6–8 km-t nyomultak előre, a kapott feladatokat nem tudták teljesíteni. A lassan és harcolva hátráló német hadosztályoknak azonban érzékeny anyagi és ember veszteségeket okoztak. A szovjet adatok szerint csak a Várpalota irányában támadó szovjet erők 1184 ellenséges katonát és 19 db harckocsit pusztítottak el.⁸⁷

Március 20-án, kedden, az egész arcvonalon fokozták tevékenységüket a szovjet csapatok.

Reggel 5 órakor Mórtól nyugatra a 38. lövész hadtest csapatai folytatták támadásukat. Súlyos harc bontakozott ki Nagyveleg és Aka térségében, ahol a II. SS páncélos hadtest jobbszárnyán visszavonuló német 6. páncélos hadosztály igyekezett ellenlökéseivel fékezni a szovjet hadtest előnyomulását.

Ugyancsak hajnali 5 órakor Bakonycsernyétől keletre is súlyos harc bontakozott ki. A 9. gárda gépesített hadtest csapatai és a 39. lövész hadtest zászlóaljai Balinka és Isztimér felől támadtak Bakonycsernye irányába. A nagyszámú páncélossal kísért szovjet lövész csapatokat a német 3. SS „Totenkopf” páncélos hadosztály részei Mecserpusztánál feltartóztatták. A súlyos harcban a német csapatok 8 db szovjet harckocsit lőttek szét. A nap végére a német csapatok megkezdték a visszavonulást Bakonycsernye felé. A harcok következtében a község súlyos károkat szenvedett. Tizenegy ház leégett, tizenkét házat összelöttek.⁸⁸

Az 5. gárda harckocsi hadtest március 20-án éjjel 1 óra előtt kezdett nagyeréjű támadást Várpalota ÉK és K-i térsében. Bakonykúti térsége felől a 20. és 22. harckocsi dandár támadtak. Az I. SS páncélos hadosztály csapatai azonban a támadást időlegesen feltartóztatták. A német jelentések szerint ezekben a rendkívül súlyos harcokban 30 db szovjet páncélos pusztult el. A Várpalotától ÉK-re vívott harcokban a szovjet katonák számos kiemelkedő hőstettet hajtottak végre. A támadó szovjet páncélos egységek egyikét, amely egy völgyön keresztül tört előre Várpalota felé, a 19 éves Kozlov százados vezette. (Az ő szavait idézzük: „Mégleg hely volt az. A völgyben egy kis patak mellett a német Tigrisek és Ferdinándok beásták magukat. Többnapos harc után sem tudtunk tovább jutni. Sürgős volt az áttörés, a feladat pontos, időben is nyereséges megoldásától függött Várpalota, Veszprém, Pápa és környékének felszabadulása. A parancsnok én voltam az akcióban. A helyzetet Voronyin őrmester hőstette mentette meg. Tankjával és három emberével a németek közé vágott. Tankját harcképtelenné tették az acsarkodó Ferdinándok, de ők — várva a biztos halált, tovább harcoltak. Ahány tank ellenük indult, rajtavesztett. Ott, álló helyükben, hét náci tankot tettek tönkre. Körös-körül égő máglyák — megannyi német tank — vette körül a bátor páncélost. Végül is az egyik oldalról melléjük tört az egyik tankunk, fedezte a négy hős katona visszavonulását.” Voronyin őrmester a Szovjetunió Hőse lett, a 19 éves Kozlov kapitány a Honvédő Háború aranyrendjét kapta, a három másik katona a Vörös Zászló Érdemrendet.⁸⁹

A Bakonykúti felől indított támadással egyidejűleg, hajnali 1 óra körül a 21. gárda harckocsi dandár és a 6. gárda gépesített dandár támadta az Inotától ÉK-re levő Baglyas-hegyen és az Inotától K-re 4 km-re levő erdőben kiépített német védelmet.

A 37. gárda lövész hadtest csapatai Csór térségéből támadtak déli és délnyugati irányba. A reggel 9 órakor kiadott német helyzetjelentés szerint különösen nagy erővel támadtak a szovjet erők a Réti-pusztától délre levő vasút és út-kereszteződés felé. A nap végéig azonban a 9. SS „Hohen-

staufen” páncélos hadosztálynak (IV. SS páncélos hadtest alárendeltségében) sikerült az Inota—Székesfehérvár vasútvonalat megvédenie. (Székesfehérvár belvárosában elkeseredett utcai harcok a 4. gárda hadsereg csapatai és az 5. SS Wiking páncélos hadosztály között.)

A Sió-arcvonalon, március 20-án reggel 8 óra 40 perckor indult meg a 104. lövész hadtest támadása. Különösen nagy erővel bontakozott ki a támadás a hadtest balszárnyán. A 196. lövész hadosztály és a 2. gépesített dandár csapatai 15 perces tűzérési tűz után indították támadást a magyar 25. gyalog hadosztály védelmi vonalai ellen. Déli 12 órára elérték a Sóstó és Gamásza közti terepszakaszt. Délután 16 órára elfoglalták a balatonvilágosi vasútállomást és Alsótekerpusztánál levő 171. magassági pontot (Bozsok-hegy). Az egyre hevesebbé váló harcban a 2. gépesített dandár parancsnoka, Hudjakov ezredes is megsebesült. Az esti órákban Balatonbozsoktól Ny-ra a lepsényi út vonalán támadtak a szovjet csapatok zászlóalj erővel és 8 db harckocsival.⁹⁰ Az esti és éjszakai órákban a visszavonuló 25. gyaloghadosztály ellenállása fokozódott a Balatonaliga—Lepsény közti vasútvonal térségében.

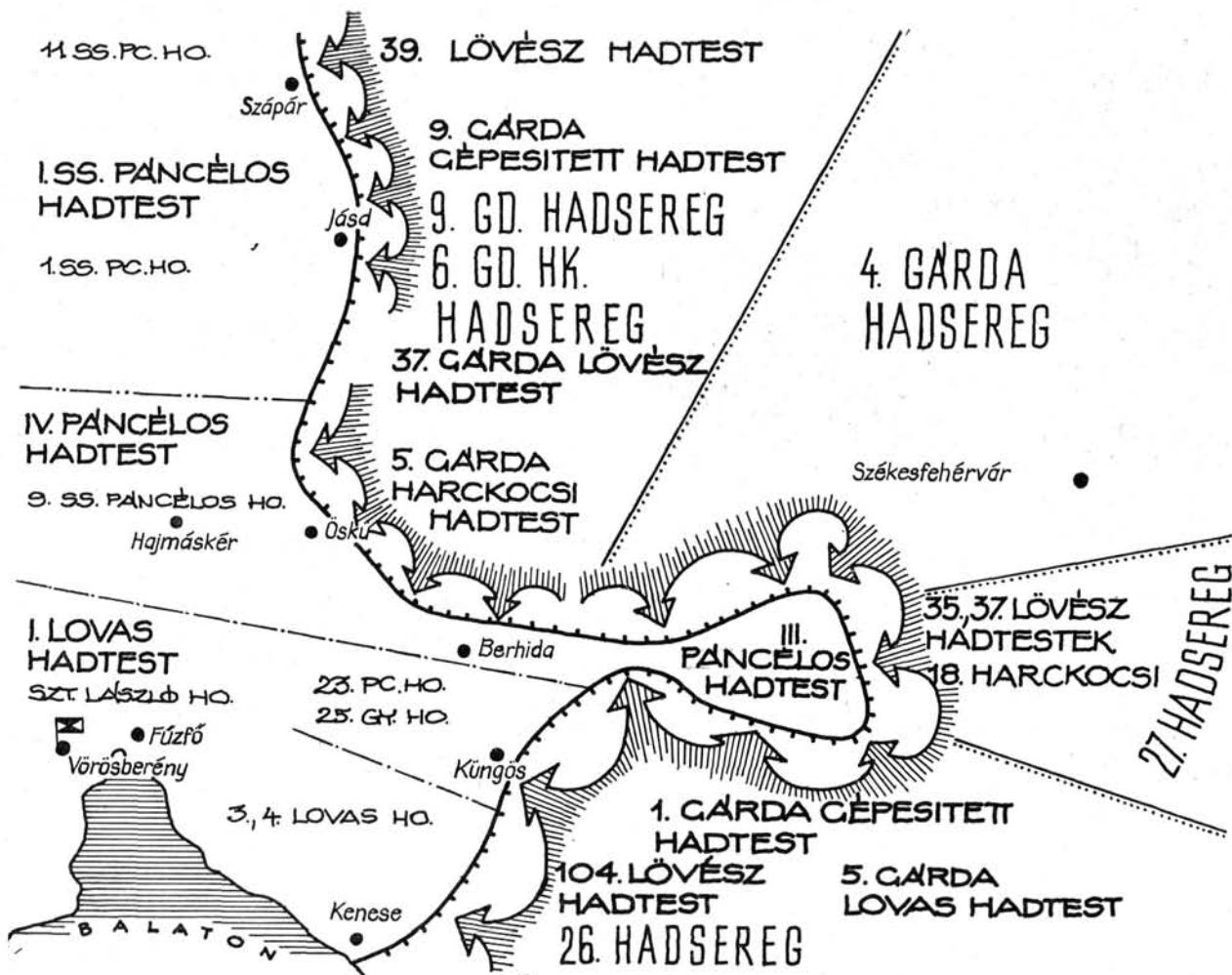
Március 21-én, szerdán, a 9. gárda gépesített hadtest 30. gépesített dandára Szápárig szorította vissza a 12. SS páncélos hadosztály csapatait. A németek a községtől DK-re levő magaslatokon makacs utóvédharcokat vívtak. Ettől északra a németeket Surig sikerült a szovjet csapatoknak visszavereni, akik a község keleti szélén és a Sur—Bakonycsernye között levő patak nyugati partján védekeztek. A szovjet 31. gépesített dandár csapatai Bakonycsernyéről Jásd irányába támadtak és a németeket sikerült a nap végére a község keleti széléig visszaszorítaniok.

A hadtest balszárnyán támadó 46. harckocsi dandár és 18. gépesített dandár csapatai súlyos harc után elfoglalták Tés községet. A harcok során a községben 54 lakó- és egy épület leégett. A németek a délelőtti órákban visszavonultak a községtől 1—2 km-es távolságra.

Március 21-én a kora hajnali órákban a szovjet 5. gárda harckocsi hadtest megkezdte a támadást Várpalota ellen.

Még az éjszaka folyamán az egyik szovjet harckocsi zászlóalj (pk. Maljukov őrnagy) parancsot kapott, hogy napkelte előtt, a sötétség fedezete alatt törjön be Várpalotára. Bátor és határozott rohammal, világitás nélkül, nagy sebességgel rohanták meg a német védelmet és foglalták el a várost.⁹¹

„A feladat, mely előttünk állott, egy cseppet sem látszott könnyűnek. Az éjszaka sötét volt, a terep ismeretlen, az ellenség erői felderítetlenek. Ilyen körülmények között utcai harcokra volt kilátás. A parancsot megkapva, minden részletre kiterjedően előkészítettük tankjainkat, másrészt felkészítettük a tankok személyzetét, a harci feladat és annak bonyolultságát minden harckocsizóval megismertettük. A megadott jelre zászlóaljunk nagy sebességgel, bátran és célratörő rohammal, tűzérési támogatás mellett, ellenséges tűzben, betört a városba és utcai harcba bocsátkozott. Tankjaink gyorsan beértek a város terére, ahol egy templom állt. A németek pánikszerűen menekültek a városból. Nem bírtak ellentálni éjszakai rohamunknak. A siker már közel volt. Miljukov őrnagy és én (I. I. Fokin százados, zászlóalj politikai helyettes) kiszálltunk harckocsijainkból és az utca sarkán, amely a templomtérré vezetett, a tankok mellett állva adtuk ki parancsainkat, és igyekeztünk rádióösszeköttetést teremteni magasabb egységünk parancsnokságával. Ezalatt a Pétfürdő felől jövő úton feltűnt egy visszavonuló német harckocsioszlop. A vezértank kilötte tankunkat. Maljukov őrnagy súlyosan megsebesült. A sebesült parancsnokot egy másik tankkal biztonságos helyre szállítottuk az első vonal mögé, zászlóaljunk pedig vezetése alatt felvette a harcot a visszavonuló német tankokkal, amíg az erősítés megérkezett.”⁹² A délelőtti 10 óra 10 perckor kiadott német helyzetjelentés szerint a németek erős ellenlökést hajtottak végre az I. SS páncélos hadosztály csapataival és sikerült a városba benyomult szovjet csapatokat a városból kiszorítani, a várostól D-re levő út-vasútkereszteződés és a várostól északra 1 km-re északra levő útelágazás vonaláig. A német jelentés szerint ebben a harcban a szovjet csapatok 39 db harckocsit

14. Az arcvonal helyzete 1945. márc. 21-én 24.00 órakor.
14. Verlauf der Frontlinien am 21. 3. 1945 um 24.00 Uhr.

14. La position du front le 21 mars 1945 à 24 heures.
14. Положение фронта 21 марта 1945 года в 24.00.

vesztettek.⁹³ A déli órákban a szovjet csapatok újra benyomultak a városba. ÉNy-ről a 98. lövés z hadosztály csapatai hatoltak be, É-ről a 20. és 22. harc kocs i dandárok támadtak. Inota felől a 21. harc kocs i dandár és a 6. gárda gépesített dandár csapatai nyomultak előre. A németek elkeseredett utcai harcokat vívtak. Számos ellenő kését hajtottak végre harc kocs ikkal megerősített gyalogsággal. A légierejüket is bevetették és 15 csatagépük bombázta a városba benyomult szovjet harc rendet. Délután 17 órára a harc eldő lt.

Március 22-én hajnali 3 órakor jelzi a „Dél”-hadsereg-csoport hadinaplója:

„Várpalota, a DK-ről, K-ről és É-ről végrehajtott erős, páncélosokkal támogatott ellenséges támadás következtében, kölcsönösen veszteségteljes helység harc után, elesett.”

A súlyos utcai harcok és a megelőző bombatámadások következtében a város súlyos károkat szenvedett. A polgári lakosság közül 106 személy meghalt és 457 ház elpusztult. A városi hatóságok kb. 2—300 elesett katonáról tudnak, akiket a város belterületén és a város körül temettek el.⁹⁴

A Várpalotáról visszavonuló 1. SS páncélos hadosztály a várostól kb. 6 km-re Ny-ra és ÉNy-ra levő magaslatokon igyekezett új védelmi vonalakat rögzíteni. A hadosztály alárendeltségében harcoló 3. SS „Totenkopf” páncélos hadosztály egységei a várostól D-re levő erdő északi szegélyén építettek hevenyészett védelmi vonalakat. A 20. és 22. harc-

kocs i dandárok, a 6. gárda gépesített dandár és a 37. gárda lövés z hadtest magasabb egységei (a németek véleménye szerint összesen kb. három hadosztály) megtámadták a Péttől É-ra levő Cseri-erdő északi szegélyén levő német állásokat.

A késő délutáni és esti órákban kibontakozó harcba beavatkozott az Óskü községben levő 9. SS „Hohenstaufen” páncélos hadosztály néhány egysége is, Várpalota felé támadva. A német okmányok szerint az itt vívott harcban 15 db szovjet harc kocs i pusztult el. A Várpalotáért vívott harcokkal egyidejűleg, Réti-puszta és Sárkeszi térségéből megindult a 37. gárda lövés z hadtest ezredeinek a támadása. A 330. lövés z ezred délután 19 órakor benyomult és elfoglalta Ósi községet. Ezzel a szovjet csapatok behatoltak a 9. SS „Hohenstaufen” páncélos hadosztály Nádasladány É—Berhida É-i vonalán levő védelmi övezetbe. A német páncélos hadosztály részei Ósitól D-re csoportosultak és É-i irányba kíséreltek meg. A szovjet 330. lövés z ezred csapatai a támadást visszaverték.

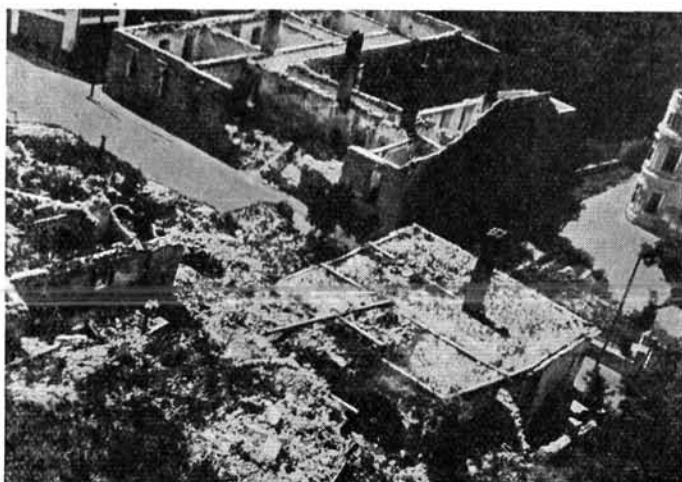
A Sió-arcvonalon március 21-én a 104. lövés z hadtest és a 2. gépesített dandár támadása elakadt a Balatonaliga—Lepsény D—Mezőszentgyörgy É—Lepsény—Szabadbattyán vasútvonal mentén.

A német hadvezetés erős és szilárd védelmi vonalat igyekezett ebben a térségben létrehozni, hogy déli irányból biztosítsa a Székesfehérvárról kivezető „balatoni utat”, a Székes-

fehérváron harcoló 5. SS Wiking páncélos hadosztály visszavonulásának egyetlen útvoanlát. Ennek biztosítására a következő intézkedéseket tette: az I. lovas hadtest (hadtest harcálláspont: Vörösberény) a Papkeszi É-i szélé, Küngös É-i szélé vonaltól D-re, a Balaton északi partvidékéig terjedő sávban véd.

A hadtest jobbszárnyán, Akarattya D—Balatonfőkajár 2,5 km ÉK-i sávban a 3. lovashadosztály véd. (5 német és 2 magyar zászlóalj, 7 db nehéz páncéltörő ágyú, 6 könnyű- és 1 nehéz aknavető üteg, 5 db rohamlőveg és 3 db páncélvadász.) A hadosztály mögött helyezkedik el a 4. lovas hadosztály (6 német és 1 magyar zászlóalj, 7 db nehéz páncéltörő ágyú, 3 könnyű- és 3 nehéz aknavető üteg és 2 db rohamlőveg.) A két hadosztály élőerői: 2946+2400 fő. A hadtest bal-szárnyán, Balatonfőkajár 2,5 km ÉK és Polgárdi É-i szélé között a német 23. páncélos hadosztály volt védelemben. (Erőviszonyai március 20-án 17 órakor: 5 lövész és 1 utász zászlóalj, napi- és harcolólétszám: 2069 ember, 12 db nehéz páncéltörő ágyú, 9 db páncélvadász, 2 db rohamlőveg, 7 db P-V és 7 db P-IV harckocsi, 4 könnyű- és 4 nehéz üteg.) A hadosztálynak volt alárendelve a magyar 25. gyalog hadosztály. (Erőviszonyai március 20-án 17 órakor: 9 lövész és 1 utász zászlóalj, 1 német zászlóalj, napilétszám: 3992 fő, harcolólétszám: 2179 fő. Fegyverzete: 13 db nehéz páncéltörő ágyú, 13 db páncélvadász, 9 könnyű- és 1 nehéz üteg.) Az I. lovas hadtesttől balra (Polgárdi É—Székesfehérvár D) a német III. páncélos hadtest volt védelemben. (44. gyaloghadosztály és az 1. páncélos hadosztály.)

15. A felrobbantott és ideiglenesen helyreállított Völgy-híd.
 15. Gesprengter und provisorisch wiederhergestellter Viadukt über den Séd-Bach
 15. Le Pont Völgy dynamité et provisoirement remies en état.
 15. Взорванный и временно восстановленный мост Вельдь.

A szovjet 104. lövész hadtest március 21-én az esti órákban több ponton megtámadta az I. lovas hadtest védelmi vonalait. Visszavonulásra kényszerítette a 23. páncélos és 25. gyaloghadosztályt Polgárdi DK-i vasútvonal térségéből Polgárdiba. A Fülétől D-re levő Kölesteleki erdőben az esti órákban erős szovjet gyalogság nyomult előre páncélosokkal megerősítve. A késő esti órákban a Lepsényben összevont szovjet csapatok számos harckocsival megerősítve benyomultak Balatonfőkajárba és elfoglalták a községet. Ezzel egyidőben nagy erővel támadták a német 3. és 4. lovas hadosztályok védelmi vonalait Akarattya D—Balatonfőkajár ÉNy-i szélességben. A harc az éjszaka folyamán is tovább tartott.

A március 19—21-e között lezajlott harcok során meg kell emlékeznünk a szovjet 17. légihadserg, és az amerikai légi-erő óriási szerepéről. Különösen a szovjet csatarepülőök működtek hatásosan. Ezek a gépek (Pe-2., Db-3., Ar-2., Il-2.) közvetlenül az ellenség harcászati mélységében támadtak, s ott semmisítették meg az ellenség élőerőit és harckocsijait. A „Dél”-hadsergcsoporthadnaplója március 22-én jegyzi fel, hogy:

„Erső ellenséges harci-, csata- és vadászipülő tevékenység, súlypontilag a Balatontól É-ra levő térségben. Saját vadász- és harczipülőink támogatják a Balatontól É-ra vivott védelmi harcokat.”

A szovjet légi-erő megszámlálhatatlan bevetései közül az egyik legemlékezetesebb a március 20-án éjszaka, az akarattyai vasúti felüljárónál összetorlódtott magyar és német csapatok bombázása volt. A hadműveleti mélységben végrehajtott légitámadások közül meg kell említenünk a március 19-én Berhidát ért súlyos légitámadást, melynek során 48 katona és polgári személy halt meg. Március 21-én este Zircet érte pusztító légitámadás (major, zapátskij udvar, Kosuth u.). A támadás során 79 német és 1 polgári személy halt meg.⁹⁵ Számos kisebb légitámadás érte március 21—22-én Balatonalmádit és több más katonailag fontos helységet.

Március 22-én a hajnali órákban az összes arcvonalzszakaszon folytatódott a szovjet hadseregek támadásai.

A 38. lövész hadtest csapatai Ácsteszér és Hánta közti erdős-hegyes területen tovább folytatták a II. SS páncélos hadtest jobbszárnyán visszavonuló 6. páncélos hadosztály üldözését. Míg a 2. páncélos felderítő alakulat jelentősebb harc nélkül visszavonult Bakonybánk és Románd térségébe, addig Bakonyzombathely körül súlyos harcok alakultak ki. A községben 123 lakóház és 368 melléképület leégett. A 39. lövész hadtest és a 9. gárda gépesített csapatai a hajnali órákban elfoglalták Surt és Csatkát. (A községben a harcok során 5 ház leégett.) Bakonyoszlopon 16 gazdasági épület égett le a tüzéségi tűz következtében. Koromla-pusztánál hajnali 4 óra 30 perckor ugyanis a 12. SS páncélos hadosztály 12. páncélos felderítő alakulata ellenőrkést hajtott végre.

A Bakonycseryén összpontosított 30. gárda gépesített dandár a hajnali órákban benyomult Szápár községbe és kemény harc után kiverte onnét a német utóvédeket. A községben 10 ház ment tönkre.

A visszavonuló német csapatokat üldözve, a szovjet csapatok 6 óra körül benyomultak Csetény községbe. A visszavonuló németek a község közepén levő Friedrich-ház előtt két felrobbantott harckocsiból és egy tehergépkocsiból út-

16. A veszprémi Jókai utca lebombázott részlete.
 16. Durch Fliegerangriff zerstörter Abschnitt der Jókai-utca.
 16. Partie bombardée de la rue Jókai de Veszprém.
 16. Часть разбомбленной улицы Йоккаи в Веспремe.

torlaszt létesítettek. Utóvédjeik órákon át tartották a községet. A heves utcai harcokban a németek súlyos embervesztéssel szembesültek. A pap pajtájában 30 német katonára gyűjtötték rá az épületet a szovjet lángszórósok. Kálmán István házában 12 német katona és egy őrmester esett el. A harcok végén mintegy 70, zömében német katona holtteste maradt a községben.

A 31. gárda gépesített dandár, amely már az előző nap óta lőtte a Jásdon levő német utóvédet, a hajnali órákban megkezdte a támadást a község ellen. A harcok során a községben 7 ház elpusztult és 8 polgári személy meghalt. A dandár Bakonyánára felé nyomult. A Tésén összpontosult szovjet csapatok, a 46. harckocsi dandár és a 18. gépesített dandár kétirányú támadást hajtott végre. Egyrészt, 10 db harckocsi Felsőperre felé tört előre, üldözve a hátráló német utóvédeket. Egy német lövészpáncélost az olaszfalusi úton a szovjet katonák szétlőttek.

Csetény, Jásd, Felsőperre erőteljes védelme a 12. SS páncélos hadosztály gyors visszavonulását fedezte. A hadosztály március 22-én délelőtt gyors ütemben vonult vissza a Dudar—Esztergár, és a Jásd—Olaszfa közti úton Zirc felé. A közbeeső községeket ellenállás nélkül kiürítették, s így azok szinte harc nélkül kerültek a szovjet hadsereg kezére. Dudaron 1 ház égett le, 5 házat ért tüzéri találat. Bakonyánán 2 ház gyulladt ki és néhány találatot kapott. A visszavonuló német csapatokat a szovjet légiőrről állandóan támadta. Az ebben a térségben levő utakat mindenfelé a német hadsereg elpusztította hadfelszerelése borította. A Várpalota—Szápári úton lőszerkocsi (1800 km), harckocsi és autóröncs (15 200 km). Az Inota-pusztá—Jásd közti úton 2 db lőszermodony (1200 km). A 811. sz. Bodajk—Zirc közti úton a roncok tömege. Egy kiégett harckocsi (11 800 km), két kiégett tank és egy gépkocsi (21 200 km), autóröncsok (22 300, 26 900 km), terepjárók roncsai (27 400, 28 400 km), kiégett harckocsi (30 000 km) stb.⁹⁶

A szovjet légiőrről a német csapatok visszavonulási központját, Zircet támadta. Március 21-én este zajlott le az első súlyos támadás. Március 22-én Dudar irányából a visszavonuló végtelen oszlopai vonultak a községben keresztül. Német és magyar katonaság, de nagyszámban polgári személyek is. A Háromhegynél vonultak, mikor szembe velük német tankok jöttek. Ekkor érte őket a több hullámban jövő szovjet légitámadás. A támadás főiránya: Deák u., Kossuth u., Bokányi u., Táncsics u., Bajcsy-Zsilinszky u., Reguly u., Bakonybéli út. A bombázó és géppuskatűz kb. 154 emberéletet követelt. Német katona: 73, magyar katona: 13, román munkaszolgálatos: 8, civil férfi: 34, nő: 18, gyermek: 8. (Ezenkívül még igen sok volt a sebesült, akiket az apátság épületbe költözött járási kórházban ápoltak. Mivel villany, s így röntgen sem volt, nagyon sokan utólagosan haltak meg. Főleg sepsiben.)

Az esti órákra a német csapatok mindenütt visszavonultak a Győr—Veszprém országút, illetőleg vasút vonal mögé. Mivel a Zirc—Bakonybél—Nagygyimót közti út volt egyik legfontosabb visszavonulási útjuk, az út védelmére Zirc, Lókút, Pénzesgyőr és Bakonybél térségében erős utóvédeket hagytak vissza. Mivel a 12. SS páncélos hadosztály még igen jelentős erőket képviselt, azt igyekeztek lehetőleg épségben visszavonni a Rába mögött levő „Zsuzsanna-állásba”, illetve az osztrák—magyar határon levő harmadik védőövezetbe. (A 12. SS páncélos hadosztály erőviszonyai március 22-én este a következők voltak: 7 zászlóalj, napilétszám: 10 019, harcolólétszám: 4171 ember. Fegyverzete: 23 db nehéz páncéltörő ágyú, 23 db páncélvadász, ebből 3 db „Jagdpanzer Panther”, a többi P-IV-es alvázon. Harckocsik: 12 db P-IV és 6 db P-V. Tüzérsége: 6 könnyű- és 1 nehéz üteg, 4 „Nebelwerfer” üteg és egy 100 mm-es ágyús üteg.)

A hadosztály megkímélése céljából a hátrahagyott utóvédeket a hadosztályokhoz került, alárendeltségében levő csapatrövidékekből állították össze. Pl. a Zircen hagyott utóvéd a legkülönbözőbb alakulatokból állt. (60. tartalék zászlóalj 4. géppuskás százada, a 136. tartalék hegyivadász ezred zászlóalja, a 32. tartalék gyalog zászlóalj 2 százada, a 16. tartalék motorkerékpáros alakulat 3. százada stb.)

Március 22-én estére a szovjet csapatok mindenütt megközelítették a Győr—Veszprém közti vasút vonalát. Gyorscsapataik Zirc előtt álltak. A 30. gépesített dandár Nagysztergár térségében, a 31. gépesített dandár pedig Olaszfaluban. A községbe benyomuló szovjet harckocsik a nyugati irányba néző részen, a Major utca kertjeiben foglaltak el tüzelőállásokat. A Major u. 5 számú ház kertjébe és udvarába öt harckocsi, Major u. 8. sz. házba három harckocsi állt be. A községben harc nem volt. A németek még a délutáni órákban fejvesztetten kiürítették a falut. Elvonulásuk olyan gyors volt, hogy pl. a községtől D-re, az Eperjes nevű magaslaton levő lokátor-állomásukat otthagyták. A szovjet csapatok bevonulásakor a községben csak néhány elmaradott német katona volt, akiket a szovjet csapatok megsemmisítettek. A tüzelőállásba vonult szovjet harckocsik egész éjjel ágyúzták a tőlük Ny-ra levő magaslatokon (Kakashegy) levő német utóvédállásokat. A német tüzérség lőtte a községet, aminek következtében 30 lakóház és 30 melléképület leégett. A súlyos harci cselekmények következtében 36 polgári személy meghalt.

Miközben március 22-én hajnalban a 9. gárda gépesített hadtest és a 39. lövész hadtest csapatai Zirc térsége felé nyomultak előre, a Tés körül csoportosuló 46. harckocsi dandár és a 18. gépesített dandár csapatai rajtaütésszerű támadást hajtottak végre. Hajnali 3 óra 40 perckor a Várpalota és Tés közötti áttekinthetetlen erdős-hegyes terepen, 8 db harckocsival megerősített nagyszámú gyalogsággal lerohanták Hajmáskért és Ösküt. Az utóbbi községben heves harc alakult ki, melynek során 15 német katona elesett. A községben leégett 20 lakóház és meghalt 17 fő polgári személy.⁹⁷

A váratlan támadás során a szovjet csapatok a németek Várpalotától Ny-ra levő védelmi vonalait mögé kerültek. Hamarosan mintegy 40—50 db szovjet harckocsiból álló erő összpontosult Hajmáskér térségében. Az 1. SS páncélos hadosztály csapatai kétségbeesett harcot folytattak, hogy megakadályozzák a szovjet csapatok Ny-i és DNy-i irányú előretörését. Hevenyészett védelmi vonalokban kísérletet meg a védelmet Gyulafirátót—Kádárta és Soly térségében. Különösen Soly körül zajlottak le súlyos harcok. A Hajmáskér—Soly közti rövid úton 7 db harckocsi,⁹⁸ Soly községben 10 német harckocsi pusztult el. (A „Fenyves-erdőben” 2 db, a vele szemben levő magaslaton 5 db, a temetőnél 3 db harckocsi.)

A szovjet csapatok az esti órákban harc nélkül benyomultak Gyulafirátót községbe és Kádártára. Az 1. SS páncélos hadosztály visszavonult az Eplény—Veszprém Külső pályaudvar között levő vasút vonal mögé. A szovjet páncélosok 3 km-re álltak Veszprémtől.

(Az 1. SS páncélos hadosztály erőviszonyai március 22-én este: 7 zászlóalj napilétszám: 9670 fő, harcolólétszám: 3409 fő. Fegyverzet: 8 db nehéz páncéltörő ágyú, 4 db páncélvadász, 14 db P-IV, 14 db P-V, 9 db P-VII harckocsi. Tüzérsége: 3 könnyű, 3 nehéz üteg, 2 „Nebelwerfer” üteg és egy 100 mm-es ágyús üteg.)

Az 1. SS páncélos hadosztálytól jobbra a IV. SS páncélos hadtest alárendeltségében levő csapatok igyekeztek védelmi vonalakat kialakítani a Várpalota DNy-i térségből támadó szovjet 5. gárda harckocsi hadtest elé. A hadtest előtt a német 9. SS páncélos hadosztály állott. A hadosztály védelmi vonalait Öskü—Pétfürdő É, Ősi D, Jenő térségében húzódtak. A reggeli órákban a német páncélos hadosztály a légi-erő támogatásával Berhida DK-i térségéből támadást kísérelt meg végrehajtani Ősi irányába. A reggel 7 óra 30 perckor megkezdett támadás kudarcba fulladt. Részben, mert az Ősi községet védő 330. lövész ezred a támadást visszaverte, másrészt, mert Várpalota DNy-i térségéből hatalmas erővel indult meg az 5. gárda harckocsi hadtest támadása. A Pétfürdőn keresztül előrenyomuló szovjet 20. és 22. gárda harckocsi dandárok és a 6. gárda gépesített dandár szétszaggatták a 9. SS páncélos hadosztály védelmi vonalait Berhidától É-ra. Az É-ról közeledő szovjet támadás óriási zűrzavart idézett elő a Berhidán levő német csapatok között. A német katonaság pánikhangulata átterjedt a község lakosságára is. A berhidai róm. kath. plébánia Háztörténete a következőképpen írja le ezeket a drámai órákat:

„A németek kijelentették, hogy nem tudják tartani a vonalat, mindenki meneküljön. A falu 60–70 %-a elmenekült. . . A falu nagyrésze az országúton és szántóföldeken menekült, de majdnem csak lépésben tudtak haladni. Ekkor a légierők hatalmas bomba és géppuskatűzzel árasztották el a menekülő tömeget. A halottakat nem tudták számontartani. Rengeteg volt az útmenti sírokban eltemetett és eltemetetlen halott.”

A pánik-hangulat áldozata lett az a Peremartonból kifutó, menekültekkel zsúfolt vonatszerelvény, melyet Peremarton és a Merkur üzem közti vonalszakaszon ért a szovjet harcokcsígyúk tüze.

A nap végére a 9. SS „Hohenstaufen” páncélos hadosztály visszavonult Vilonya É, Papkeszi É, Kiskovácsi-pusztá vonalára. Ezen a vonalon sikerült a német hadosztálynak a nap végéig tartania állásait. A páncélos hadosztály ugyanis a 6. SS páncélos hadsereg egyik legjobb állapotban levő magasabb-egysége volt. Március 22-én az esti órákban a hadosztály 8 zászlóaljából állt. (Naplószám: 10 820 fő, harcolólétszám: 4614 ember. Fegyverzete: 15 db nehéz páncéltörő ágyú, 18 db páncélvadász, 13 db P-V, 16 db P-IV harcokcsi és 11 db rohamlőveg. Tüzérsége: 4 könnyű- és 2 nehézüzeg.)

A páncélos hadosztály a déli órákig tudta tartani állásait, s biztosította a Székesfehérvártól délre eső körzetből visszavonuló német 3. páncélos hadosztály és az 5. SS Wiking páncélos hadosztály néhány alegységének útját, melyek Veszprém felé vonultak vissza. Déli 13 óra körül Berhida és Jenő között szovjet gyalogság és páncélosok törtek előre déli irányba. A támadó szovjet páncélosok benyomultak Kün-gös községbe.

Az északi front összeomlása maga után vonta a déli német arcvonal összeomlását.

A déli arcvonalon március 22-én a hajnali órákban megindult a szovjet erők támadása az I. lovas hadtest védelmi vonalai ellen. A 196. lövész hadosztály és a 2. gépesített dandár csapatai súlyos harcra bonyolódtak a 3. és 4. lovas hadosztályokkal. A hajnali órákban a szovjet csapatok benyomultak Akarattýra és Csajágra.

A délutáni órákra a német 3. és 4. lovas hadosztályok néhány órára megvetették lábukat Balatonkenese DK-i és Küngös D-i térsége közti vonalon. A német okmányok szerint a visszavonuló 3. lovas hadosztály sávjában március 21-én és 22-én 34 db szovjet páncélos pusztult el. Saját veszteségeiket nem részletezik.

A 196. lövész hadosztály támadásával egyidőben, attól jobbra, a szovjet 1. gárda gépesített hadtest erői támadtak. (Az 1. és 3. gépesített dandárok, a 9. gárda harcokcsi dandár, a 382. nehéz rohamlőveg ezred és az 1453., 1821. könnyű rohamlőveg ezredek.) A gépesített csapatok nyomában a 35. lövész hadtest — 27. hadsereg alárendeltségében — hadosztályai nyomultak előre. A hatalmas erejű szovjet támadás darabokra szaggatta a német 23. páncélos hadosztály és az alárendeltségében levő magyar 25. gyalog hadosztály védelmi vonalait. A legsikeresebb szovjet áttörés Füle községnél ment végbe a kora délutáni órákban, s 13 óra 30 perckor a szovjet csapatok elérték a Csajágtól ÉK-re levő Kiscséri-pusztát.⁹⁹ Ezzel egyidőben heves harc alakult ki Polgárdi körül is. A szovjet 1. gárda gépesített hadtest csapatai kétoldról karolták át a községet, s 15 db harcokcsival megerősített gyalogság nyomult be a községbe. A késő délutáni órákban a „fenyegető katasztrófa arra kényszerítette Radowitz tábornokot, hogy . . . kiadja a parancsot a 23. páncélos hadosztálynak a visszavonulásra.”

Példátlan zűrzavarban ment végbe az I. lovas hadtest hadosztályainak visszavonulása. A Balatontól É-ra levő utakon fejtenél özönlöttek vissza a német és magyar csapatok.

„Ebben az összevisszaságban az utakon 2–3 menetoszlop is vonult egymás mellett. A menekülő csapatok üzemanyaghiánnyal küzdöttek. Közben a szovjet légierő állandóan bombázta és fedélzeti fegyverekkel lötte az oszlopokat.”¹⁰⁰

Az országutakon mindenfelé szétlőtt, vagy üzemanyaghiány miatt felrobbantott német hadigépek és járművek hevertek. Az utak menti árkokban a halottak százai. A Várpalota—Mezőszentgyörgy út 16–26 km-es szakaszán hét

kiégett harcokcsi, a Litér—Kenese közti út egy kilométeres szakaszán (3900–4900 km szelvény) öt felrobbantott harcokcsi hevert. A Veszprém—Berhida közti úton egy alig fél-kilométeres szakaszon (0,600–1,000 km szelvény) három harcokcsi roncsai voltak.¹⁰¹

A visszavonuló I. lovas hadtest ilyen módon cserben hagyta a tőle balra védő német III. páncélos hadtestet, amely nem tudott elszakadni a Székesfehérvár D—Polgárdi ÉK-i szélességben támadó szovjet 18. harcokcsi és 37. lövész hadtest csapataitól (27. hadsereg).

Mivel a szovjet 1. gárda gépesített hadtest néhány magasabb-egysége Polgárdinál észak felé tört előre és Jenő térségében találkozott a Sárkeszi—Nádasdladány irányából dél felé előnyomuló 4. gárda hadsereg 20. lövész hadtestének csapataival, a német III. páncélos hadtest bekerítésbe került. A páncélos hadtest összetörődött Felsősomlyó—Urhida—Falubattýán körzetében, és körkörös védelmi harcot vívott a minden oldalról támadó szovjet erőkkel. A bekerített német erők zömét az 1. páncélos hadosztály alkotta. (Erői és eszközei március 20-án: 5 német és egy magyar zászlóalj. Napilétszám: 10 224 német+212 magyar, harcolólétszám: 3293 német+86 magyar katona. Fegyverzete: 16 db páncéltörő ágyú, 14 db P-V és 1 db P-IV harcokcsi. Tüzérségének, a 73. páncélos tüzérezrednek, 2 könnyű- és 6 nehéz ütegnek, sikerült még időben Veszprémen át Devecser felé visszavonulnia.) A páncélos hadosztálynak volt alárendelve a német 44. gyalog hadosztály töredéke és a Székesfehérvárról kitört 5. SS Wiking páncélos hadosztály néhány megmaradt alegysége. A bekerített német erők lassú mozgásban voltak DNY-i irányba és mindenképpen rést igyekeztek találni a szovjet erők gyűrűjén, hogy azon kitörve, elérjék a Balaton ÉNY-i partvidékét.¹⁰²

Időközben, március 22-én a késődélutáni és esti órákban a IV. SS páncélos hadtest parancsnoksága (harcálláspont: Nemesvámostól 3,5 km-től DK-re) hevenyészett védelmi vonalakat épített ki az alárendeltségébe tartozó csapatokkal, Veszprém-Külső vasútállomás és Vilonya É közti vonalon. A védelmi vonal balszárnyán, Veszprém térségében a 3. páncélos hadosztály állott. (Erői és eszközei március 22-én este: 6 zászlóalj, napilétszám: 12 570, harcolólétszám: 3728 katona. Fegyverzete: 7 db páncéltörő ágyú, 11 db P-V, 7 db P-IV, 1 db rohamlőveg, 4 db páncélvadász. Tüzérsége: 4 könnyű- és 4 nehézlőveg.) Ettől jobbra helyezkedett el a 9. SS „Hohenstaufen” páncélos hadosztály. (Erői és eszközeit lásd fentebb!)

Litértől DNY-ra volt védelemben az 5. SS Wiking páncélos hadosztály egy magasabb-egysége. (Valószínűleg a „Norge” zászlóalj maradványa.) Vilonya—Papkeszi—Kenese vonalán az I. lovas hadtest csapatai építettek ki hevenyészett védelmi állásokat. A hadtest balszárnyán, Vilonya É—Füzfő térségében a magyar „Szent László” hadosztály egy alegysége, a „Németh-harcsoport” volt védelemben. Ettől jobbra, Vilonya és Papkeszi között a 3. és 4. német lovas hadosztályok maradványai. Papkeszi—Manópuszta—Kenese DK-i szélességben a 23. páncélos hadosztály. A 25. magyar gyalog hadosztály maradványai és a „Szent László” hadosztály zöme (kb. két gyalogezred, 3 táborig tüzérszázad, a 20. rohamtüzér osztály, egy könnyű aknavető tüzérszázad és egy légvédelmi könnyű tüzérszázad stb.) a Balaton partvidékén foglalt állást, Füzfőtől Tihanyon át Balatonudvarig. Alárendeltségébe került a partvédelmet eddig ellátó 20. gyalog hadosztály néhány alegysége. (Együttesen a II. magyar hadtest alárendeltségében, melynek harcálláspontja: Kisapáti.)

A szovjet csapatok március 22-én az esti és éjszakai órákban szakadatlan támadták az új védelmi vonalakat építő IV. SS páncélos hadtest- és az I. lovas hadtest hadosztályait. Elsősorban az 5. gárda harcokcsi hadtest fejtett ki rendkívül erős lökéseket.

A 20. gárda harcokcsi dandár és a 37. gárda lövész hadtest csapatai Vilonyánál és Királyszentistvánál támadtak. Az itt védő magyar „Németh-harcsoport” súlyos harcban hátrált Füzfő felé. A visszavonuló alakulat 9 db szovjet harcokcsit lött ki, de végül is szétszóródott a pusztító erővel támadó szovjet csataerők tüzeiben.¹⁰³

(A harccsoport egy százada nyugat felé sodródott és Veszprémen át, a 8. sz. műúton vonult vissza.) A szovjet harckocsik és gyalogság az éjszakai órákban Fűzfő gyártelepig nyomult előre. Litért a szovjet csapatok ugyancsak elfoglalták. A községből kivert német csapatok, az 5. SS Wiking páncélos hadosztály tábori tartalék zászlóalja a községtől délre igyekezett új védelmi állásokat rögtönözni.¹⁰⁴ A szovjet 22. gárda harckocsi andár Peremarton felől tört előre és a 4. lovas hadtest állásait támadta Papkesztől É-ra. A harc során a községben 40 szovjet, 20 német és 3 magyar katona esett el. A visszavonuló német utászoknak nem sikerült a Séd hídja alá szerelt robbanó tölteteket felrobbantani. Miután a szovjet csapatok a községet elfoglalták, a Fűzfő körül álló német tüzérség ágyúzni kezdte a falut, melynek következtében 3 lakóház leégett. Hajnalra a 3. és 4. lovas hadosztályok maradványai visszavonultak és új védelmi állásokat foglaltak Fűzfő ÉK és Manó-pusztá között.

Március 22-én éjszaka a 104. lövész hadtest támadási sávjában a szovjet csapatok erős tüzérségi tüzelőkészítést hajtottak végre Balatonkenese ellen. A tüzérségi tűz után meginduló gyalogsági és páncélos támadást a 23. páncélos hadosztály erői visszaverték.

1945. március 23-án, pénteken hajnalra, a szovjet hadsereg mindenütt megközelítették a Veszprémvársány—Veszprém—Balatonalmádi vasútvonal térségében létrehozott német védelmi vonalat. Ezt a vonalat a német hadvezetőség március 19-e után hevenyészve megerősítette. A németeknek ez a második védőöve, melyet „Klára-vonalnak” neveztek, nem állt összefüggő állásokból. Mindössze ellenállási csomópontokból és támpontokból állott. A szovjet csapatok feltételezett támadási irányjaiban oldalazó tűz lövésére és az akadályok tűz alatt tartására fa-föld erődöket és beásott harckocsikat helyeztek el. Helyenként az utakon harckocsi akadályokat építettek, egyes útszakaszokat elaknásítottak és minden hidat, átereszt, ütfelüljárót felrobbantottak. A lakott helységek jelentős részét, elsősorban Veszprémet, körkörös védelemre rendezték be. Egyes épületeket megerősítettek, az utcákon helyenként harckocsi akadályokat építettek (pl. a László-templom mellett), sőt szükség esetén épületeket felrobbantással, felgyújtással is igyekeztek útját állni a támadó szovjet csapatoknak.

A német és magyar hadosztályok által védett „Klára-vonallal” szemben a következő elrendezésben vonultak fel a szovjet hadseregek.

Jobbszárnyon, Bakonybánk—Veszprém D szélességben a 9. gárda hadsereg és a 6. gárda harckocsi hadsereg négy összefüggő német és két gépesített harckocsi hadteste állott. Ezzel szemben a németeknek két páncélos hadtestük tevékenykedett a 6. SS páncélos hadsereg alárendeltségében.

Balszárnyon Veszprém D—Balatonfűzfő szélességben a 27. hadsereg két összefüggő német és egy harckocsi hadteste vonult fel. (Március 26-án a 9. gárda hadsereg és a 27. hadsereg csatlakozásához irányították a 26. hadsereg két összefüggő német és egy harckocsi hadtestét is.) Ezzel szemben a németeknek egy összefüggő német és egy páncélos hadteste tevékenykedett.

A szovjet csapatok ilyen fölünyes túlereje mellett egy percig sem lehetett kétségre, hogy a „Klára-állás” órákra sem tudja feltartóztatni őket.

Március 23-án, pénteken hajnalban derült, meleg idő ígérkezett. Az ég enyhén felhős volt, de ez nem zavarta a két fél légitelékenységét. Két egyenlő félről azonban már nem beszélhetünk. A szovjet és amerikai légierő korlátlanul uralta a megye légtérét.

Az arcvonal északi szárnyán támadó 38. lövész hadtest támadást kezdett a Bakony-ér nyugati partvonalá mögött védekező német II. SS páncélos hadtest jobbszárnyán álló 6. páncélos hadosztály ellen. Különösen súlyos harc alakult ki Rédén, melyet a németek egy ellenlökéssel néhány órára visszafoglaltak. A nap végére a német páncélos hadosztály visszavonult Bakonybánk—Sikátor—Veszprémvársány községektől 1 km-re keletre. Az ettől D-re támadó szovjet 39. lövész hadtest 105. és 106. lövészhadosztálya Bakonyszentlászlónál és Cseszneknel átszakította az I. SS páncélos hadtest balszárnyán hátráló 3. SS Totenkopf páncélos hadosztály biztosítási övezetét. A két község jelentéktelen harc után

a szovjet csapatok kezébe került. Bakonyszentlászlón harc nem volt, 5 lakóház könnyebben megrongálódott. Cseszéken a községben és a község határában néhány géppuskákkal felszerelt SS utóvéd vette fel a harcot az előnyomuló szovjet csapatokkal. A szovjet egységek a német utóvédeket megsemmisítették.¹⁰⁵ A községtől D-re, a Gézaházi-majornál kemény harcra került sor. Egy gépfegyveres német utóvédalakulat csaknem a déli órákig tartotta magát.

Ebben a sávban a legsúlyosabb harc Zirc térségében alakult ki. Az előző este óta Nagyesztergárban összpontosult 30. gépesített andár és a 39. lövész hadtest 106. lövész hadosztálya hajnali 5 óra körül kezdte meg a támadást. A szovjet előőrsek megközelítették a községet, de a községben levő német utóvédek tüzeinek hatására visszavonultak. A visszavonuló 12. SS páncélos hadosztály saját erőinek biztosítására erős utóvédalakulatokkal vette körül Zircet. Az utóvédek zöme a 136. hegyivadász tartalék ezred I. zászlóaljából, a 60. tartalék gyalogos zászlóalj 4. géppuskás századából, a 16. tartalék és kiképző alakulat 4. motorkerékpáros századából és egyéb különböző alakulatok maradványaiból állott.¹⁰⁶ A szovjet csapatok ekkor tüzérségi és aknavető tűz alá vették a községet és a község körül levő (pl. Kakashegy, Háromhegy, stb.) utóvédállásokat. Az ágyúzásba bekapcsolódtak az Olaszfaluban álló 31. gépesített andár harckocsijai is. Reggel 8 óra után a község felett néhány német Messerschmidt 109-es harci gép jelent meg, melyek bombázták a Nagyesztergárban és Olaszfaluban levő szovjet csapatokat. A bombázás során Olaszfaluban 12 szovjet katona halt meg, illetve számos lakóház elpusztult (pl. Major u. 8., 9., 11., 4. szám házak).

Közel két órás tüzérségi harc után, 8 óra 30 perckor megindult Nagyesztergár felől a szovjet támadás. Miközben a harckocsikkal támogatott szovjet gyalogság benyomult a községbe, a község keleti kijáratánál a szovjet tüzeinek két messzehordó ágyút állítottak fel és tűz alá vették a bakonybéli utat. A községben levő német utóvédek rövid utcai harc után visszavonultak a község DNy-i kijáratánál levő Háromhegy nevű sziklás-erdős magaslat körül levő állásaikba, melyek kétoldalt zárták el a bakonybéli utat. A visszavonuló német katonák a Pintér-hegyen levő üzemenyag tartályokat felgyújtották. Ugyancsak felgyújtották a község közepén levő Scherer-házat. A harci cselekmények során a községben 34 ház sérült meg és meghalt 12 polgári személy (10 férfi és 2 nő).

A menekülő német csapatok az apátsági épületben levő katonai kórházban hagyták néhány sebesült katonájukat. Az utóvédharcok során, elsősorban a Háromhegynél levő állásokban, 20 német katona halt meg. Adataik alapján 10—11 különböző alakulathoz tartoztak. A községben maradt szlovák munkaszolgálatos katonák testületileg megadták magukat a benyomuló szovjet csapatoknak. Mivel a német utóvédek a nap végén és egész éjszaka makacsul védtek a községtől DNy-ra levő magaslatokat, a nap folyamán a szovjet harckocsizó és tüzérségi alakulatok összetörődva álltak a községben. A szovjet ellátó és egészségügyi alakulatok még hat napig tartózkodtak a községben, aztán azok is tovább mentek.

Miközben a szovjet csapatok behatoltak Zircra, az Olaszfaluban (Major utca kertjeiben) levő szovjet harckocsik, a Major u. 8. és 9. számú házak között levő dűlőúton keresztül kirobogtak a 82. sz. műútra és ezen Eplény felé nyomultak előre.¹⁰⁷ A 31. gépesített andár keresztül robogott Eplényen. A községben harcra nem került sor. Csak a községtől D-re, a 17. vasúti átjárónál kísérte meg egy német utóvéd feltartóztatni őket. A harc során 19 német katona elesett. A szovjet csapatok előnyomultak Lókút felé, hogy hábatámadják a Zirc DNy-i térségben (Akli-pusztá és Csengőhegy) harcoló német utóvédeket. Ezt várva a németek, erős utóvéd alakulatokat hagytak Lókút községben és környékén.

Délután 3 óra körül a szovjet csapatok megsemmisítették a községtől DK-re levő Kolerakereszt körül beásott német gépfegyveres utóvédet. Öt óra körül egy szovjet harckocsi gyalogsággal kísérve előnyomult a község felé. A német utóvédek aknavetőkkal és páncéltörő ágyúval tüzet nyitottak. A szovjet páncélos visszafordult. Este 8 óra körül páncélo-

sokkal megerősített két szovjet lövész zászlóalj indult támadásra.¹⁰⁸ Az éjszaka folyamán heves harc bontakozott ki a községben. A harcok során elesett 12 szovjet és 8 német katonára. A polgári lakosság is súlyos károkat szenvedett: 7 polgári személy meghalt és két épület leégett. Az éjszakai órákban a németek visszavonultak Hárskút felé. A „Bokros” nevű erdős magaslaton egész hajnalig heves tűzharc dúlt.

A szovjet erők főcsapására Veszprém térségében került sor. A szovjet csapatok már az előző este elfoglalták megindulási állásaikat Veszprém körül. (A 6. gárda harcokcsi hadsereg parancsnokának Kravcsenko altábornagynak harcálaspontja március 23-án 9 órától Sóly községben volt.) A szovjet parancsnokság harcokcsizó magasabb-egységeit két körzetben összpontosította. A kora hajnali órákban a Tés körül összpontosult 46. harcokcsi dandár és a 18. gépesített dandár Gyulafirátót térségébe vonult, melyet már az előző este megszálltak a szovjet lövészerők. A német felderítés adatai szerint itt kb. 50 db harcokcsi állt készen támadásra.¹⁰⁹ A másik harcokcsi összpontosítás a Litértől 2 km-re ÉNy-ra levő hármás útszögletnél alakult ki már előző este. A német felderítés szerint itt kb. 60 db harcokcsi összpontosult, a 20. és 22. harcokcsi dandárok teljes ereje. A 21. harcokcsi dandár erői Öskü térségében állomásoztak. A tervek szerint a harcokcsizó és gépesített csapatok É-ről és D-ről karolják át a várost védő német erőket és elvágják visszavonulási lehetőségüket a 8. sz. műúton. A város elleni közvetlen támadásra a 37. gárda lövész hadtest kapott parancsot. A hadtest parancsnoka Mirnov altábornagy a hadtest 98. lövész hadosztályát jelölte ki a támadásra. A hadtestparancsnoknak terve a következő: a kijelölt hadosztály három oldalról, északról, keletről és délkeletről rohanja meg a várost. Az ellenség megsemmisítése után a hadosztály tovább tör előre Márkó—Városlőd irányba.

A támadásra kijelölt 98. lövész hadosztály parancsnoka Voronov vezérőrnagy elkészítette a terveit a támadásra. Tervei szerint ÉK felől a 290. lövész ezred támad (pk. Davidov ezredes), K felől pedig az eddig hadtest tartalékban levő 323. lövész ezred. A két ezredből rohamcsoportokat alakítottak (műszakiak, géppisztolyosok, néhány közvetlenül támogató harcokcsival megerősítve).

Időközben, reggel 6 óra körül a szárnyakon megindult a páncélos csapatok támadása. A legnagyobb erővel a Gyulafirátót térségéből megindult támadás bontakozott ki. A 46. harcokcsi dandár páncélosai és a 18. gépesített dandár tehergépkocsikra rakott lövész csapatai gyors ütemben nyomultak előre. Reggel 8 óra után átlépték a Gyulafirátóttól Ny-ra levő vasútvonalat és elérték a Jutaspusztától Ny-ra levő erdőt. Az ebben a sávban védő német 1. SS páncélos hadosztály szinte harc nélkül vonult vissza. A volt jutasi repülőter É-i részén, az erdőszélen beasott harcokcsijukat felrobbantották. Futva menekültek a Csererdőben levő Lőszer Művek területéről is, felrobbantva üzemanyaghiány miatt mozgásképtelen harcokcsijukat. Legtovább még a Csererdő és a város között levő „Gyakorlótér” elnevezésű kopár dombokon beasott lövész utóvédjeik tartottak ki, akik az Újmajor felől záporozó szovjet aknavetőtűz ellenére fedezték az Aranyosvölgyön és a Murvabánya melletti úton menekülő gépkocsioszlopokat, melyek a 8. sz. műútra igyekeztek kijutni. A szovjet csapatok előnyomulását a német légierő csatarepülői sem tudták lefékezni, melyek az előnyomuló szovjet harcrendeket bombázták a „Nagymezőn”.

Az 1. SS páncélos hadosztály visszavonulása szegyenletes futással zajlott. A rettenetes zűrzavart betetőzte az, hogy délelőtt 9 órakor hat szovjet PE-2 mintájú kétmotoros bombázógép húzott el a visszavonulókkal zsúfolt műút felett és bombázta őket. A gépek Márkó felett visszafordultak és géppuskasorozatokkal árasztották el az utat. A menekülők közül számosan meghaltak. Ugyanakkor bombatalálat érte a Márkó község keleti végén levő egyik német állást, ahol 4 német katonára halt meg. Bombatalálat ért még itt egy tehergépkocsit, melyen 16 román munkaszolgálatos katonára pusztult el.

A déli órákra a 8. sz. műúttól É-ra támadó szovjet erők Márkótól 3 km-re K-re elérték a műutat. A visszavonuló német páncélos hadosztály itt Márkó előtt bevette az I/25.

légvédelmi alakulatot, amely néhány órára megállította a szovjet támadást. A német „Dél”-hadseregcsoport hadinaplója szerint a „hiányos jelentések” 20 db kilőtt szovjet harcokcsiról tesznek említést az itt vívott harcok során. A késő-délutáni órákra a szovjet csapatok visszaverték az I/25. légvédelmi alakulatot és Herend felé nyomultak előre. A községet a németek fejvesztetten kiürítették. A község belterületén levő harcokcsi javítóműhelyekben álló és mozgásképtelen harcokcsikat felrobbantották. A robbantások következtében a templom kigyulladt. A március 24-én hajnali 2 óra 30 perckor kiadott német „reggeli jelentés” szerint a Márkónál levő német előretolt állásokat ki kellett üríteni. A szovjet páncélos és gyalogsági erők Márkót É-ről megkerülték, majd benyomultak Herendre és Szentgálra. A harcok során 6 db szovjet páncélost kilőttek. Herendről Ny-ra, az út kétoldalán az 1. SS páncélos hadosztály részeiből és az I/25. légvédelmi alakulatból álló harccsoport egy szilárd védelmi frontot hozott létre.

Míg a Veszprémtől É-ra álló 1. SS páncélos hadosztályt a szovjet erők egész Herendig verték vissza, Veszprém még mindig a németek birtokában volt. A város a IV. SS páncélos hadtest sávjába esett és a város védelmével a 3. páncélos hadosztály volt megbízva (pk. Soeth vezérőrnagy). A hadosztály harcolólétszáma március 22-én este 3728 katonából állott. (Teljes napilétszám: 12 570 ember.) A 394. és 3. páncélgrenátos ezredeből és a 3. páncélos felderítő alakulatból, illetve 39. páncélos utász zászlóaljból álló erő összesen 6 zászlóaljból állott. Fegyverzete: 7 db páncéltörő ágyú, 4 db páncélvadász, 1 db rohamlöveg, 11 db P-IV és 7 db P-V harcokcsi. Tüzérsége: 4 könnyű- és 4 nehézűteg.

A város ellen felvonuló szovjet felderítés megállapította, hogy a 3. páncélos hadosztályon kívül még a 9. SS „Hohenstaufen” páncélos hadosztály néhány alegysége is a városban van.

A 98. lövész hadosztály két ezrede déli 12 órakor elfoglalta megindulási állásait a várostól átlag 300 méterre, majd rövid tüzérségi előkészítő tűz után megindult a támadás. A várost ÉK-ről a 290. lövész ezred, K-ről a 323. lövész ezred rohamozta meg. A szovjet csapatok behatoltak a város keleti és északkeleti részébe, de a várost védő németek a házakból és pincékből erős géppuska tüzet zúdítottak a támadókra. A támadó szovjet csapatok visszavonultak megindulási állásaikba. A 98. lövész hadosztály parancsnoka, Voronov vezérőrnagy akkor 13 óra 30 perckor előre hozatta a tüzérséget és közvetlen irányzással lövette szét a németek ellenállási gócpontjait. Félórai tüzelés után, 14 órakor a szovjet ezredek újra megindították a rohamot. Megindult a városért vívott hét órás harc. A németek három esetben hajtottak végre harcokcsikkal és rohamlövegekkel ellenlökést. Végül is a 290. lövész ezred (pk. Davidov ezredes) harcokcsi támogatása mellett benyomult a város központjába. Helyenként súlyos utcai harcok alakultak ki. Egy lemaradt német lövészpáncélos a városban előnyomuló szovjet gyalogság hátaiba került. A postapalota nagykapuja előtt lötték szét. A szovjet gyalogság este 9 órára az egész várost előzönlötte. Egy részük a lebombázott viadukt felé nyomult előre és a völgyhíd félig lerokkadt elemein keresztül érte el a 8. sz. műutat.

A német 3. páncélos hadosztály este 20 óra körül visszavonult a Veszprém DNY-i szélétől kb. 1 km-re létrehozott védelmi vonal mögé, melyet a 9. SS páncélos hadosztály részei és a magyar „Szent László” hadosztály ejtőernyős zászlóalja tartott megszállva. A visszavonuló német utóvédék felgyújtották a Hungária éttermet és a jelenlegi Irodaház helyén álló Egyházmegyei Nyomdát.

Mivel a 98. lövész hadosztály ezredei elsősorban a város ÉK-i és K-i részén nyomultak be a városba, elvonták a város más részeiből a német csapatokat. Ezzel lehetővé tették a 20. és 22. harcokcsi dandárok támadását a város délkeleti térsége ellen. (A 21. harcokcsi dandár Kádárta felől támadott.) A szovjet harcokcsizó alakulatok este 19 óra körül keresztülrohantak a városon és a 8. sz. műúton törtek előre Herend felé.

A városért vívott harcok során a 98. lövész hadosztály 162 katonája halt hősi halált.

17. A felszabadult Veszprém első közigazgatási hirdetménye, 1945. márc. 31.
 17. Erste Kundmachung der städtischen Verwaltung nach Befreiung der Stadt (31. 3. 1945).
 17. La première affiche d'administration publique de la ville de Veszprém libérée, le 31 mars 1945.
 17. Первое административное объявление в освобожденном Веспремe 21 марта 1945 года.

Veszprém megyei város polgármestere.
 1725/1945.szám.

H I R D E T M É N Y .

A városparancsnok alábbi rendelkezéseit közlöm:

- 1./Mindenki, akinek lakása lakható, költözzék vissza lakásába, úgy a lakásában, mint a ház környékén a szemetet takarítsa el, amennyiben kárhordatni nem tudja, égesse el, általában a ház körül tejrantsen rendet.
- 2./Mindazok, akiknek üzlete nem ment tönkre annyira, hogy helyrehozható nem volna, a legsürgősebben hozzák rendbe üzletüket, takarítsák ki és meglévő árukészletükkel kezdjék meg az árusítást, akiknek árukészletük nincs s árusítani nem is tudnak, üzletükből a szemetet, rongcsokat takarítsák el, a kirakatokat, ajtókat deszkázzák el. A szemet, felesleges tárgyak alkalmas helyen elégetendők.
- 3./Támeretlen polgári egyént szállására befogadni nem szabad. A városba érkező polgári egyének tartoznak előbb a polgárőrséghez/Város-ház udvar/fordulni és magánlakásokban csak akkor kaphatnak szállást, ha a polgárőrségtől erre nézve igazolványt tudnak felmutatni.
- 4./Orosz katonai egyének részére ugyancsak úgy adható szállás, ha a polgárőrségtől szállásutalványuk van. E végből az orosz katonák egyének előbb a városparancsnoksághoz /Sorodnói komandantur Koesuth Lajos u.l./ irányítandók és annak igazolása alapján kapnak a polgárőrségnél szállásutalványt.
- 5./A város parancsnoka elrendelte a város lakóinak összeírását. Mindenkit ott írnak össze, ahol tényleg lakik. Felhívok mindenkit, hogy az összeíró közegeknek az adatokat felelősség terhe mellett pontosan adják meg.
- 6./A városparancsnok felhív mindenkit, hogy polgári foglalkozását, illetve munkáját kezdje meg, illetve folytassa.
- 7./A városparancsnokság minden erőszakoskodást, jogtalanságot a katonai egyének részéről a legszigorúbban megtorol. Az ilyenek megakadályozására orosz járőrök cirkálnak a városban. Jelzésük: piros karszalagon fehér "K" és görög "P"/Fordított U/. Akinek tehát hatósági segítségre van szüksége, bizalommal forduljon akár a városparancsnoksághoz, akár a karszalagos orosz járőrhöz.

Felhívom a város lakosságát, hogy a kiadott rendelkezéseket saját és városunk érdekében tartsa be, őrizze meg nyugalma Hasznék és városunk jövőjéért teljes erővel és odaadással álljon munkába.

Veszprém, 1945. évi március hó 31-én.
 Dr. T e k e r e s L a j o s s k.
 h. polgármester.

A németek veszteségei súlyosak voltak: elesett kb. 200 német katona, fogságba esett 72. A harcok során elpusztult 8 db rohamlőveg és 7 db páncélozott jármű. Ezenkívül a szovjet csapatok zsákmányoltak: 44 löveget, 7 db páncélozott járművet és 56 db autót.¹¹¹

A visszavonuló német csapatokkal együtt a városból elmenekült a Nyilaskeresztes Párt minden rendű és rangú vezetősége. A déli órákban menekült el, lóháton vonulva mintegy száz főnyi fegyveres terrorista csoportja élén Gruber Lajos „zászlófi”, a megyei Fegyveres Nemzet Szolgálat vezetője. Nagyvázsöny felé menekültek, utójára Mencshelyen látták őket keresztülvonulni, majd Köveskálón töltötték egy éjszakát.¹¹²

Veszprém a felszabadulás első napjaiban elszomorító képet mutatott. A március 23-i harcokat megelőzően a várost 86 légitámadás érte. Mindezek következtében a városban meghalt 250 polgári személy. A lakóházak túlnyomó többsége megrongálódott. 50%-on felüli épületkárt szenvedett 162 ház, 25-50%-ot 156, kisebb rongálódásokat 1743. Épen maradt 850 ház. A város közművei közül a legsúlyosabb károk érték: a városi villamosművet (100%), a vízművet (100%), a városi kórházat (50%), a közbiztonsági hidat (40%), a völgyhidat (30%), a Korona szállót (50%), a városházát (40%), a piarista gimnáziumot (50%), a vármegyeházát (30%) stb.

A városból elmenekült: 8000 ember. Ebből többet nem tért vissza 6000 személy. (1945. június 30-án a város lakossága 15 428 fő, míg 1944. november 4-én még 26 480 fő volt.¹¹³) A város öt 50 főnél több munkást foglalkoztató üzeme közül egy sem működött. (Danuvia, Lőszerművek, Faipar, Cipőgyár, Pokrócgyár.)

A felszabadulás másnapján a város ideiglenes szovjet katonai parancsnoka Nérossin őrnagy (Kórház u. 2. szám alatt) kiadta az élet beindításához szükséges elsődleges utasításokat a hirtelenében összeszedett helyi vezetőembereknek. Először is utat kellett nyitni a városon keresztül vonuló szovjet csapatoknak, el kellett távolítani a harcokcsiakadályokat (pl. a László templom közelében stb.). Össze kellett szedni és el kellett temetni a városban és a város környékén szerteszét heverő elesett katonákat. Ezek részben a harcok adatai, részben az előző napok légitámadásainak halottai voltak. A németek nagyon sok sebesült katonájukat is visszahagyták, akik itt haltak meg, pl. a kórház alagsorában, a volt Legényegylet épületében stb. A hullactakarító egységek kb. 700 halottat szedtek össze. A német katonákat a Dózsa-városi temetőbe szállították, a szovjet hősi halottakat pedig abba a két hősi temetőbe, ahol ma is nyugszanak.

De az élőkrol is kellett gondoskodni, főleg a sebesültekről. Mivel a kórház romokban hevert, a rengeteg sebesültet a bank bomba-biztos földalatti helyeibe hordták. A kortársak ma is tisztelettel emlékeznek meg dr. Penkov Iván sebészorvosról, aki ezekben a napokban emberfeletti munkát végzett, s sok embernek, köztük sok szovjet katonának mentette meg az életét.¹¹⁴

A szovjet katonai parancsnokság ugyanakkor azonnal biztosította a város ideiglenes felelős vezetését is: kinevezték a rendfenntartás vezetőit (Farkas Lajos, Róland testvérek stb.)

az élelmezési megbízottakat (Varga István, Falvai Lajos stb.) és kinevezték a közigazgatás vezetőjének dr. Csizska Jánost.

A háborús események kaotikus zűrzavarában, a pusztulás és a romok között megjelent az új élet csírája. Március 27-én, a mai Vöröshadsereg tér 25. sz. ház földszintjén, kilenc alapító taggal megalakult a veszprémi Kommunista Magyarországi Pártja. (Első megyei titkár: Sipos János, városi tit-

СЛУЖЕБНИ ПРОТВОР

Документальный по "....."1945г.
 ГР-в.....
 проживающий в г. ВЕШПРЕМ,
 улица.....
 состоит на службе.....
 /имеет магазин, мастерскую/
 Место для фото.....

1725/1945. szám

NYILKÖZLÉSI IGAZOLVÁNY.

Engedélyezett".....".....1945.
 Polgár:.....
 Születési éve:.....
 Lakik: Veszprém,.....
 Dolgozik:.....
 /Van/Üzlet, műhely/
 Engedélye van a városban járni rugget 6-tól este 20-óráig

М.Р. БОБЕНАТИ
 М.Р. г. ВЕШПРЕМ

h. polgármester,
 Veszprém.

1945 г.

18. Kétnyelvű munkásigazolvány.
 18. Zweisprachiger Arbeiterausweis.
 18. Carte de légimition d'ouvrier en deux langues.
 18. Двухязычное рабочее удостоверение.

kár: Szentgáti Győző.) A párt vezetői másnap találkoztak a város szovjet parancsnokával, aki elmondta, hogy milyen élet folyik a már korábban felszabadított területeken és azt, hogy rosszul írták ki a párt nevét a kapura, a párt neve: Magyar Kommunista Párt. Később két küldött érkezett a pártközpontból: Molnár Ferenc és Simon József. Simon József (aki a Tanácsköztársaság bukása után emigrált a Szovjetunióba) mint szovjet hadmérnök őrnagy tért vissza, ahol leszerelt és ő lett az első alispánja a megyének.

A harc azonban még nem ért véget, a front néhány kilométerre távolodott el a várostól és még napokig kísértett egy esetleges német ellenlökés veszélye.

Veszprém DK-i szelétől Balatonfüzfő É—Manó-pusztá—Balatonkenese vonalán a szovjet csapatok nem folytattak harctevékenységet március 22-ről 23-ra forduló éjszaka. A szovjet haderő nagyarányú átcsoportosítást hajtott végre. A Kenese—Papkeszi arcvonalon támadó 26. hadsereg 104. lövész hadtest három és a 33. lövész hadtest két hadosztályát a harcból kivonták és Berhida térségébe irányították, mint fronttartalékot. Hasonlóképpen kivonták a harcból és tartalékba állították az 5. gárda lovas hadtestet. Az arcvonalból kivont csapatokat a 27. hadsereg hadtesteivel váltották fel. Jobbszárnyon (Veszprém K—Szentkirályszabadja ÉNy-i szélességben) a 35. gárda lövész hadtest három hadosztálya (78., 133. lövész hadosztály és a 3. gárda légidesszant hadosztály) vonult fel kétlépcsős harcrendben. A hadtest megerősítésére rendelték a 110. harcokcsi dandárt.

Balszárnyon (Szentkirályszabadja ÉNy—Füzfő É—Papkeszi vonalon) a 37. lövész hadtest három lövész hadosztálya (320., 316., 108.) vonult fel kétlépcsős harcrendben. A hadtest megerősítésére a 181. harcokcsi dandárt rendelték. (Mindkét harcokcsi dandár a 18. harcokcsi hadtest alárendeltségébe tartozott. A 170. harcokcsi dandár, a 208. rohamlövész dandár, a 363. gárda nehéz rohamlövész ezred és az 1438. rohamlövész ezred tartalékban maradt.)

A szovjet csapatok átcsoportosításával járó ideiglenes nyugalmat a német 23. páncélos hadosztály igyekezett kihasználni és Balatonkenese É-i térségéből a március 23-ra virradó hajnalon ellenlökést hajtott végre Küngös irányába. A német adatok szerint 15 db szovjet harcokcsit kilöttek és felvették az érintkezést a Jenő község felől Ny-i irányban harcolva hátráló III. páncélos hadtest csapataival. A legnagyobbra levő 3. páncélos hadosztályt még sikerült kirántani a szovjet csapatok gyűrűjéből (a hadosztály Veszprémbe vonult vissza), de az I. páncélos hadosztály és a 44. gyalog hadosztály bennrekedt a gyűrűben.

A 23. páncélos hadosztály támadása azonban nem változtatott a lényegen.

Március 23-án reggel, a „reggeli szürkületben”¹¹⁵ a Berhida térségében és az attól É-ra összpontosított szovjet erők megkezdték a támadást a „Klára-vonal” ellen. A hatalmas számban támadó szovjet gyalogságot a németek felderítése szerint kb. 70 db harcokcsi kísérte. A támadást a szovjet tüzéség és a csatarepülők tömeges bevetése kísérte.

A jobbszárnyon támadó 35. lövész hadtest csapatai és a 110. harcokcsi dandár csapatai a Nagykilátó (321 m. p.) és a volt szentkirályszabadjai repülőtér körzetében heves német védelembe ütköztek. A IV. SS páncélos hadtest (hadtest harcálláspont Nemesvámos 3 km DK) alárendeltségében levő 9. SS „Hohenstaufen” páncélos hadosztály 8 zászlóaljja (kb. 4600 főnyi harcolólétszámmal) mélyen tagozott védelme fogadta a szovjet támadást. A hadosztálynak jelentős páncéllhárító fegyverzete volt még (15 db páncéltörő ágyú és 18 db páncélvadász 75 mm-es önjáró löveg) és 16 P-IV, 13 P-V harcokcsi, 11 rohamlövész állt rendelkezésére. Tüzérsége: 4 könnyű- és 2 nehézűteg volt. (A páncélos hadosztály balszárnyának, melynek védelmi állásai Veszprém DK-i városrészéig — „Honvédlaktanya vasúti megálló” körüli városrész, téglagyár stb. terjedtek, meg kellett küzdenie a 6. gárda harcokcsi hadsereg balszárnyán, Litér felől kb. 60 db harcokcsival támadó 20. és 22. harcokcsi dandárok erőivel is.) A súlyos harcban a volt szentkirályszabadjai repülőtér kb. 150 katona esett el, zömében németek, akiket a helyszínen temettek el később.¹¹⁶ A 9. SS páncélos hadosztály szíves védelmi harca egész a nap végéig, kb. 19 óráig tartott.

(Párhuzamosan a Veszprémet védő 3. páncélos hadosztály harcával.) Este 19 óra körül a 20. és 22. harcokcsi dandárok csapatai áttörték a páncélos hadosztály balszárnyának védelmi vonalait és benyomultak Veszprém DK-i városrészébe. (Jelenlegi egyetemi negyed és Kiss Lajos lakótelep.) Ezzel egyidőben a téglagyár és Cserhalom-pusztá közti térségben támadó 35. lövész hadtest és 110. harcokcsi dandár csapatai is átlépték a 701. sz. almádi utat, majd a vasútvonalt és a 73. sz. felsőörsi utat. A 9. SS páncélos hadosztály zászlóaljai visszavonultak a „Városi alsó erdő” nyugati szélén kiépített állásokba, melyeket aztán egész éjszaka védtek.

A 27. hadsereg balszárnyán támadó 37. lövész hadtest hadosztályai és a 181. harcokcsi dandár csapatai jelentősen nehezebb, erdős, áttekinthetetlen, erősen átszelélt terepen támadtak. Ez az eredményen is meglátszott. Az itt védő I. lovas hadtest védelmi vonalait sokkal nehezebben tudták leküzdeni. Hozzájárult ehhez még az is, hogy a hadtest jól el volt látva lőszerrel. Ugyanis az előző éjszaka (március 22-én este) a német légiérő 10 db Ju. 52. mintájú gépe 9 tonna lőszerrel dobott le ejtőernyőkön a hadtest számára.¹¹⁷

A szovjet csapatok egész nap támadták a Szentkirályszabadja ÉK-i térségben, a Megyei-hegy magaslatain, a Romkút-völgy szakadékos terepszakaszain védelmi harcot vívó 5. SS Viking páncélos hadosztály részeinek (tábori kiképző zászlóalj és a „Norge” zászlóalj) és a magyar „Szent László” hadosztály részét képező „Németh-harcsoportnak” állásait. A nap végéig azonban jelentősen nem tudtak előnyomulni. Egyedüli jelentős eredmény a nap végéig, Szentkirályszabadja elfoglalása volt. A községben jelentős harcok nem voltak. A polgári lakosság közül 2 személy halt meg. (Jelentősebb károk érték a községet a megelőző napokban, 18—21—22-én lejáratott légitámadások során, melyek során 7 polgári személy meghalt. A községből visszavonuló német csapatok a Meggyes-pusztá térségében levő vasútvonalt és a Malom-völgy feletti magaslatok körzetébe vonultak vissza.)

A szovjet csapatok támadása nem hozott megfelelő eredményeket a Füzfőtől Ny-ra levő magaslatokat, és Balatonfüzfőt védő 3. és 4. lovas hadosztályok ellen sem. Ez az összesen 10—11 német és 3. magyar zászlóaljból álló sereget rendkívül gyengén volt felfegyverezve. Összesen kb. 10 db páncéltörő ágyújuk volt és 3—4 rohamlövessel rendelkeztek. Tüzérségük: 9 könnyű- és 4 nehéz aknavető űteg. Valamivel nagyobb erőt képviselt a Balatonfüzfő és Füzfőfürdő feletti magaslatokat védő 23. páncélos hadosztály. (6 német zászlóalj, 12 páncéltörő ágyú, 4 könnyű- és 4 nehéz űteg, 8—10 harcokcsi, 1 rohamlövész, 4—5 páncélvadász.) Figyelmet érdemel az a tény, hogy ezek a német Wehrmacht-csapatok mennyivel kevésbé demoralizálódtak és mennyivel magasabb katonai erényekkel rendelkeztek, mint a jól felfegyverzett SS páncélos hadosztályok, melyekről (konkrétan a 6. SS páncélos hadseregről) maga Guderian, a vezérkar főnöke jegyezte meg: „Az SS hadosztályok... harci szelleme összehozta a kitarótan küzdő páncélosok fedezete alatt, parancs ellenére, egész magasabb-egységek vonultak vissza.” Ezért Hitler, a nevét viselő hadosztályok (1. és 12. SS páncélos hadosztályok) katonáinak karjairól eltávolította a nevével ellátott karszalagot.

Az I. lovas hadtest csapatai egész a nap végéig szilárdan tartották védelmi állásaikat. Szilárd védelmükkel az volt a céljuk, hogy fedezik a III. páncélos hadtest maradványainak kitorését. Ugyanis III. 23-án késő este a hadtest csapatai, Küngösön keresztülverekedték magukat és 3—4 km-re megközelítették a Balatont és a 23. páncélos hadosztály védelmi vonalait Manó-pusztá körzetében. Este 20 órakor, a 23. páncélos hadosztály 8 űtegenek tűzfedezete alatt megkezdődött a kitorés, amely másnap hajnali 4 órakor ért véget, mikor a német csapatok maradványai elérték Vörösberényt a fedező csapatok mögött. A szovjet hadosztályok harcrendjein keresztülvergődő német csapatok az éjszakai harcban szinte teljes nehézfegyverzetüket elvesztették. A hadtest zömét képező 1. páncélos hadosztály, amely március 22-én 10 436 főnyi napilétszámmal rendelkezett, a kitorés után alig 250—260 emberből állott. A kitorésnél ott veszett 12 db páncéltörő ágyúja (maradt 4 db) és 10 db harcokcsija (maradt 5 db

P-V). A tüzésége nem került bekerítésbe és ezekben az órákban Devecserben volt 2 könnyű- és 6 nehéz ütege. Még ennél is alaposabban elpusztult a 44. gyalog hadosztály, melynek csupán egy zászlóalja és két könnyű ütege vergődött ki a bekerítésből.¹¹⁸ Ennek a németekre oly gyászos emlékü éjszakának a maradványai lehettek azok a kiégett és felrobbantott harckocsik, melyekből csak Csajág község körül 16 db hevert.¹¹⁹ A kitörést túlélő német alakulatok megállás nélkül tovább vonultak Balatonfüred—Aszófő térségébe. A 23. páncélos hadosztály és az utolsónak maradt 44. gyalog hadosztálybeli zászlóalj csak ezek után kezdték meg a visszavonulást Vörösbény felé. Ezzel egyidőben a magyar „Németharcsoport” ugyancsak visszavonult a Vörösbénytől Ny-ra levő Várhegy vonalára.¹²⁰

Március 24-én, szombaton reggel a szovjet csapatok az egész arcvonalon tovább folytatták a visszavonuló német és magyar csapatok üldözését. Reggel 7 óra 30 perckor a 9. gárda hadsereg parancsnoka, Glagoljev vezérezredes új parancsot adott ki. A hadosztályokból gépkocsizó gyorscsapatokat kellett szervezni, üldözési feladatokkal és napi 14—15 km-es meneteljesítménnyel.

Az arcvonal északi szárnyán előnyomuló 38. lövész hadtest tovább üldözte a II. SS páncélos hadtest jobbszárnyán hátráló 6. páncélos hadosztályt. A szovjet csapatok Bakonygyirónál átszakították a németek gyenge biztosítóövezetét. A szovjet csapatok a Lázi—Gic—Bakonytamási útig nyomultak előre. Itt a harcbevett német 9. felderítő alakulat a nap végéig feltartóztatta őket.

A 39. lövész hadtest sávjában a hadtest hadosztályai jelentősebb harc nélkül nyomultak keresztül a Cuha-völgyön. Bakonyszentlászló, Fenyőfő, Porva és Borzavár harc nélkül a szovjet csapatok kezére került. Az I. SS páncélos hadosztály balszárnyán hátráló 3. SS Totenkopf páncélos hadosztály jelentős harc nélkül visszavonult. Így az ebben a körzetben levő községek alig szenvedtek valami háborús károsodást. Bakonyszentlászlón pl. 5 ház rongálódott meg.

A 12. és 3. SS páncélos hadosztályok az I. SS páncélos hadtest parancsnokának utasítására ugyanis egy ún. „záróvonalat” (Sperrlinie) létesítettek Nagydém—Bakonyszűcs—Ugod K—Járfőöld-pusztá vonalában. A záróvonalban műszaki és riadóegységeket helyeztek el támpontszerűen, aknákkal és „páncélokklókkal” felszerelve. A záróvonal mögött a főerők tovább folytatták „elszakadó” hadműveletüket és gyors ütemben vonultak a Rába mögött létesített „Zsuzsanna-vonal” mögé. A nap folyamán a 39. lövész hadtest három hadosztályának előnyomulása is lelassult a nehéz erdős-hegyes terepen. A 9. gárda hadsereg parancsnokának utasítására, az első lépcsőben előnyomuló 105. lövész hadosztálynak Bakonyszentlászló DNy-i körzetében, a 106. lövész hadosztálynak pedig a Fenyőfő község körzetében levő erdőben kellett összpontosulni, hogy másnap, március 25-én megindíthassa a támadást Pápa ellen. A 9. gárda gépesített hadtest körzetében a támadás ugyancsak lassan haladt előre. A német csapatok Aklipusztá—Pénzesgyőr—Hárskút térségében makacsul védekeztek. A 30. és 31. gépesített dandárok a nap végéig csak Pénzesgyőrig tudtak előnyomulni. Ott a támadás újra elakadt a makacs német ellenállás miatt. A súlyos harcok következtében a Zirc—Bakonybél közti út a visszavonuló német hadsereg felszerelésével és fegyvereivel volt borítva. Egy alig 600 méteres útszakaszon (1,400—2,000 km szelvény) egy kiégett harckocsi, egy autóronecs, egy ágyútalp, egy ágyúvontató és egy tábori konyha hevert.

Egy másik útszakaszon (8,000—8,900 km szelvény) egy harckocsi, egy autóronecs és egy légvédelmi páncélos¹²¹ roncsai voltak.

A 8. sz. műút vonalán támadó 5. gárda harckocsi hadtest csapatai a reggeli órákban visszavonulásra kényszerítették a Herendtől Ny-ra levő magaslatokon védekező német harcsoportot, mely az I. SS páncélos hadosztály néhány alegységéből és az I/25. légvédelmi alakulatból állott. A németek harcolva hátráltak Városlődig, s hogy késleltessék a szovjet páncélos csapatok előnyomulását, felrobbantották a műúton levő viaduktot Városlőd előtt. A német csapatok az erdős-hegyes terep adta előnyöket kihasználva, erős védelmi csomópontokat létesítettek Városlőd előtt. Az 5. gárda harcko-

csi hadtest csapatai, a 20., 21., 22. harckocsi dandárok, a 6. gépesített dandár és a 98. lövész hadosztály csapatai egész napos harcot vívtak a német ellenállási csomópontokkal, melyeknek fő erőssége 30 db beásott harckocsi volt. Az egész nap tomboló harcokban — a szovjet légierő vitathatatlan fölénye ellenére — a német légierő is beavatkozott. A német adatok szerint március 24-én, Veszprém térségében a német légierő 140 bevetést hajtott végre. Március 24-én még Veszprémet is támadta egy német kötelék és bombákat dobott a városra (Jókai u.), melynek következtében egy ember meghalt. A „Dél”-hadseregcsoporthadnaplója, mint rendkívüli eredményt jegyzi fel, hogy a német repülőgépek aznap 4 szovjet harckocsit semmisítettek meg.

Mivel a német légitfelderítés a 8. sz. műúton egyre nagyobb szovjet erők felvonulását derítette fel, a hadseregcsoporthadparancsnokság nem tartotta továbbra is elegendőnek a 8. sz. műút térségének védelmére az I. SS „Leibstandarte Adolf Hitler” páncélos hadosztályt.

Március 24-én este 20 óra 45 perckor adták ki a „6. SS páncélos hadsereg tevékenységének megítélése 1945. március 24-én.” (Beurteilung der Lage der 6. Pz. Armee v. 24. 3. 1945.) című összesítést, melyben megállapították, hogy az I. SS páncélos hadosztály „leharcolt”. Felváltása okvetlenül szükséges. Azonnal ki is adták az utasítást, hogy a 2. páncélos hadsereg alárendeltségében levő 1. népi hegyi hadosztályt azonnal át kell szállítani Jánosháza—Devecser térségébe.

A hadosztály első magasabb-egységeit, az 54. felderítő alakulatot és a 44. páncélvadász századot azonnal útnak is indították. A következő szállítmánnyal indult a hadosztály törzs, a 98. ezred I. zászlóalja, a 99. ezred I. zászlóalja, az 54. hegyi utász zászlóalj és a 79. hegyi tüzér ezred I. osztálya. Az útnak indított hadosztály alárendeltségébe utalták még a 78. páncél-vonatot.¹²²

Miközben az 5. gárda harckocsi hadtest csapatai Városlődnél harcoltak, a Márkó körül összpontosult 46. harckocsi dandár és a 18. gépesített dandár csapatai, a 107. lövész hadosztállyal megerősítve egy váratlan átkaroló hadműveletet hajtottak végre. Márkó és Herend térségéből ÉNy felé fordultak és gyors ütemben Csehbányára és onnét Németsbánya felé törtek előre az erdős hegyi utakon. Az I. SS páncélos hadosztály Bakonyjácán levő alegységei, melyek a Pápa felé vezető utat védtek és a szovjet csapatokat Városlőd felől varták, súlyos helyzetbe kerültek. A szovjet gépesített csapatok délelőtt 9—10 óra között Németsbánya felől váratlanul az oldalukba kerültek. A németek fejvesztve menekültek. Üzemanyaghiánnyal küszködve, páncélosaikat vagy felrobbantották, vagy épségben otthagyták, és menekültek Pápa felé. Déli 13 órakor a szovjet páncélosok már Tapolcafőn voltak. A késődelutáni órákban a német csapatok ellenlökést hajtottak végre és a szovjet csapatokat visszaszorították Tapolcafőtől 3 km-re DK-re. Egy újabb szovjet támadás feltartóztatására, este 19 órakor a németek egy támpontszerűen kiépített harcbiztosítási övezetet létesítettek Tapolcafő és Ugod között.¹²³ A biztosítási övezet azonban csak néhány órára állította meg a 9. gépesített hadtest két magasabbegységét. Az esti órákban a szovjet csapatok újra támadtak, áttörték a német biztosítási övezetet, s — mint a német reggeli jelentés március 25-én 8 óra 15 perckor feljegyezte — a szovjet páncélosok és tüzéség Pápától DK-re állt és ágyúzta Pápát.

A 27. hadsereg sávjában a szovjet csapatok támadása tovább folyt március 24-én reggel, a Vilmapusztá—Vörösbény közti frontszakaszon. Az arcvonal jobbszárnyán a 35. lövész hadtest három hadosztálya, kétlépcsős harcrendben megkezdte a támadást Vilmapusztá és Meggyespusztá közötti sávban. A jobbszárnyon támadó szovjet hadosztály a 74. sz. műút vonalán támadott, szárnyaival Vilmapusztát és Városerdő É-i részét érintve. Ebben az irányban vetették be a 110. harckocsi dandár zömét is. A szovjet támadás heves légítámadással kezdődött. 17 szovjet csatarepülő támadta Nemesvamos községet és bombákkal árasztották el a Fő utcát. A bombák két házat találtak telibe (két gyermek meghalt és több súlyos sebesült) és megsemmisítették a Fő utcán 30 lovas fogatot. A visszavonuló német 3. páncélos hadosztály erős utóvédeket hagyott a községben és a község körül, melyek makacsul ellenálltak a szovjet csapatoknak. Egész dél-

előtt tombolt a harc a községben és a község körüli magaslatokon. A harcok során a polgári lakosság is súlyos megpróbáltatásokon ment át. Nyolc lakóház leégett és a harcok során meghalt 14 polgári személy. A támadó szovjet csapatok 16 katonát vesztettek, míg a visszavonuló németek 6 elesett emberüket hagyták vissza.¹²⁴ A menekülő német katonák egy harcokocsijukat felrobbantották a Kossuth u. 125. sz. ház előtt. A németek a déli órákban megkezdték a visszavonulást, gépfegyveres utóvédeket hagyva maguk után. Különösen a községtől Ny-ra levő Szár-hegyen és Bagó-hegyen folyt még órákig heves tűzharc.

A délutáni órákban Tótvázsony—Hidegkút terepszakasza vonultak vissza a németek. A 35. lövész hadtest balszárnyán egész éjjel dúlt a harc a Városerdő és Meggyes-pusztaság térségében védekező német 9. SS páncélos hadosztály alegységeivel. A szovjet csapatok még az éjszakai órákban erős támadást hajtottak végre Szentkirályszabadjától DNy-ra, gyalogsággal és 15 db harcokocsival. A támadó szovjet erők mélyen behatoltak a német csapatok védelmébe.¹²⁵ A reggeli órákban tovább folytatódott a szovjet 35. lövész hadtest csapatainak támadása és a németeket kiverték Fajszirol és Felsőörsről. A két községet délután 4—5 óra körül érték el a támadó szovjet csapatok. Harc egyik községben sem volt. A 9. SS páncélos hadosztály csapatai az esti órákra visszavonultak a Tótvázsony térségében kiépített védelmi vonalak mögé, melyet az 5. SS Wiking páncélos hadosztály maradványai alakított harcsoport alakulatai szálltak meg. Mivel ez a főellenállási vonal még nem készült el, a IV. SS páncélos hadtest csapatai Nemesvámostól DNy-ra harcolva hátráltak 17 db harcokocsijuk fedezete alatt. A harcok közben 7 szovjet páncélost lőttek szét. Az egyoldalú német adatok szerint a Hidegkút felé harcolva hátráló 9. SS páncélos hadosztály 23 szovjet páncélost semmisített meg.¹²⁶ A német felderítés adatai szerint az éjszakai órákban újabb szovjet támadás várható, 15—20 harcokocsi bevetésével.

A 27. hadsereg balszárnyán támadó 37. lövész hadtest és a 191. harcokocsi dandár csapatai egész éjszaka harcban álltak a III. páncélos hadtest kitörését fedező I. lovas hadtesttel. Mivel hajnali 4 órára a III. páncélos hadtest maradványai visszavonultak Balatonfüredig, Gustav Harteneck lovassági tábornok, az I. lovas hadtest parancsnoka, kiadta a hadtestnek a visszavonulási parancsot. A szovjet légierő szakadatlan csapásai alatt a 3. és 4. lovas hadosztályok és a magyar „Németharcsoport” visszavonultak a Vörösbéreny mellett levő Várhegy térségébe. A 23. páncélos hadosztály pedig harcolva hátrált Vörösbéreny, Balatomalmádi felé. A visszavonuló német csapatok a szovjet tüzérség és légierő tüzeiben vonultak vissza új védelmi vonalukba, amely Balatomalmádi D, 1 km (Káptalanfüred) és Felsőörs É, 1 km közti terepszakaszon húzódtott.¹²⁷ Ezen a vonalon a délutáni órákig tartották magukat a szovjet csapatok tüzérségi és páncélos támadásai ellenére. Délután 5 óra tájban a szovjet csapatok benyomultak Felsőörsre és ezzel átkarolással fenyegették az I. lovas hadtest állásait. Ennek hatására a hadtest csapatai megkezdték a visszavonulást a Balatonfüred—Hidegkút vonalán épülő főellenállási vonal mögé. Az előnyomuló 37. lövész hadtest csapatai jelentéktelen ellenállásba ütköztek a közbeeső községekben. Alsóörsön csak jelentéktelen lövöldözés volt a benyomuló szovjet és a visszamaradt német katonák között. Három szovjet katona elesett. (A községben az előző hetekben lezajlott légitámadások okoztak jelentősebb károkat: 156 épület megsérült.)

Lovas községben hevesebb összetűzésre került sor. A németek több házat felgyújtottak a harc során. A tűzharc következtében 8 szovjet és 5 német katona esett el. A polgári lakosság részéről 4 személy halt meg. (A német katonák egy vasutat és egy nőt agyonlőttek.)

Március 24-én az egész frontszakaszon lelassuló szovjet támadás nagyarányú erőátcsoportosítást takart. Ugyanis a március 16—24-e között eltelt időben a 3. Ukrán Front jobbszárnyán támadó 46. hadsereg és a tőle délre előnyomuló 9. gárda hadsereg között egy kb. 20 km széles rés keletkezett. Tolbuchin marsall a harcrend tömörítése végett a Székesfehérvárt elfoglaló 4. gárda hadsereget rendelte ki ennek a 20 km-es résznek a betöltésére. (Bársonyos—Bakony-

szentlászló szélességben.) A hadsereg balszárnyán támadó 31. gárda lövész hadtestnek kijelölt déli sávhatára: Bakony-szentlászló—Pápateszér—Takácsi. A 4. gárda hadsereget (mivel a többi arcvonalhoz képest le volt maradván), az eddig Berhidán tartalékban levő I. gárda gépesített hadtest csapataival erősítették meg. (9. harcokocsi, 1., 2., 3. gépesített dandárok, 382. gárda nehéz rohamlöveg ezred, 1453., 1821. rohamlöveg ezredek. Összesen 132 db harcokocsi és rohamlöveg.)¹²⁸ A gépesített hadtestet Bakony-szentkirály térségében összpontosították.

A német felderítés megállapította a szovjet csapatok felvonulását. A „Dél”-hadseregcsoport hadinaplójában március 24-én hajnali 2 óra 30 perckor feljegyzett „reggeli jelentés” megjegyzi, hogy a II. SS páncélos hadtest sávjában „Rédétől DNy-ra feltűnő erejű ellenséges mozgás”. A felvonulás március 24-én egész nap és egész éjszaka folytatódott. Az éjszakai órákról jegyzi fel a „Dél”-hadseregcsoport hadinaplójának március 25-én reggel 8 óra 15 perckor bejegyzett „reggeli jelentése”, hogy „Hánta térsége felől harcokocsi és gépjárművek zaja” hallatszik. Egyébként a II. SS páncélos hadtest jobbszárnyán, a 6. páncélos hadosztály sávjában a kölcsönös zavarótűz tevékenységén kívül nem volt semmiféle jelentősebb harctevékenység. (A hadtest balszárnyán, a 2. SS páncélos hadosztály sávjában, Kisbér és Ete körül a szovjet csapatok támadása változatlanul tartott.)

Március 24—25-én még egy jelentős szovjet erőátcsoportosítás ment végbe. A 6. gárda harcokocsi hadsereg és a 27. hadsereg között ugyancsak egy egyre táguló rés volt kialakulóban Veszprémtől Ny-ra, Szentgál—Ürkút—Kabhegy térségében. Az előnyomuló csapatok harcrendjének tömörítésére, az eddig tartalékba levő 26. hadsereg két lövész hadtestét (33., 104.), összesen öt hadosztályt vontak össze Szentgáltól D-re levő erdős-hegyes terepen.

Március 25-én, vasárnap hajnalban az egész arcvonalon (Bakonybántól Városlődön át Balatonarácig) megindult a szovjet hadseregek további támadása. Az időjárás is rendkívül kedvező volt. Meleg volt (+20 fok) és az ég felhőtlen. A megye légtérét változatlanul a szovjet légierő, a 17. légi-hadsereg és a „Vitruk altábornagy csoportja” repülő kötelékei uralták. A német légierő, a front visszavonulása miatt, áthelyezésben volt és így a Balaton és Pápa közti légtérben jelentéktelen formában tudta csak támogatni a német csapatok harcát.

A front északi szárnyán a 4. gárda hadsereg 31. lövész hadtestének csapatai Bakony-szentlászló és Réde közötti sávban kb. egy hadosztály erővel nyomultak előre ÉNy-i irányba. A II. SS páncélos hadtest jobbszárnyán harcoló 6. páncélos hadosztály visszavonult. Sikátort erős harc után a szovjet csapatok felszabadították. A községben 36 lakóház leégett. Gyirót a németek hamarabb kiűritették, 9 lakóház égett le. Súlyos harc alakult ki még Bakonytamásiban. A nap végére a szovjet támadás elakadt. A német 6. páncélos hadosztály csapatai feltartóztatták őket Bakonybánk—Lázi—Gic—Románd—Bakonytamási vonalától 2—3 km-re keletre.

A késő esti órákban, 21 órakor a szovjet 31. lövész hadtest újra megindította a támadást, Gic és Bakonyzombathely között. Az éjszakai harcban a szovjet csapatok elfoglalták a Bakonybántól DK-re levő magaslatokat. Ezzel egyidőben súlyos harcok között elfoglalták Lázi községet (65. ház égett le a harcok során), és Romándot. Itt a németek nem fejtettek ki ellenállást (a községben károk nem történtek, hanem visszavonultak a községtől ÉNy-ra 1 km-re levő magaslatra. A Bakonybánk és Lázi É között húzódó vasútvonalról D-re levő magaslaton (illetve Bakonyzombathely D-i részén) a német 6. páncélos hadosztály „riadóalakulatai” biztosítási vonalakat szilárdan tartották.¹³⁰

Nagyobb sikerrel indult meg a 9. gárda hadsereg jobbszárnyán támadó 38. lövész hadtest előnyomulása. A hadtest csapatai az előző nap Bakony-szentlászló és Fenyőfő térségében levő erdőben gyülekeztek. A Bakony-szentlászló ÉNy (Gerencsérpuszta) és Fenyőfő D-i szélességben támadó szovjet erők két lépcsőben támadtak. A 105. lövész hadosztály a jobbszárnyon támadott Bakonytamási—Pápateszér sávban. Feladata, hogy Pápát észak felől kerülje meg. Ez a hadosztály képezte a hadtest főcsapását. Balszárnyon a 106.

19. Az arcvonal helyzete 1945. márc. 25-én 24.00 órakor.

19. Verlauf der Frontlinien am 25. 3. 1945 um 24.00 Uhr.

19. La position du front le 25 mars 1945 à 24 heures.

19. Положение фронта 25 марта 1945 года в 24.00.

lövész hadosztály támadott Bakonyszűcs és Bakonykoppány községek irányába. A hadosztály feladata: kerülje meg Pápát délről. A hadtest II. lépcsőjében a 104. lövész hadosztály nyomult előre, Csót támadási főiránnyal. A hadtesttel szemben a 12. SS páncélos hadosztály harcolt. A jobbszárnyon támadó 105. lövész hadosztály csapatai Bakonytamásinél ütköztek erős német ellenállásba. A 3. SS páncélos hadosztály alegységei a községet egész nap védték a támadó szovjet gyalogsággal szemben. Az egész nap tartó utóvédharc a községben súlyos károkat okozott. (32 lakóház és 48 gazdasági épület égett le.) Meghalt két polgári személy. A szovjet csapatoknak csak este 19 órára sikerült a németeket a községből kiverni. Pápateszért a németek harc nélkül kiürítették. Bakonyszentivánon néhány órán át heves utóvédharc alakult ki. (21 lakóház pusztult el.¹³¹ A németek támpontszerű védelme nem tudta a nagy erővel támadó szovjet csapatokat megállítani. A 349. lövészrezd a nap végére súlyos harcban elfoglalta Csótot (40 lakóház pusztult el és Vanyolát, 38 épület égett le.

A hadtest balszárnyán támadó 106. lövész hadosztály Bakonykoppány irányában támadott. A községet a németek makacsul védelmezték, mert biztosítani akarták a még Bakonybélben levő csapataik visszavonulási útját. Az első szovjet támadást vissza is verték.

A Koppány és Bakonybél térségét védő német csapatok ellen többirányú támadás bontakozott ki. Borzavár és Porva térségéből, a nehéz erdős-hegyes terepen támadott Ny-i irányba a 39. lövész hadtest 101. lövész hadosztálya. Feladata: elvágni a Gerence-völgyén át visszavonuló német erők útját. A március 25-re virradó hajnalon a 9. gépesített hadtest csapatai is folytatták a támadást az összefgyvernemi csapatokkal együttesen Bakonybél ellen. Az első lépcsőben a 114. lövész hadosztály két ezrede (353., 357.) támadott Somhegypuszta térségéből. A II. lépcsőben a 30., 31. gépesített dandárok készültek fel a siker tovább fejlesztésére. (A 114. lövész hadosztály 358. ezrede még menetben volt Zirc felől.) A németek már az éjszakai órákban kiürítették Bakonybél. A gépesített csapatok a Gerence-völgyén át vezető úton vonultak vissza. A szovjet tüzérségi tűz és légierő csapásai alatt tömegesen pusztultak el a német csapatok hadigépei. Bakonybél községben egy másfél kilométeres útszakaszon (18,200—20,500 km szelvény) egy 150 mm-es ágyú, két lövészpáncélos és négy gépkocsi roncsai heverték. A 21,900 és 23,100 km szelvényben három nagy harcokcsi, két nehéz légvédelmi ágyú, egy nehéz ágyú, egy lövészpáncélos, kilenc gépkocsi és egy tábori konyha roncsai heverték csak az úttesten. A 26.100—28,300 km-es útszelvényben: öt lövészpáncélos, egy páncélautó, két nehéz légvédelmi ágyú, egy tábori

ágyú, egy 150 mm-es nehéz ágyú és két gépkocsi heverték. Mindez csak az úttesten! A roncsok között pedig halottak és állati tetemek tömege. A visszavonuló német csapatokat Somhegypuszta és Bakonybél között, a Hegyeskőnél levő Gerence-patak völgyében fedezte egy erős német utóvéd. A 32 katonából álló egység az utolsó emberig harcolt. A „jobb a halál, mint a fogság!” fanatizmusával átitatott német katonák utolsó erejükig harcoltak, utána agyonlőtték magukat.¹³² A szovjet csapatok csak reggel 6 órakor tudtak benyomulni a községbe és a Gerence-völgyén előnyomulva, hátába kerültek a Bakonykoppányt védő német csapatoknak. A két tűz közé került németeket a 101. lövész hadosztály 346. lövészere rohanta meg. A németek heves harc után megkezdték a visszavonulást, de a községtől 2 km-re nyugatra, a II. lépcsőben támadó 328. lövész ezred újabb súlyos csapása érte őket. A szovjet 9. gárda hadsereg hadinaplója szerint a Bakonykoppányért vívott harc során a német 12. SS páncélos hadosztály kb. 200 halottat, 9 ágyút, 2 harckocsit és 1 rohamlőveget veszített. Fogságba esett 150 német katona.

A koppányi harcból megmenekült német csapatok gyors ütemben vonultak vissza Bében és Nagygyimóton át Pápa felé. A két községet harc nélkül kiűrtették, s így azok nem pusztultak el olyan mértékben, mint Bakonykoppány, ahol 34 lakóház és 40 gazdasági épület égett le.

Március 25-én, vasárnap estére a szovjet csapatok három irányból zárták körül Pápát. DK-ről a 9. gépesített hadtest 46. harckocsi és 18. gépesített dandárjai vonultak fel a 107. lövész hadosztály csapataival. Az Igal-pusztánál álló szovjet csapatok már a kora hajnali órák óta tüzérséggel lötték a város körüli állásokat. A várost lényegileg már kiűrtették a 12. és 3. SS páncélos hadosztályok csapatai. Jelentéktelen számú magyar és német utóvédcsapatok voltak csak a város körül. A városra, mely kihalt „senki földje” volt, az este folyamán csend borult. A lakosság az óvóhelyeken és pincék mélyén várta a bizonytalan jövőt.

A 8. sz. műút térségében ugyancsak a kora reggeli órákban bontakozott ki a szovjet csapatok támadása a Városlőd—Kislőd—Úrkút térségében védekező 1. SS páncélos hadosztály ellen. A német védelmi vonalak ekkor már több mint 24 órája a szovjet tüzérség tüzeiben állottak. A németek makacs védelme miatt az 5. gárda harckocsi hadtest parancsnokának utasítására egy 17 harckocsiból álló egység, erős gyalogsági megerősítéssel északról megkerülte a németek támpontszerű védelmi állásait és Magyarpolányig nyomult. Így a hajnali órákban a német védelmi vonalakat kétirányú támadás érte. A védelmi vonalakban éppen a német erők átcsoportosítása volt folyamatban. A leharcolt 1. SS páncélos hadosztály részeit az 1. népi hegyi hadosztály elsőnek beérkező alakulataival, az 54. felderítő alakulattal cserélték fel.

Hajnali 5 óra körül megindult a támadás. A műút térségében a 98. lövész hadosztály támadott. Az első lépcsőben két ezred (290., 323.), a második lépcsőben egy ezred (296.) nyomult előre. A gyalogságot 11 db harckocsi támogatta. Az első támadást a német csapatok erős védelmi berendezéseikből, melyeknek magja, 30 db beásott harckocsi volt, visszaverték. A támadó szovjet csapatok két harckocsiját kilőtték. A német csapatok (az 1. SS páncélos hadosztály felderítő alakulata) a Kislőd és Úrkút térségében támadó 103. lövész hadosztály 317. ezredét is ideiglenesen megállították. Az egyre hevesebbé váló harcot, a Magyarpolányban levő szovjet erők döntötték el. A 17 db harckocsival megerősített szovjet gyalogság bekerítéssel fenyegette a Városlődnél harcoló német erőket. Az 1. SS páncélos hadosztály egyik alakulata megkísérelte a szovjet páncélosok feltartóztatását. Az átkarolás veszélye miatt a német csapatok kiűrtették Városlődöt, 30 elesett katonájukat hagyva vissza az égő faluban. A visszavonuló németek nyomában előnyomulva, a 98. lövész hadosztály két ezrede, 15 db harckocsi támogatásával elfoglalta Városlődöt, majd Kislődöt. A szovjet csapatok innét tovább nyomultak előre és az esti órákban, 19 órakor benyomultak Ajkarendekbe és Bakonygyepes községekbe.¹³³ A német 1. népi hegyi hadosztály részeit és az 1. SS páncélos hadosztály alegységei megkezdték a visszavonulásukat új ellenállási vonalukra: Pápakovácsi—Kup—Bakonypölöske Ny,

Noszlop térségébe. Ugyanakkor az 54. felderítő alakulat és a 44. páncélvadász század a Bakonygyepesről Ny-ra levő erdőszélen hozott létre gyenge biztosítási övezetet.

Miközben a 98. lövész hadosztály elfoglalta Városlődöt, a tőle balra támadó 103. lövész hadosztály 317. lövész ezrede benyomult Ajkára. Mivel a németek délután 17 óra körül visszavonultak a városból, a szovjet csapatok — előzetes felderítés után — este 18 óra tájban bevonultak a városba. A városban harcok nem voltak. A munkásmozgalom régi tagjai siettek felkeresni a szovjet alakulatokat, hogy kezét fogjanak velük.

A nap eseményeihez tartozik még az is, hogy a német légerő 4—2 repülőgépből álló kötelékei több ízben támadták a szovjet csapatok hadműveleti területeit. Elsősorban az arcvonal mögötti tartalékokat támadták. Így bombázták Bakonyjákót, ahol 100. lövész hadosztály állomásozott és Márkó—Bánd körzetét, ahol a 4. lövész hadosztály összpontosult, mint hadtest tartalék. A német kötelékek ezenkívül bombázták még Várpalotát és Veszprémet, ahová 9 bombát dobtak.

Az este beálltával a szovjet csapatok támadása nem állt le. Éjjel 11 órakor a 98. lövész hadosztály 324. lövész ezrede, megkerülve a Gyepesről Ny-ra levő erdő szélén biztosító 54. felderítő alakulat balszárnyát, É-ről támadva, benyomult Devecserbe.¹³⁴

Az 1. népi hegyi hadosztály részeit visszavonultak és Somlővásárhely—Oroszi vonalán igyekeztek új biztosítási övezet létrehozni. Az éjszaka folyamán a szovjet csapatok Devecser térségében összpontosultak. A 98. lövész hadosztály ezredei készültek fel az első lépcsőben való támadásra, a második lépcsőben a 99. lövész hadosztály.

Az egész napi harc mérlege: a 9. gárda hadsereg csapatai a nap folyamán megsemmisítettek kb. 500 ellenséges katonát, elpusztítottak 15 ellenséges harckocsit, 5 rohamlőveget és 39 páncéltörő ágyút. A szovjet csapatok vesztesége a nap folyamán: 106 hősi halott és 446 sebesült.

Március 25-én az újonnan felvonult 26. hadsereg csapatai is megindultak Úrkút—Pula szélességben. Jobbszárnyon a 33. lövész hadtest két ezrede, balszárnyon a 104. lövész hadtest egy ezrede nyomult előre.

A német 6. hadsereg parancsnoka, Balck tábornok, az újra feltámasztott III. páncélos hadtestet vetette be Padragkút—Taliándörög térségében. A hadtest az 1. és 3. páncélos hadosztályok maradványaiból állott, melyhez még számos csapattörédeket vezényeltek a következő napok folyamán. (Így az 1. népi hegyi hadosztály: 99/I. zászlóalját, a magyar „Ney” SS ezred részeit, a 17. és 19. népi „Nebelwerfer” dandárokat, a 303. rohamlőveg alakulatot, az 509. Tigris-alakulatot és a 77. hadsereg közvetlen tüzéralakulat I. ütegét.)

A szovjet csapatok a nap második felében kezdték meg a támadást. A 33. lövész hadtest két ezrede, néhány harckocsi megerősítéssel Úrkút irányából támadott az erdőkön át Padragkút felé. A községben a III. páncélos hadtest balszárnyán, az 1. páncélos hadosztály 1. páncélos csoportja volt védelemben. (A volt 1. páncélgránátos ezred négy századának kb. 140 embere, 6 könnyű géppuska, egy 20 mm-es légvédelmi ágyú, két páncéltörő ágyú és öt közepes aknavető. Volt még három P-V „Panther” harckocsijuk és egy lövész-páncélos századuk.)

A szovjet 33. lövész hadtest ezredeinek előőrsei délután 19 óra körül nyomultak be Padragkútra, Úrkút felől, az erdőkön keresztül. A németek tüzet nyitottak. Két szovjet katona elesett, a többi visszafordult. Hamarosan harckocsikkal kísért zászlóalj erejű gyalogság tért vissza. Az élen haladó szovjet harckocsi a község közepén levő halimbai utélagázásig jutott, mikor az ettől kb. 400 m-re Ny-ra levő útkanyarból a németek három ágyúja tüzet nyitott. A szovjet harckocsi találatot kapott és kigyulladt. Két katona bennégett, egy tiszt sebesülten mászott ki az égő harckocsiból. (Néhány óra múlva ő is meghalt egy házban.) A többi szovjet harckocsi megkerülte az útvillában levő házcsoportot és kilőtte a halimbai úton tüzelő három német ágyút. Az ágyúknál 9 német katona elesett.

A tűzharcban egy szalmatető háza kigyulladt. Ettől még néhány ház tüzet kapott és leégett.

Az esti sötétségben, három harcokocsijuk fedezete alatt, a németek visszavonultak Halimba felé.¹³⁵ A szovjet harcokocsik Ny-ról karolták át Halimbát. A támadó szovjet gyalogság és harcokocsik tüzeben a németek éjjel körül kiürítették Halimbát. Egyik „Panther” harcokocsijukat üzemanyagihiány miatt fel kellett robbantaniok. A másik két harcokocsit is csak úgy tudták elvontatni Szőcre, hogy egy éppen a községben átvonuló híradós alakulat 12 kanna benzint tudott adni nekik. A visszavonuló 1. páncélos harccsoport Szőcön két gyenge páncélgránátos századot talált a „Wiking” SS páncélos hadosztály maradványaiból. Az így megerősödött harccsoport a fenyegető szovjet támadás miatt, a községtől É-ra és K-re páncélos-elhárító zárat létesített.

A 104. lövész hadtest egy ezrede Pula és Öcs térségéből támadott Taliándörög felé. Itt az 1. páncélos hadosztály „Bradel-harccsoportja” volt védelemben. (A 113. páncélgránátos ezred négy százada, kb. 150 ember, 18 könnyű géppuskával, négy 20 mm-es légvédelmi ágyúval, két páncéltörő ágyúval, két könnyű gyalogsági ágyúval és három közepes aknavetővel. Ide tartozott még 1 német és 1 magyar utász század, 11 könnyű géppuskával és egy közepes aknavetővel. A „Bradel-harccsoport” a nap végén visszavonult Nyírásra.

A 27. hadsereg arcvonalán március 25-én szintén folytatták a szovjet csapatok támadásait. A Tapolca—Veszprém úton a 35. lövész hadtest és a 110. harcokocsi dandár előnyomult Kövesgyűr-pusztára és Tótvázasny felé, melyet a német IV. SS páncélos hadtest csapatai szálltak meg. Rendkívül súlyos harc alakult ki Kövesgyűr pusztán, melyet a 9. SS páncélos hadosztály csapatai védtek. A majorság épületei körül körkörös irányú harcokocsik állásokat építettek. A 15—20 harcokocsival támadó szovjet gyalogság kétszer foglalta el a majort, mert a németek ellenőkései azt újra visszavették.

Tótvázasnyt a hajnali órákban kb. 2000 szovjet katona támadta meg 11 db harcokocsi megerősítéssel. A községet védő 5. SS Wiking páncélos hadosztály csapatai ellenőkést hajtottak végre és a községet átmenetileg visszafoglalták. Az utcai harcok során 4 szovjet harcokocsit a németek kilöttek.¹³⁶ Mivel a községben és a közvetlen környékén 28 kilótt harcokocsi maradt a harcok végén, feltehetően a különbözet német harcokocsikból állott. A támadó szovjet csapatok 30 katonát veszítettek, a visszavonuló németek 50 elesett emberüket hagyták vissza a községben. A harcok során a polgári lakosság is súlyos szenvedéseken ment keresztül: 84 ház leégett és 11 személy meghalt. Dél előtt 9 óra körül a német csapatok visszavonultak.

„A tartós erejű ellenséges támadás miatt főellenállási vonalunkat visszavontuk a Nagyvázasny — 601. magassági pont vonalára.”

A harcolva hátráló német csapatokat és a hadműveleti mélységben visszavonuló menetoszlopokat a szovjet és az amerikai csatarepülők szakadatlanul támadták. Március 24-én Köveskál község főutcája tele volt visszavonuló német harcokocsikkal, melyek üzemanyagihiánnyal küszködtek. Az esti órákban szovjet gépek bombázták a falut. Március 25-én este újabb szovjet légitámadás, a „Főszegen” 12 ház leégett.

Március 25-én a kora délutáni órákban hat amerikai vadászbombázó támadta meg Nagyvázasnyt. A bombázó és gépágyútűz a templomtérén táborozó magyar katonai ellátó oszlopot ért. A támadás során 32 magyar katona meghalt. A fogatolt oszlop teljesen elpusztult.

A szovjet 35. lövész hadtest csapatai a délutáni órákban támadták meg Nagyvázasnyt, melyet a 9. SS páncélos hadosztály újra védeni igyekezett. A német adatok szerint a szovjet csapatok 40 db harcokocsival és túlerejű gyalogsággal támadták meg a községet, ahol a németek főellenállási vonala húzódtott. Este 21 óra körül a németek visszavonultak. A községben 17 magyar és 5 német katona holtteste maradt. A harcok során több ház leégett és három polgári személy meghalt. A visszavonuló 9. SS páncélos hadosztály csapatai a Nemesleányfalutól Ny-ra levő erdőszélen ásták be magukat.¹³⁷ A német tüzérség ágyúzni kezdte Nemesleányfalut, ahol 14 lakóház kigyulladt és meghalt 3 polgári személy.

A 27. hadsereg balszárnyán támadó 37. lövész hadtest és 181. harcokocsi dandár csapatai március 25-én hajnalban folytatták a támadást a visszavonuló I. lovas hadtest ellen. A Hidegkút és Balatonfüred között tervezett főellenállási vonalat a német csapatok nem védtek. A 3. és 4. lovas hadosztályok délelőtt 11 órakor harc nélkül kivonultak Hidegkút községtől. A 9. SS páncélos hadosztály egy harcokocsizó egysége, mely ebbe a sávba került, üzemanyagihiány miatt összesen nehéz harcokocsiját felrobbantotta.¹³⁸ A község így megmenekült a harcok pusztításaitól. Így csak jelentéktelen árok érték az előző napi szovjet aknavető- és tüzérségi belövések miatt. (3 ház kigyulladt és leégett, 4 polgári személy meghalt.) A szovjet csapatok benyomulásakor 10 német, és 4 szovjet katona esett el.

A német 23. páncélos hadosztály Balatonfüredet még ennyire sem védte. Mikor a szovjet csapatok kora reggel benyomultak, onnét már a német utóvédék is elmenekültek.

Az I. lovas hadtest csapatai a nap végére visszavonultak a Nagyvázasny Ny (Talódi erdő ÉK-i széle) —Vöröstó K—Vászoly—Akali DNY (Ságpusztá) vonalára. A 26-án reggel 9 órakor keltezett német „reggeli jelentés” szerint ezen a vonalon „az új főellenállási vonal kiépítése folyamatban van.”

2. A HADMŰVELET MÁSODIK SZAKASZA

(1945. március 26—31.)

(A német hadseregek üldözése és a szovjet hadseregek ki-
jutása Bécs megközelítési útvonalaiba.)

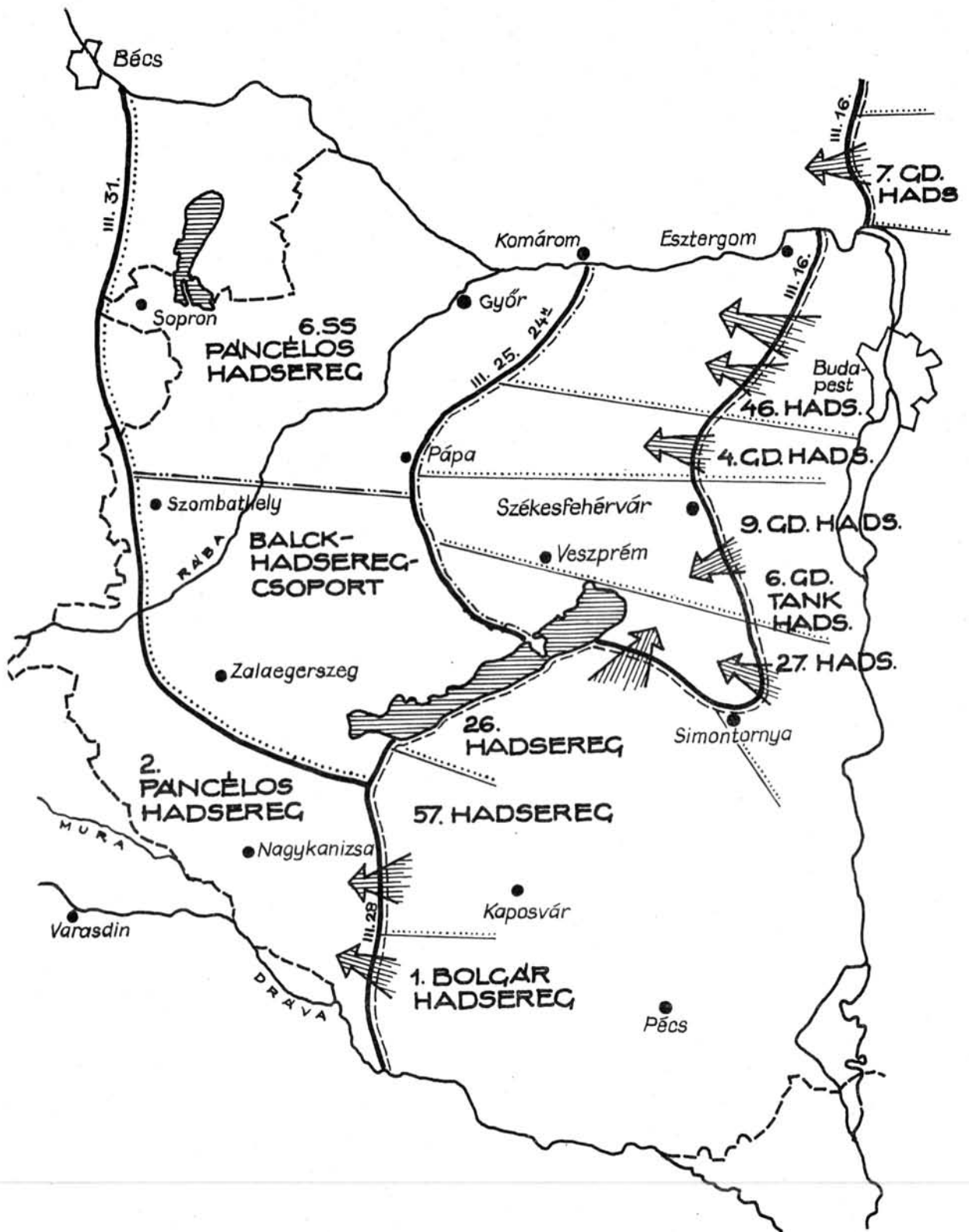
A március 16-tól 25-ig terjedő időszakban a 3. Ukrán Front hadseregei áttörték az ellenség védelmét a Duna és a Balaton között, leküzdötték a Vértes és a Bakony hegyes-erdős terepszakaszait és mintegy 120 km-es előnyomulás után megteremtették a feltételeket a támadás Bécs irányába való kifejlesztéséhez.

Március 26-án, hétfőn az arcvonal északi szárnyán támadó 31. lövész hadtest (4. gárda hadsereg alárendeltségében) a reggeli órákban Pápateszér és Románd községek térségéből megindította a támadást. A II. SS páncélos hadtest jobbszárnyán álló 6. páncélos hadosztály főerői ekkorra már visszavonultak a Rába mögé. A visszahagyott biztosító alegységek a páncélosokkal megerősített szovjet gyalogsági erőknek nem tudtak ellenállni. A szovjet hadtest a délelőtt folyamán átlépte a Szerecseny—Kajár vonalat és Móríchidánál elérte a Marcalt. Itt a szovjet csapatok támadása átmenetileg lelassult, mert a Marcal mögött húzódozó „Zsuzsanna-állás”-ban levő magyar I. hegyi dandár makacs ellenállást fejtett ki.

A 38. lövész hadtest csapatai a kora hajnali órákban megkezdték a támadást Pápa ellen. Az éjjelutáni órákban a 38. lövész hadtest három hadosztálya három irányból nyomult be a városba. A 105-ös É-ről, a 104-es K-ről és a 106-os hadosztály DK-ről. A városban szervezett ellenállással nem találkoztak. A 12. és 3. SS páncélos hadosztályok erőiket ekkorra már a Marcal-csatorna mögé vonták vissza. A várostól 6 km-re ÉNy-ra ütköztek csak erősebb német ellenállással. Heves harc alakult ki Nagyacsádon és Nemesgörzsönyben, ahol 24 lakóház és 39 egyéb épület pusztult el a harcok során. A visszavonuló 12. és 3. SS páncélos hadosztályokat a Marcaltó község térségében harcban vetett 232. páncélos hadosztály csapatai fedezték. (101., 102. páncélgránátos ezredek és az 1. páncélvadász század.) A visszavonulást fedezte még a Rábától Ny-ra (Szany—Szil—Sobor térségében) felállított 959. hadsereg közvetlen tüzér dandár, mely ágyútűz alatt tartotta a Marcaltó felé vezető utakat, hogy feltartóztathassák a támadó szovjet hadosztályokat.

A 39. lövész hadtest jobbszárnyán, az Adásztevel körzetében összpontosított 114. lövész hadosztály nyomult előre Ny-i irányban. A hadosztály sávjában támadott a 18. és 30. gépesített dandár, illetve a 14. motorkerékpáros dandár.

A szovjet csapatokkal szemben az 1. SS páncélos hadosztály részei vonultak vissza. A németek erőik egy jelentős részét Dákán összpontosították. Ellenőkésekre azonban nem volt erejük és megkezdték visszavonulásukat a Pápadereske és Nagyalacsony felé vezető utakon. Reggel 6 órakor a szovjet gépesített csapatok benyomultak Dáka községbe. A visszavonuló német páncélosok közül egyet a dákai falúvén, ket-

20. A 2., 3., ukrán frontok támadása 1945. márc. 16—31 között.

20. Angriffsoperation der 2. und 3. ukrainischen Fronten zwischen dem 16. und 31. 3. 1945.

20. L'attaque des 2e et 3e fronts ukrainiens entre le 16 et le 31 mars 1945

20. Наступление 2-го и 3-го Украинского фронтов между 16 и 31 марта 1945 года.

tőt pedig a pápadereskei falúvegen lőttek ki. Ettől a kis-jelentőségű eseménytől eltekintve, több harci esemény ebben a körzetben nem volt. Az 1. SS páncélos hadosztály csapatai harc nélkül vonultak vissza. A 19. és 30. gépesített dandárok csapatai harc nélkül vonultak be Nyírádra és Nemesszalókra. Délelőtt 9 óra körül már Marcalgergelyiben voltak a szovjet csapatok. Elsőnek 3 harckocsi robbogott be a községbe, s miután meggyőződtek arról, hogy a német utóvédek elhagyták a községet, részben Szergény, részben Külsővát felé nyomultak előre. A Szergény felé vonuló 31. gépesített dandár és a 14. motorkerékpáros dandár csapatai azonban a Marcalnál elakadtak, mert a folyó hídja egy harckocsi alatt leszakadt.

Külsővát községnél a német utóvédek a déli órákig állásaikban maradtak. Ekkor hirtelen felkerekedtek és állásaikat otthagynak, a Marcal nyugati partjára menekültek. Egy szovjet páncélos felderítőkosci futott be elsőnek a faluba. A páncéloson levő szovjet katonának a németek után érdeklődtek. Majd rakétákat lőttek fel, s hamarosan 30—40 szovjet harckocsi vonult a községbe, gyalogsággal megrakva. A csapatok megállás nélkül vonultak tovább — elhagyva a megye területét

A 114. lövész hadosztálytól délre, Kup térségéből a 46. harckocsi, és a 30. gépesített dandárok nyomultak előre nyugat felé. A szovjet csapatok akadálytalanul nyomultak előre a németektől kiürített területen. Déli 11 óra körül vonultak keresztül Nemesszalókon és Adorjánházán. Csöglét is déli 12 óra körül érték el. Itt néhány órára megállt a szovjet csapatok előnyomulása, mert az 1. népi hegyi hadosztály alegységei ellenlökéssel kísérleteztek Celldömölk irányából. A szovjet tüzéség tüze azonban néhány órai harc után szétszórta a német csapatokat. A németek kudarca után a szovjet csapatok átkeltek a Marcalon és (elhagyva a megye területét), benyomultak Celldömölkre.

A 8. sz. műút térségében előnyomuló főerők, elsősorban az 5. gárda harckocsi hadtest parancsot kapott, hogy március 27-re, az esti órákig érje el a Rábát, keljen át azon és foglaljon hídfőállásokat a folyó nyugati partján. A hídfőállásokat tartásák a 9. gárda hadsereg magasabb-egységeinek beérkezéséig.

Az 5. gárda harckocsi hadtest csapatai, a 20., 21., 22. harckocsi dandárok és a 6. gépesített dandár csapatai március 26-án hajnali 4 óra körül indultak meg Devecser térségéből. A gépesített csapatok mögött az összefegyvernemi csapatok nyomultak előre. Első lépcsőben a 98. lövész hadosztály kétlépcsős harcrendben. (Első lépcsőben a 324. lövész ezred, másodikban a 290., 323. lövész ezred.) Második lépcsőben a 99. lövész hadosztály nyomult előre.

Devecsertől délre a 103. lövész hadosztály csapatai támadtak. Az I. népi hegyi hadosztály csapatai mindenütt vissza vonultak a Marcal mögé. A szovjet csapatok akadálytalanul nyomultak előre. Borszörcsökre virradatkor érkezett két motorkerékpáros szovjet katona Székpuszta felől. Mivel nyoma sem volt ellenséges katonáknak, egy-két óra múlva nagyobb alakulatok vonultak át a községen. Orosziban ugyanez volt a helyzet. Ide három lovas felderítő érkezett. Pernesz Elek bíró fogadta őket, aki éppen az utat javította. A szovjet lovas-katonának németek után érdeklődtek, majd utasították a bírót, hogy doboltassa ki, akinél idegen katona bujkál, az jelentse. Apácatornába reggel 8 óra körül érkezett két szovjet lovas felderítő. Alig negyedórával később gépkocsikon özönlöttek a szovjet csapatok nyugat felé. Iszkázra délelőtt 10 óra körül érkeztek ugyancsak lovas felderítők. A 8. sz. műút térségében az utolsó község Karaközöröcsök volt. A kora reggeli órákban még néhány német katona járt a faluban. Délelőtt 10 óra után a keleti domborzégyen megjelentek az első szovjet lovasok. A községben levő magyar méneskari huszárok a falu végén jelentkeztek az orosz lovasegység parancsnokánál. Badics Jenő volt orosz fogoly tolmácsolt. Mikor a szovjet tiszt látta, hogy csak méneskari katonákkal áll szemben, azonnal indította tovább katonáit. A lovasok nyomában hamarosan menetoszlopban vonuló gyalogság, lovaskocsik és gépkocsik tömege özönlött. Déltájban a szovjet tüzéség tüzelőállásokat foglalt a kertekben és a vasútállomásnál, majd tüzelni kezdték a Marcal irányába.

A visszavonuló 1. népi hegyi hadosztály csapatai ugyanis a Marcal-csatorna hosszában főellenállási vonalat építettek ki. A délutáni órákban a németek ellenlökést hajtottak végre Jánosházától K-re a Malomcsatornánál. Átmenetileg megállították a szovjet csapatok rohamos előnyomulását. A harcban 7 szovjet tankot kilőttek.

Az éjszakai órákban a szovjet csapatoknak Jánosházától D-re sikerült hídfőt létrehozni a Marcalon.

Az éjszakai órákban a német 4. légiflotta kötelékei 50 bevetést hajtottak végre. A Marcal vonalán támadó szovjet csapatokat támadták elsősorban Jánosháza térségében. Ugyanakkor légitámadásokat hajtottak végre a szovjet hadseregek hadművelési mélységében is. Többek közt Veszprémet is támadták. Mindez hiábavalónak bizonyult. A szovjet csapatok március 27-re virradó híjalon számos helyen átkeltek a Marcalon, elsősorban Jánosháza mindkét oldalán.

Az 1. népi hegyi hadosztály új — ki tudja már hanyadik —, ellenállási övezetet épített ki Bögöte és Kissomlyó vonalán.

A 26. hadsereg Pusztamiske—Halimba szélességben támadott március 26-án. Erőinek zömét Halimbán összpontosította és koncentrált támadást indított Szóc, Nyírad irányába. A német adatok szerint a szovjet csapatok 2—3 gyalogos zászlóaljjal indultak támadásra, melyet kb. 50 db harckocsi (többségében T-34/85, továbbá „Joszif Sztálin II.” típusok) és 15 rohamlövég támogatott. A támadást erős tüzéségi tűz előzte meg. A Szóc-nél védő német I. páncélos hadosztály maradványai, a „Bradel-harccsoport” (113/I. zászlóalj és a két utász század) és az 1. Harccsoport a kora délutáni órákban megkezdte a visszavonulást Szóc-ól Nyírad felé. A visszavonuló németek Nyíradon védekezni próbáltak: harckocsiaknak raktak le és a 113/I. zászlóalj még meglévő két darab önjáró nehéz páncéltörő lövegével 2—3 lövést adtak le a közeledő szovjet harckocsikra. A falu déli szélén álló öt P-V „Panther” is tüzet nyitott, de mindezek a fölényesen támadó szovjet harckocsikat megállítani nem tudták. Délután 16 óra után a szovjet csapatok elfoglalták Nyíradot. A faluban végbement harciselekmények következtében két lakóház összeomlott és egy pajta leégett. Több ház megrongálódott. A rövid harcnak a polgári lakosság közül 4 halálos áldozata és egy sebesültje volt.

A szovjet páncélos támadás Nyírádtól Zalahaláp felé tört előre, maga előtt kergetve az 1. páncélos hadosztály maradványait, akik így átsodródtak a IV. SS páncélos hadtest sávjába.

Nyírad elfoglalása után a szovjet 104. lövész hadtest csapatai Sümeg irányába fordultak. Ugyanakkor Nemeshanyban és Káptalanfán kb. 40 szovjet harckocsiból álló erő vonult fel készenléti állásokba.¹³⁹ A német III. páncélos hadtest (hadtest harcálláspont: Rábamolnári) csapatai Ukk és Sümeg között kíséreltek meg védelmi állásokat kiépíteni. A hadtest jobbszárnyán a 3. páncélos hadosztály csapatai voltak védelemben. A Sümeg felé vezető utakat a 3. páncélgrenátos ezred két zászlóalja szállta meg.

A 27. hadsereg jobbszárnyán támadó 35. lövész hadtest és 110. harckocsi dandár csapatai Nyírad—Nagyvázsony sávban folytatták támadásukat március 26-án. Reggel 7 óra körül a szovjet csapatok benyomultak Vöröstó községbe. A 9. SS páncélos hadosztály egyik alegysége rövid harc után visszavonult. A harc során 9 német, 1 magyar, és két szovjet katona esett el. A községben leégett két ház és meghalt két polgári személy. A szovjet csapatok előnyomulása azonban a Nagyvázsonytól DNY-ra lévő Talódi-erdő térségében elakadt. A visszavonuló 9. SS Hohenstaufen páncélos hadosztály csapatai harcolva hátráltak és rendkívül macacs ellenállást fejtettek ki. Hasonlóan elakadt a szovjet csapatok támadása a IV. SS páncélos hadtest balszárnyán, Nyírádtól D-re, az Agártető (513 m) térségében. Az itt harcolva hátráló I. páncélos „Bradelharccsoport” és 1. páncélos harccsoport (4. „Panther” harckocsival, 2 önjáró páncéltörő ágyúval, 5—6 aknavetővel) az esti órákban makacsul védekezett a Dobos-puszta és Tüskés-puszta feletti kis erdőben, és az Agártető erdősegeiben.

A 27. hadsereg balszárnyán támadó 37. lövész hadtest és a 181. harckocsi dandár csapatai március 26-án ugyancsak áttörték az I. lovashadtest főellenállási vonalát. A német

csapatok védelme ezen a szakaszon is csak szétszakadozott utóvédharckokra korlátozódott, melyek megállítani nem tudták a szovjet csapatok előnyomulását, legfeljebb lelassították. Az I. lovas hadtest balszárnyán visszavonuló 3. és 4. lovas hadosztályok maradványai és az ide vezényelt magyar „Szent László” hadosztály részei Mencshely községet és térségét (Halom-hegy) védték. Az előnyomuló szovjet csapatok reggel 8 óra körül érték el Mencshely térségét. A támadó szovjet csapatokat azonban az I. lovas hadtest balszárnyán védő német és magyar csapatok mintegy 9—10 órára tartóztatták fel. A lovas hadtest balszárnyát a magyar „Szent László” gyalog hadosztály csapatai védték Nemesleányfalu és Mencshely között, a Jakabfa-erdő térségében. A hadosztály ekkor három harccsoportból állt: „Tassonyi-harccsoport”, testőr-zászlóalj” és „ejtőernyős-zászlóalj”. A hadosztály jelentős tűzérési erőkkel rendelkezett: 3 táborig tüzér osztag (1., 9., 76.), az I. könnyű aknavető tüzér osztag, VIII. légvédelmi könnyű tüzér osztag, 20. rohamtüzér osztag és a légierők páncélvadász osztaga tartozott alárendeltségébe. (A hadosztályhoz tartozott még egy híradó-, és egy utász zászlóalj.)

A hadosztálytól jobbra (Mencshely K-i széle—Halomhegy—Kisdörgicse—Dörgicse K-i térségében) a 3. és 4. lovas hadosztályok főellenállási vonala húzódott. A két lovas hadosztály 10 német és 3 magyar zászlóalj ekkor már csak 6—7 nehéz páncéltörő ágyúval és 4—5 rohamlöveggel rendelkezett. Tűzérési 9 könnyű- és 4 nehéz aknavető ütegből állott. Alárendeltségében volt a magyar 37. tüzér alakulat 6 könnyű ütege.

A támadó szovjet csapatok egész nap aknavetőkkel lőtték az ellenség védelmi állásait, majd délután 5 órakor megindult a szovjet gyalogság. Rövid ellenállás után a német csapatok visszavonultak Mencshelyről. Az utóvédharckok során 9 német, 1 magyar és 3 szovjet katona esett el a községben. Ugyancsak délután 5 órakor Dörgicse is benyomultak a szovjet csapatok. A „Szent László” hadosztály a Jakabfai erdőön keresztül Kapolcs irányába hátrált. A 3. lovas hadosztály nyomában támadó szovjet csapatok éjjel 11 órakor benyomultak Szentjakabfára és éjjelkor elfoglalták Balatoncsicsót. Jelentős harc egyik községben sem volt.

A német csapatok ugyanis jelentéktelen erejű utóvédeket hagytak csak maguk után. A főerők Balatonhenyén át vonultak az éjszakai órákban Kőveskál felé: harckocsik és német lovasság.

A 37. szovjet lövész hadtest balszárnyán támadó csapatok és a 181. harckocsi dandár páncélosai a balatoni műúton nyomultak előre. Hajnali 4 óra körül Balatonudvariból megindult a támadás Akali felé. Elöl a gyalogság nyomult, majd a harckocsik főleg Udvari, de Dörgicse felől is. A támadás azonban elakadt a 23. páncélos hadosztály főellenállási vonalán, amely Szentantalfa—Tagyon—Zánka K-i (Ságpusztá) térségében épült ki. A német páncélos hadosztály 6 lövész zászlóaljból és egy utász zászlóaljból állott. Tűzérési 4 könnyű- és 4 nehéz üteg. Volt még 12 nehéz páncéltörő ágyúja, 1 rohamlöveg és 3 páncélvadász önjáró lövege. A hadosztálynak volt még alárendelve a 44. gyalog hadosztályból megmaradt egy lövész zászlóalj és 2 könnyű üteg.

Egész nap folyt a harc, különösen Ságpusztánál, ahol a német utóvédek a balatoni műutat akarták elzárni. A szovjet csapatoknak csak a nap végén, az éjjel körüli órákban sikerült visszavonulásra kényszeríteni a 23. páncélos hadosztály utóvédeit.

Március 26-ról 27-re forduló éjszaka a szovjet csapatok tovább folytatták támadásukat a németek főellenállási vonalai ellen.

A 26. hadsereg 104. lövész hadtestének csapatai Káptalanfa és Sümeg közti sávban nyomultak előre. A német III. páncélos hadtest alárendeltségében levő csapatok még az előző éjszaka kiürítették az ebben a körzetben levő falvakat. Csabrendeken két német harckocsi maradt vissza, melyeket üzemanyaghiány miatt a kezelőlegénység tagjai felrobbantottak az Árpád utcában.

A 104. lövész hadtest csapatainak támadási sávjában egyedül Sümegen alakult ki jelentősebb harctevékenység. A német 3. páncélos hadosztály 3. páncélgránátos ezrede a város K-i

részében bekerítésbe került. A város többi részét délután 17 órakor a szovjet csapatok elfoglalták, s főerőikkel, páncélosokkal megerősített gyalogsággal tovább nyomultak előre. A 3. páncélos hadosztály 394. páncélgránátos ezrede és az I. népi hegyi hadosztály 99/II. zászlóalja, és a III. páncélos hadtest alárendeltségében levő egyéb erők (a magyar „Ney SS” ezred részei, a 7. erőd-zászlóalj, a német 303. rohamlöveg alakulat, az 509. Tigris alakulat, a 17. és 19. népi „Werfer” dandárok) az esti órákra Uk és Rigács K-i szélére vonultak vissza. Védelmi vonalaiktól É-ra azonban a szovjet 6. gárda harckocsi hadsereg áttörése Jánosházán át már elérte Bögöte—Kissomlyó vonalát, s így a német hadtestet átkarolás veszedelme fenyegette.

Március 27-én a 27. hadsereg jobbszárnyán előnyomuló 35. lövész hadtest és a 110. harckocsi dandár csapatai a reggeli órákban előnyomultak Sümeg DK-i és Agártető közti sávban. A hatalmas erdővel borított területen csak egy jól járható út vezet keresztül, a Nyírad—Zalahaláp közt vezető országút. A szovjet csapatok ezen az úton nyomultak előre D-i irányba. Előnyomulásukat az 1. páncélos hadosztály két harccsoportja kísérte meg lefekezni. A Sümeg—Tapolca közti vasútvonal mentén azonban hatalmas rések tátongtak, amelynek lezárására a IV. SS páncélos hadtestnek nem voltak megfelelő erői. Elsősorban a 9. SS páncélos hadosztály alegységeit vezényelték ebben a térségbe, másrészt március 26-án este a „Szent László” hadosztály három harccsoportját is a Sümegtől D-re levő utak lezárására ide csoportosították át.

Ezek a gyenge erők a szovjet csapatok előnyomulását nem tudták feltartóztatni. Dél előtt 10 óra körül a 35. lövész hadtest csapatai és a 110. harckocsi hadtest 40 páncélosa benyomult Zalahaláp községbe. Itt a szovjet csapatok megálltak, hogy várják a balszárnyon előnyomuló szovjet csapatokat.

A 37. lövész hadtest az éjjel utáni órákban már megkezdte a támadást és reggelre az I. lovas hadtest főellenállási vonalát felszámolta. A 3. és 4. lovas hadosztályok csapatait hajnali 4 órakor kiverték Kapolcsról. A községben csak jelentéktelen utóvédharckok voltak, melynek során 7 német és 7 magyar katona esett el. A községben leégett 37 lakóház. Ezzel egyidejűleg, hajnali 2—4 óra között áttörték a 23. páncélos hadosztály főellenállási vonalát Szentantalfa és Zánka között. A legtöbb községet a németek harc nélkül kiürítették és így a szovjet csapatok jelentéktelen harcok után március 27-én a déli irányig elérték a Tapolca—Ederics közti vasútvonalat. A déli órákra a szovjet hadosztályok két összpontosítási körzetet hoztak létre: Zalahalápon, ahol 40 harckocsit vontak össze és Szigligeten, ahol 14 harckocsiból álló erő összpontosult.¹⁴⁰

Az esti órákra Tapolcát a szovjet csapatok három oldalról körülvették. Csak egy út volt még nyitva, amely Lesenceistvánd felé vezetett, illetve azon keresztül Zalaszentórány irányába.

A szovjet csapatok megkísérelték Sümeg irányából átkarolni Tapolcát. Az esti órákig elő is nyomultak Bazi községig, de a Zalaszentórány felé vezető utat a magyar „Szent László” hadosztály csapatai elzárták. („Tassonyi-harccsoport” és az ejtőernyős zászlóalj.) Az Óhidről Vindornyaszőllőre vezető utat pedig a „testőr-zászlóalj” (pk. Pálfi százados) zárta le. A Tapolca és Sümeg közti vasútvonalat, Lesenceistvánd térségében az I. páncélos hadosztály két harccsoportja reteszelt el. (A hadosztály harcálláspontja: Uza-major, ahol a kísérő század is tartózkodott.)

A billegi-erdő felől a szovjet csapatok erős támadást intéztek a délelőtti órákban Lesenceistvánd ellen. A támadó szovjet csatárepülők bombázták és géppágyúkkal lőtték a faluban levő német csapatokat. A faluban 9 lakóház kigyulladt és leégett. A támadó szovjet csapatok délelőtt 11 órakor a vasútvonal felől benyomultak a faluba és a német „Bradel-harccsoport” katonáit visszaszorították Lesencetomajba. A német 113/10. páncélgránátos század néhány lövész-páncélossal (SPW) egész estig makacsul védte a falut, s ezzel továbbra is biztosította a Tapolcáról kivezető egyetlen utat.

Este 20 órakor a szovjet csapatok megkezdték a támadást Tapolca ellen. A támadás Zalahaláp felől indult meg. Több zászlóaljnyi gyalogság és 40 harckocsi tört be a város É-i részébe. Egy óra hosszat tartó utcai harc után a németek meg-

kezdték a visszavonulást Lesencetomaj és Zalaszántó irányába.

A szovjet 35. lövész hadtest a Sümeg—Tapolca vasútvonalra merőlegesen támadott DNy-i irányba és üldözte a Zala folyó felé menekülő német IV. SS páncélos hadtest csapatait. A visszavonuló német csapatok, a 9. SS páncélos hadosztály és az 1. páncélos hadosztály a kehidai hídon át özönltek Zalaegerszeg felé. Visszavonulásuk biztosítására a magyar „Szent László” hadosztály csapatait vetették harcba. A Zalaszántó—Kehida közti utat védő „ejtőernyős-zászlóalj” (pk. Ugron István százados) Zalaszántó védelmekor bekerítésbe került, mivel déli szomszédja, a 3. lovas hadosztály egyik ezrede korábban visszavonult. A bekerítésből kitört ejtőernyősöket Vindornyalakon újra bekerítették a szovjet csapatok. A súlyos harcokban a magyar ejtőernyős katonák 60%-a elpusztult. A Kehidánál levő Zala hidat a „Gránátosezred” 1. százada védte. A harcban a század teljesen elpusztult.

Március 27-én és 28-án a német IV. SS páncélos hadtest csapatai a Zala Ny-i partján igyekeztek új arcvonalat létrehozni Zalaszántó és Kustány között. (A német arcvonal további vonala ÉNy-i irányban: Zalavég—Csehimindszent—Csipkerek, ettől kezdve áttörés.) A IV. SS páncélos hadtesttől jobbra az I. lovas hadtest épített ki védelmi állásokat: Keszthely K-i széle—Cserszegtomaj É-i széle—Karmacs ÉK-i széle—Kustány É-i széle.

A Keszthely K,—Kustány között levő szakaszt a német 23. páncélos hadosztály szállta meg, amely már csak nevében volt páncélos hadosztály. Március 20—28-a között, a Balaton ÉNy-i partvidékén végrehajtott visszavonulása során összes harcokcsiját 7 db P-IV, 7 db P-V, egy rohamlövegét és 7 db páncélvadászt elvesztette. A 6 zászlóaljából álló hadosztály 12 db nehéz páncéltörő ágyúval, egy rohamlöveggel és három páncélvadászal volt ellátva március 28-án. Tüzérsége: 4 könnyű- és 4 nehéz üteg.

A 23. páncélos hadosztály balszárnyán, a magyar Szent László hadosztály (Kustány—Bucsuszentlászló szélességben), azon túl pedig a 3. lovas hadosztály foglalt el védőállásokat.

Az így felfejlődött I. lovas hadtestre komoly feladat várt. Nekik kellett feltartóztatniok a Sümeg—Ederics szélességben, DNy-i irányban támadó szovjet 27. hadsereget. (35., 37. lövész hadtestek, 18. harcokosi hadtest és 5. gárda lovas hadtest.)

Az ő védelmi vonalaik biztosították a Nagykanizsa térségében harcoló német 2. páncélos hadsereget, mely március 28-án kezdte meg a visszavonulást Zalaegerszeg irányába.

A hadtest erősen leharcolt csapatai ezt a feladatot csak jelentős megerősítésekkel voltak képesek teljesíteni. Ezért március 28-án az I. lovas hadtest alárendeltségébe utalták a „Steyer műszaki záróosztagot” (35., 36. erőd-ezred), továbbá a 16. SS páncélgrenátos hadosztály páncélos alakulatát, a magyar 213. és 217. erőd géppuskás zászlóaljakat, két erőd páncéltörőágyús századot, 191. hadsereg közvetlen rohamlöveg dandárt és a 78. páncélvonatot.

Az így jelentősen megerősített I. lovas hadtest sem volt képes a szovjet csapatok támadásának ellentállni.

Március 28-án reggel a szovjet csapatok megkezdték a támadást. A 37. lövész hadtest csapatai Nemesvita—Balatonyörök térségében támadtak. A főcsapás azonban Zalaszántó felé érte a 23. páncélos hadosztály védelmi vonalait. A 35. lövész hadtest csapatai Karmacsnál átszakították a németek főellenállási vonalát és onnét törtek D-i irányba, Keszthely felé. A reggeli órákban a szovjet csapatok többirányból benyomultak Keszthelybe és a 23. páncélos hadosztály csapatainak többszöri ellenlökése ellenére, a várost felszabadították. A 23. páncélos hadosztály főerőinek visszavonulását a városból, a Héviznél harcoló német csapatok biztosították. Március 29-én reggel csak akkor vonultak vissza Alsópáhok felé, amikor a Keszthelyről visszavonuló csapatok már elérték Zalaapátit és a Zala mögé vonultak vissza. Alsópáhok községben a visszavonuló német csapatok utóvédharcai másnapig, március 30-án reggel 8 óráig tartottak. Reggel 8 órakor a szovjet csapatok felszabadították

Alsópáhokot. A községben jelentéktelen harcok folytak, ennek során 3 szovjet, 2 német katona és 3 polgári személy halt meg.

1945. március 30-án délelőtt Veszprém megye területének felszabadítása befejeződött.

Öt nappal később, 1945. április 4-én a szovjet Tájékoztatási Iroda a következőket jelentette:

„Az 1945. március 16 és április 4-e közötti időben végrehajtott előretörés következtében a 2. és 3. Ukrán Front csapatai befejezték Magyarország egész területének felszabadítását a német megszállóktól.”

A szovjet 3. Ukrán Front és a német „Dél”-hadsereg-csoport hatalmas erői vívták harcukat Veszprém megye területén. A megye sok háborús vihart megért földjét története során még nem tiporták ilyen hatalmas, harcok százazreit és hadigépek tízezreit mozgó hadseregek. A II. világháború egyik nagyon jelentős hadiesemény sorozata zajlott le a megye területén. Itt tört el a német „Dél”-hadsereg-csoport gerince, a német hadsereg elit hadosztályai, a 6. SS páncélos hadsereg válogatott és kiválóan felszerelt csapatai teljesen tönkrementek a szovjet seregek csapásai alatt. Hiába volt Guderiannek, a német vezérkar főnökének drákói parancsa, hogy álljanak meg a visszavonuló német hadosztályok és tartsák állásaikat, mert „Itt már a Birodalom hatáiról van szó!” A szovjet tüzérség pergőtűzében reménytelen volt minden ellenállás és a rohamra induló szovjet harcokcsikát nem tudta már feltartóztatni a testilegileg megtört német katona. A német hadtörténészek írják, hogy a Veszprém megyében harcoló német csapatok, köztük Hitler testőr-hadosztálya, „amelyekben jobban bízott, mint a kősziklában, nem állták meg a helyüket: elfogyott erejük, és hitük!” (Tippelskirch.) „A húr túlfeszítéséért felelős német vezér büntetésből elrendelte az érintett SS erők seregtestjelzését feltüntető »kardiszek« letépését.” (Adonyi.)

És a magyar csapatok? Beregffy nyilas hadügy-miniszter március 19-i rendeletében írja: „Több alakulatnál tapasztaltam, hogy némán, szomorúan menetelnek... A háborút letört lelkeletű, szomorú csapatokkal nem lehet megnyerni!”

Nem is lehetett...

A „Dél”-hadsereg-csoport a Veszprém megyében elszenvedett döntő vereség után, miután a Rába vonalat is kénytelen volt feladni, már csak arra törekedett, hogy lehetőleg épségben visszavonja demoralizálódott csapatait az osztrák határon előzőleg kiépített védelmi állásokba.

Azóta kerek negyedszázad telt el. És jönnek új esztendőök, egyre távolabb került tőlünk az 1945-ös esztendő tavasza...

Az idő távolodhat, de az emlékezés nem múlhat el azok iránt, akiknek tízezrei áldozták életüket, testi épségüket azért, hogy valóra váljon népünk legjobbjainak évszázados álma. Felszabadulásunkra emlékezve, tisztelettel adózunk a felszabadító szovjet hősök emlékének.

Veress D. Csaba

JEGYZETEK

- ¹ Markóczy János segédtisztjének, Kaptai Antalnak személyes közlése alapján.
- ² Veszprémvármegye 1944. ápr. 16. sz. (OSZK. Ht. 11 288.).
- ³ Veszprémvármegye 1944. április 5. sz. 1—2. lap.
- ⁴ Veszprémvármegye 1944. ápr. 30. sz., máj. 10. számok.
- ⁵ Pápai Hírlap 1944. máj. 13. sz. 3. lap. (OSZK. Ht. 11 181.).
- ⁶ Pápai Hírlap 1944. máj. 17. sz.
- ⁷ Pápai Hírlap 1944. jún. 3. sz. 2. lap.
- ⁸ Veszprémi Hírlap 1944. ápr. 23. sz. 3. lap. (OSZK. Ht. 11 530.).
- ⁹ A megye területén lelőtt angolász repülőgépek adatai. (Alispáni iratok. 10637/1945. Veszprém megyei Levéltár. (Továbbiakban: VemL.)
- ¹⁰ Veszprémvármegye 1944. jún. 4. sz., 18., júl. 9., 30. sz., aug. 27. sz.
- ¹¹ Berend—Ránki: Hadianyaggyártás Magyarországon a második világháború alatt. Századok, 1957. 697—698., 700—701. old.
- ¹² Hidegkúthy Károly ny. főmérnök személyes közlése.
- ¹³ Pápai Hírlap 1944. júl. 1. sz. 3. lap.
- ¹⁴ Veszprémvármegye 1944. júl. 9. sz. 4. lap.
- ¹⁵ Pápai Hírlap 1944. okt. 14. sz. 3. lap.
- ¹⁶ Csaba Imre: Támadás menetből. (Történetek Veszprém megye munkásszolgalmából, emlékezések a mozgalom harcosaira). 133—144., 127—132.
- ¹⁷ Hadtörténeti Levéltár. Röpiratgyűjtemény, 236., 241. Fényképmásolatok.
- ¹⁸ Veszprémvármegye 1944. okt. 22. sz.
- ¹⁹ Veszprémvármegye 1944. nov. 12. sz. Hírek.
- ²⁰ Polgármesteri iratok. 6193/1944. VemL.
- ²¹ Veszprémvármegye 1944. okt. 22. sz. 2. lap.
- ²² Pápai Hírlap 1944. nov. 18. sz. 3. lap.
- ²³ Veszprémvármegye 1944. okt. 29. sz. 2. lap.
- ²⁴ Fegyvertelen álltak aknamezőkön. Dokumentum összeállítás. Bp. ... II. 655—657. lap.
- ²⁵ Magyar kir. Államépítészeti Hivatal veszprémi iratai. (Továbbiakban: M. kir. Áé. Hiv. vi.) 1/1945. a. sz. 1/1945. i. sz. VemL.
- ²⁶ Zirc. Róm. kath. plébánia. Háztörténet.
- ²⁷ Polgármesteri iratok. 6018/1944. VemL.
- ²⁸ Vörösberény dobolási könyve, 1944. dec. 12. Napló, 1964. ápr. 4. sz.
- ²⁹ Records of German Field Commands Army Groups. (National Archives Microcopy No. T-311. The American Historical Association Committee for the study of war documents. Washington, 1959. (A budapesti Hadtörténeti Intézet levéltárának tulajdonában lévő mikrofilm-tekercsek a német „Heeresgruppe Süd” parancsnokságának iratanyagáról. Továbbiakban: Records... 10. 12. 1944. Wochenmeldung...)
- ³⁰ Records... Armeegruppe Fretter-Pico. Ung. AOK. 3. 14. 12. 1944 Unterstellungen und Gefechtsstände.
- ³¹ H. Friessner: Verratene Schlachten. Holsten Verlag. 1956. 180 lap.
- ³² Records... Armeegruppe Fretter-Pico. Gruppe Kirchner. Morgenmeldung. 4. 12. 1944. ol. 20 Uhr.
- ³³ Records... KtB. d. Hgr. Süd. Armeegruppe Fretter-Pico. Morgenmeldung. 5. 12. 1944.
- ³⁴ Uo.
- ³⁵ Enyingi járás iratai, 11/1945. VemL.
- ³⁶ H. Friessner. i. m. 181 lap.
- ³⁷ Records... KtB. d. Hgr. Süd. Armeegruppe Fretter-Pico. LVII. Pz. Korps. Tagesmeldung. 8. 12. 1944.
- ³⁸ Uo.
- ³⁹ Records... KtB. d. Hgr. Süd. Armeegruppe Fretter-Pico. 13. 12. 1944.
- ⁴⁰ Records... KtB. d. Hgr. Süd. Armeegruppe Fretter-Pico. Wochenmeldung, Stand von... 16. 12. 1944.
- ⁴¹ Records... KtB. d. Hgr. Süd. Armeegruppe Fretter-Pico. Fernschreiben. H. Gr. Süd. Ia. Nr. 4768/44 g. Kdos. v. 10. 12. 1944.
- ⁴² Szeppesy Géza, Várpalota, személyes közlés.
- ⁴³ Records... KtB. d. Hgr. Süd. Armeegruppe Fretter-Pico. Fernschreiben. Wochenmeldungen, Stand von 16. 12. 1944.
- ⁴⁴ H. Friessner. i. m. 197 lap.
- ⁴⁵ Records... KtB. d. Hgr. Süd. Armeegruppe Balck. Tagesmeldung. 29. 12. 1944.
- ⁴⁶ Stoves, R.: I. Panzer—Division. 1935. 1945. Podzun Vlg. Bad Nauheim, 1961. 705—706 lap.
- ⁴⁷ Records... KtB. d. Hgr. Süd. Armeegruppe Balck. Korpsgruppe Breith. Verlauf. 1. 1. 1945.
- ⁴⁸ Records... KtB. d. Hgr. Süd. Armeegruppe Balck. 3. Ung. Armee. Korpsgruppe Breith. Verlauf. 3. 1. 1945.
- ⁴⁹ Records... KtB. d. Hgr. Süd. Armeegruppe Balck. 3. Ung. Armee. Korpsgruppe Breith. Verlauf. 4. 1. 1945.
- ⁵⁰ Records... KtB. d. Hgr. Süd. Armeegruppe Balck. Fernschreiben. 8. 1. 1945. 23,00 Uhr. 1. még: Stoves. i. m. 709 lap.
- ⁵¹ Records... KtB. d. Hgr. Süd. Armeegruppe Balck. 15. 1. 1945. Morgenmeldung.
- ⁵² Records... KtB. d. Hgr. Süd. Armeegruppe Balck. Korpsgruppe Breith. Morgenmeldung. 16. 1. 1945. 08,25 Uhr.
- ⁵³ Fejezetek hazánk felszabadulásának történetéből. Zrínyi Katonai Kiadó Budapest, 1960. 94—96 lap.
- ⁵⁴ Polgármesteri iratok. 259/1945. (VemL.) és a Veszprémvármegye 1944. dec. 13. sz. 2. lap.
- ⁵⁵ M. kir. Áé. Hiv. vi. 30/1944 asz. 8635. (VemL.).
- ⁵⁶ Uo. 1/1945 asz. 1/1945 i. sz. (VemL.).
- ⁵⁷ Dr. Scherer János birtokában lévő iratok alapján.
- ⁵⁸ Devecseri járás. 2442/1945.
- ⁵⁹ Veszprémvármegye. 1944. dec. 17. sz. 3. lap.
- ⁶⁰ Veszprémvármegye. 1944. dec. 24. sz.
- ⁶¹ Polgármesteri iratok. 1213/1945. (VemL.).
- ⁶² Polgármesteri iratok. 331/1945. (VemL.).
- ⁶³ Zirc község iratai. 301/1945. (VemL.).
- ⁶⁴ Enyingi járás iratai. 11/1945. (VemL.).
- ⁶⁵ Polgármesteri iratok. 508/1945. (VemL.).
- ⁶⁶ Zirc község iratai 429/1945. (VemL.).
- ⁶⁷ Dokumentumok az ellenforradalmi korszak utolsó napjainak történetéhez. (Hadtörténeti Közlemények, 1960. 1. sz.).
- ⁶⁸ Polgármesteri iratok. 305/1945. (VemL.).
- ⁶⁹ Zirc község iratai 301/1945. (VemL.).
- ⁷⁰ Dr. Scherer János személyes közlése.
- ⁷¹ Zirc község iratai. 301/1945. (VemL.).
- ⁷² Hadtörténeti Levéltár. Rendőrség országos Felügyelője 1945. iktatatl. A. 841. eln. 1945 számára beérkezett jelentés.
- ⁷³ Szij Rezső: Várpalota. 1958. 297 lap.
- ⁷⁴ Karsai E.: A budai vártól a gyeptűg. 1944—1945. Táncsics Könyvkiadó, Budapest. 1965. 652 lap.
- ⁷⁵ Gazi J.: Adatok és dokumentumok a Szálasi-hadsereg bonlásának történetéhez. Hadtörténeti Közlemények, 1960. 2. sz. 232 lap.
- ⁷⁶ Fejezetek hazánk felszabadulásának történetéből. i. m. 120, 125, 126 lap.
- ⁷⁷ Tóth Sándor: A szovjet hadsereg felszabadító harcai Magyarországon. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest. 1965. 304 lap.
- ⁷⁸ Fejezetek... i. m. 6. sz. vázlat.
- ⁷⁹ M. kir. Áé. Hiv. vi. 613/1945. (VemL.).
- ⁸⁰ M. kir. Áé. Hiv. vi. 609/1945. (VemL.).
- ⁸¹ M. kir. Áé. Hiv. vi. 641/1945. (VemL.).
- ⁸² M. kir. Áé. Hiv. vi. 640/1945. (VemL.).
- ⁸³ M. kir. Áé. Hiv. vi. 735/1945. (VemL.).
- ⁸⁴ Veszprémi járás főjegyzőségének iratai. 147/1945. (VemL.).
- ⁸⁵ Dr. Nagy Gábor ezredes: A szovjet páncélos és gépesített csapatok alkalmazása a balatoni védelmi és bécsi támadó hadműveletben. (1945. március 6. — 1945. április 14.) Zrínyi M. Katonai Akadémia, Budapest. 1968.
- ⁸⁶ Uo.
- ⁸⁷ A budapesti Zrínyi M. Katonai Akadémia Hadművészet Története Tanszék parancsnokának, dr. Nagy Gábor ezredesnek, a hadtörténeti tudományok kandidátusának birtokában lévő magnetofon-tekercsek a szovjet 9. gárda hadsereg hadinaplójának magyar nyelvű fordításával
- ⁸⁸ Zirci járás iratai. 903/1945. (VemL.).
- ⁸⁹ Veszprém megyei Napló, 1965. ápr. 4. sz. Interjú Kozlov alezredessel.
- ⁹⁰ Records... KtB. d. Hgr. Süd. 6. Pz. Armee. I. SS Pz. Korps. Morgenmeldung. 21. 3. 1945. 10, 10 Uhr.
- ⁹¹ Veszprém megyei Napló, 1966. ápr. 4. (J. J. Fokin tart. őrnagy levele.)
- ⁹² Uo.
- ⁹³ L. mint 90. jegyzet.
- ⁹⁴ Veszprémi járás főjegyzőségi iratok. 147/1945, 2688/1945. (VemL.)
- ⁹⁵ Berhidai és zirci róm. kath. plébániák adatai.
- ⁹⁶ M. kir. Áé. Hiv. vi. Veszprém Keleti Útbiztoság. 2173/1945, 2434/1945. (VemL.).
- ⁹⁷ Veszprém járási főjegyzőség iratai. 147/1945. (VemL.)
- ⁹⁸ M. kir. Áé. Hiv. vi. 2121/1945, 2173/1945, 2434/1945. (VemL.).
- ⁹⁹ Stoves, R. i. m. 760 lap.
- ¹⁰⁰ „Zum Kaukasus und zu den Tauern”; (Geschichte der 23. Pz. Div. 1941—1945.) Vlg-Esslingen a N. 496—497. lap.
- ¹⁰¹ M. kir. Áé. Hiv. vi. 2121/1945, 2173/1945, 2163/1945. (VemL.)
- ¹⁰² Stoves, R. i. m. 762 lap.
- ¹⁰³ Adonyi Ferenc: A magyar katona a második világháborúban. Klagenfurt. Ferd. Kleinmeyer Vlg. 1954. 180—182 lap.
- ¹⁰⁴ Records... KtB. d. Hgr. Süd. (6. Pz. Armee. 6. Armee. Morgenmeldung. 23. 3. 1945.
- ¹⁰⁵ A Veszprém megyei Napló főszerkesztőségének tulajdonában lévő vizsgálata emlékezések a megye kb. 200 községéből.
- ¹⁰⁶ A Zircen elesett és eltemetett német katonák adatai a róm. kath. plébánia halotti anyakönyveiben.
- ¹⁰⁷ „Szema bojevuh desztvij vojszk 3. U-F. (4, 9, 26, 27. A.) sz 23 po 28. 3. 45. goda. (Vühd na r. Rába.) „Szema nasztupenija 6 tankovoj armii do r. Rába. (19. 3. — 28. 3. 45 g.). A budapesti Hadtörténeti Levéltár. 12401, 12402. leltári szám alatt.

- ¹⁰⁸ Records... KtB. d. Hgr. Süd. 6. Pz. Armee. 6. Armee. Tagesmeldung. 23. 3. 1945. I. SS Pz. Korps.
- ¹⁰⁹ Records... KtB. d. Hgr. Süd. 6. Armee. Tagesmeldung. 23. 3. 1945.
- ¹¹⁰ Records... KtB. d. Hgr. Süd. 23. 3. 1945. Morgenmeldung. 6. Armee.
- ¹¹¹ L. 87 sz. jegyzet.
- ¹¹² Köveskáli református lelkész feljegyzései.
- ¹¹³ Polgármesteri iratok. 4389/1945, 5841/1945. Enyingi főszolgabíróóság iratai. 453/1945. (VemL.).
- ¹¹⁴ Csaba Imre: i. m. 143 lap.
- ¹¹⁵ Records... KtB. d. Hgr. Süd. 6. Armee. I. Kav. Korps. Tagesmeldung. 25. 3. 1945.
- ¹¹⁶ Veszprém járási főjegyzőség iratai 147/1945. (VemL.).
- ¹¹⁷ Records... KtB. d. Hgr. Süd. 6. Pz. Armee. 6. Armee. Luftlage. 23. 3. 1945.
- ¹¹⁸ Records... KtB. d. Hgr. Süd. 6. Pz. Armee. 6. Armee. Tagesmeldung. 25. 3. 1945.
- ¹¹⁹ Enyingi főszolgabíróóság iratai 453/1945. (VemL.).
- ¹²⁰ Adonyi. i. m. 180 lap.
- ¹²¹ M. kir. Áé. Hiv. vi. 2159/1945. Zirci járás útbiztos jelentése.
- ¹²² Records... KtB. d. Hgr. Süd. 6. Armee. I. Kav. Korps. IV. SS Pz. Korps. Tagesmeldung. 25. 3. 1945.
- ¹²³ Records... KtB. d. Hgr. Süd. 6. Pz. Armee. Verlauf. 24. 3. 1945.
- ¹²⁴ Veszprém járás főjegyzőségének iratai. 147/1945. (VemL.).
- ¹²⁵ Records... KtB. d. Hgr. Süd. 6. Armee. Morgenmeldung. 24. 3. 1945.
- ¹²⁶ Records... KtB. d. Hgr. Süd. 6. Armee. Morgenmeldung. 25. 3. 1945. 08,15 Uhr.
- ¹²⁷ Records... KtB. d. Hgr. Süd. 6. Armee. 24. 3. 1945. Verlauf.
- ¹²⁸ Nagy. i. m.
- ¹²⁹ Records... KtB. d. Hgr. Süd. 6. Pz. Armee. 6. Armee. Luftlage. 25. 3. 1945.
- ¹³⁰ Records... KtB. d. Hgr. Süd. Pz. Armee. II. SS Pz Korps. 26. 3. 1945. 09,00 Uhr. Morgenmeldung.
- ¹³¹ Pápai járás iratai. 635/1945. (VemL.).
- ¹³² A német katonák hangulatáról, lásd Tóth S. i. m. 311 lap.
- ¹³³ Records... KtB. d. Hgr. Süd. 6. Armee. 6. Pz. Armee. Tagesmeldung. 25. 3. 1945.
- ¹³⁴ Records... KtB. d. Hgr. Süd. 6. Armee. Morgenmeldung. 26. 3. 1945. 09,00 Uhr.
- ¹³⁵ Stoves, R. i. m. 771 lap és a helyi lakosság elbeszélése alapján.
- ¹³⁶ Records... KtB. d. Hgr. Süd. 6. Pz. Armee. IV. SS Pz. Korps. Tagesmeldung. 25. 3. 1945.
- ¹³⁷ Records... KtB. d. Hgr. Süd. 6. Armee. IV. SS. Pz. Korps. Tagesmeldung. 27. 3. 1945. 03,00 Uhr.
- ¹³⁸ Records... KtB. d. Hgr. Süd. 6. Pz. Armee. 6. Armee. Luftlage. 27. 3. 1945.
- ¹³⁹ Records... KtB. d. Hgr. Süd. 6. Armee. IV. SS Pz. Korps. Morgenmeldung. 27. 3. 1945.
- ¹⁴⁰ Records... KtB. d. Hgr. Süd. 6. Armee. IV. SS Pz. Korps. Tagesmeldung. 28. 3. 1945. 03,00 Uhr.

Kriegshistorische Begebenheiten der Befreiung des Komitats Veszprém im Zweiten Weltkrieg

Die Studie befaßt sich mit den auf Ungarn bezüglichen Belangen des vierten und vorletzten Jahres des Zweiten Weltkriegs.

Die Darlegungen beginnen mit dem am 19. März 1944 erfolgten Einmarsch der Hitler-Truppen, der zur Besetzung ganz Ungarns führte.

Die Besetzung des Landes hatte natürlich auch für das Gebiet des Komitats Veszprém verheerende Folgen. Damit öffnete sich ein neues Kapitel in der jahrhundertelangen militärischen Geschichte des Komitats.

Mit dem 19. März 1944 bekam die Bevölkerung des Komitats die Brutalität des Krieges auch unmittelbar zu spüren. Den Anfang machte die unmenschliche Deportierung der Bevölkerung jüdischen Glaubens. Dies bedeutete im Endergebnis die fast vollkommene Ausrottung dieses Bevölkerungsteiles, da ja nur ein unbedeutender Bruchteil die Katastrophe überlebte und den heimatlichen Boden wieder betreten konnte. Eine andere und diesmal die gesamte Bevölkerung des Komitats treffende Folge der Invasion war der Beginn der englisch-amerikanischen Fliegerangriffe gegen die kriegswirtschaftlich wichtigen Industrieanlagen und Siedlungen auf dem Boden des Komitats. Die verheerendsten waren die beiden Bombenangriffe am 14. Juni und 14. Juli 1944 gegen die Anlagen der Stickstoffwerke in der Gemarkung der Ortschaft Pét.

Im Mittelpunkt der Betrachtungen des Autors stehen die Bodenkämpfe auf dem Gebiet des Komitats. Das Ausmaß dieser Bodenkämpfe ist fast einzigartig unter den Komitaten des Landes. Dies aus dem Grunde, weil das Komitat mit zu jenen unglücklichen Teilen des Landes gehörte, auf denen das Kriegsgeschehen lange Zeit hindurch als stehende Kampfhandlung wütete.

Diese Kampfhandlungen gingen im Rahmen zweier großer Operationen der sowjetischen Roten Armee vor sich.

Die Verbände der III. Ukrainischen Front erreichten im Zuge der sog. „Operation Budapest“ als erste das Gebiet des Komitats, u. zw. am 3. Dezember 1944, also in der Anfangsphase der großangelegten Operation. Dies geschah, als sie am Nordufer des Sió-Kanals die von den Hitler-Truppen in überstürzter Hast ausgebaute sog. „Eugen-Linie“ auf ihrem Anmarschweg fast mit einem Schlag durchbrachen und bereits fünf Tage später im Vorfeld des Verteidigungsbereichs der von der hitlerischen Kriegsführung mit so großen Hoffnungen ausgebauten und gehaltenen „Margareten-Linie“ erschienen. In der Zeit vom 3. bis 20. Dezember 1944 spielten sich in diesem Raume jene Kampfhandlungen ab, deren wichtigstes Ziel die Sicherung geeigneter taktischer Ausgangsstellungen war. (Siehe die im Abschnitt Balatonfőkajár-Csajág und Polgárdi stattgehabten Operationen!) Der Durchbruchsangriff begann am 20. Dezember 1944 mit dem Erfolg, daß das 21. Schützenkorps der 4. sowjetischen Garde-Armeegruppe die südöstlichen Gebietsteile des Komitats besetzte und befreite. Ende des Monats Dezember wurde aber aus operativen Überlegungen der Vorstoß nach Westen abgebremst. Die III. Ukrainische Front verfügte nämlich nicht mehr über die erforderlichen Kräfte, um gleichzeitig mit dem Angriff gegen die im Raume von Budapest eingeschlossenen deutschen und ungarischen Truppenteile auch den Vorstoß in westlicher Richtung voranzutreiben. Derart entwickelte sich auf dem südöstlichen Gebiet des Komitats eine stehende Kriegsführung. Während es seitens der sowjetischen Truppen hier lediglich zur Verbesserung taktischer Ausgangspositionen zu kleineren und größeren, räumlich begrenzten Einzelaktionen kam, erfuhr die Aktivität der Hitler-Truppen gegen Mitte des

Monats Januar 1945 einen merkwürdigen Auftrieb. Der dritte, unter der Bezeichnung „Unternehmen Konrad III.“ in Gang gesetzte Entsetzungsversuch dieser Truppen zur Befreiung der im Raum von Budapest eingeschlossenen Reste der deutschen und ungarischen Truppen wurde von der deutschen Heeresleitung am 18. Januar 1945 von dem Gebiet des Komitats Veszprém aus eingeleitet.

Infolge des anfangs raschen Vorstoßes der Deutschen verlegten sich die Fronten vom Gebiet des Komitats. Als jedoch am 26. Januar die sowjetischen Truppen zum Gegenangriff ansetzten, wurde das Gebiet des Komitats (Bezirk Enying) wieder der Schauplatz erbitterter Kämpfe und den Deutschen gelang es vorübergehend, sich in den Stellungen der sog. „Margareten-Linie“ zu behaupten.

Nach der am 13. Februar 1945 erfolgten Befreiung der Hauptstadt Budapest versuchte die deutsche Heeresleitung dem von Woche zu Woche immer mehr drohenden direkten sowjetischen Großangriff gegen das eigentliche Gebiet des Dritten Reiches durch eine „Frühlingserwachen“ genannte Angriffshandlung größten Stils zuvorzukommen. Ausgangspunkt dieser Operation wurde wiederum das Gebiet des Komitats. Diese Operation startete am 6. März 1945, konnte aber kaum über die Grenzen des Komitats Raum gewinnen. Die Angreifer blieben in einem vom Sió- und Sárviz-Kanal begrenzten Dreieck liegen. Auf den sanft gewellten Höhen des Bezirks Enying kam der Vorstoß jener 6. deutschen SS-Panzerarmee zum Erliegen, die noch vor drei Monaten in den Ardennen die ostwärts vordringenden amerikanischen Verbände zu schweren Abwehrkämpfen nötigte. Am 16. März 1945, dem zehnten Tag des massiven deutschen Panzerangriffs setzte die sowjetische Heeresführung zum Gegenangriff an. Der Operationsplan richtete sich auf eine weitausgreifende Umklammerung und nur mit knapper Not konnten sich zwei ganze deutsche Armeen auf dem Gebiet des Sárrét der tödlichen Gefahr entziehen. Die deutsche Heeresleitung hatte es nur ihnen mit letzter Verzweiflung kämpfenden Verbänden zu verdanken, daß dieser so unglücklich ausgeklügelte Angriffsversuch nicht in eine einzigartige Katastrophe ausartete. Dem überwiegenden Teil der deutschen Angriffsdivisionen gelang es, sich noch rechtzeitig der sowjetischen Zangenoperation zu entwinden, aber die fluchtartig westwärts abziehenden deutschen Divisionen büßten ihre Kampfkraft unter den Schlägen der nachdrängenden Sowjettruppen völlig ein.

So kam es in der Zeit vom 16. bis 31. März 1945 auf den Wegen und Straßen des Komitats zu mörderischen Kämpfen mit den in fliegender Hast zurückflutenden deutschen Heeresteilen. Vergeblich wollte Guderian, der Generalstabschef der deutschen Panzerwaffe, seine weichenden Divisionen mit wiederholten drastischen Befehlen zum Stehen und zum standhaften Ausharren bringen. Vergeblich posaunte er die warnenden Kommandos, „es gehe nunmehr um die geheiligten Grenzen des Reiches selbst!“ — es gab für die aufs Haupt geschlagenen Hitlertruppen keinen Halt mehr. Die eine oder andere Division versuchte vielleicht da und dort noch 24 Stunden standzuhalten und Atem zu schöpfen; dann aber war im Trommelfeuer der sowjetischen Artillerie jeder Widerstand gebrochen. Die vernichtend geschlagenen deutschen Soldaten vermochten dem Ansturm der sowjetischen Panzer nicht mehr standzuhalten.

Die siegesbewußt vorstürmenden sowjetischen Truppen rangen jeden Widerstand nieder. Ihre Fußstapfen deuteten den Anbruch einer neuen Epoche: Das freie und demokratische Ungarn ward geboren!

Csaba D. Veress

Historique militaire de la libération du département de Veszprém

Dans son étude l'auteur s'occupe des événements historiques relatifs au département de la dernière année de la deuxième guerre mondiale.

Les événements de l'occupation militaire allemande survenue le 19 mars 1944 constituent le point de départ de la première partie de l'étude.

L'arrivée des troupes allemandes étaient de conséquences fatales pour l'histoire du département tout comme pour celle du pays entier. Le 19 mars 1944 a commencé un nouveau chapitre de l'histoire de guerre du département.

La population du département est affectée désormais directement par les horreurs de guerre. La déportation inhumaine de la population de religion juive du département commence pour s'achever par leur extermination presque complète. (Après la guerre ce n'est que quelques rares personnes qui reverront leurs foyers.) L'autre conséquence qui frappe toute la population dans une proportion égale est que les attaques des forces aériennes anglaise et américaine commencent contre les établissements et agglomérations industriellement importants. (Mentionnons les deux attaques les plus graves contre les Péti Nitrogénművek (Usine de produits azotés de Péti) le 14 juin 1944, réitérée le 14 juillet de la même année).

La majeure partie de l'étude est consacrée aux événements militaires déroulés dans le département de Veszprém. L'histoire de guerre du département de Veszprém est presque unique parmi les départements du pays. Veszprém appartient à ces régions infortunées où la guerre de position s'est maintenue de longs mois durant.

Les événements de guerre sur le sol du département sont en relation avec les deux grandes manœuvres de l'Armée Rouge soviétique.

Pour la première fois les troupes du 3e Front Ukrainien entrent sur le territoire du département au cours de „l'opération militaire de Budapest”. C'est à la première période de cette opération, le 3 décembre 1944 que les troupes soviétiques arrivent sur le territoire du département quand, après avoir forcé «la ligne Jenő» hâtivement construite sur la rive nord du canal Sió, elles ont approché cinq jours plus tard la zone défensive de la «ligne Margit» qui remplissait de grands espoirs le commandement allemand. Du 3 au 20 décembre 1944 les manœuvres se passent aux avancées de la ligne défensive, avant tout pour l'acquisition de positions stratégiques. (Cf. les événements de guerre passés aux confins de Balatonfőkajár—Csajág et de Polgárdi). Le 20 décembre 1944 commence l'enfoncement de cette ligne défensive, et le 21e corps d'armée de tirailleurs de la 4e garde soviétique délivre les parties sud-est du département. A cause de considérations stratégiques, l'avancement vers l'Ouest s'arrête fin décembre. Le 3e Front Ukrainien ne disposait pas de forces suffisantes pour développer leur avancement vers

l'Ouest tout en continuant ses attaques contre les forces militaires allemandes et hongroises encerclées à Budapest. Ainsi sur le territoire sud-est du département une guerre de position se forma. Tandis que les troupes de l'armée soviétique n'exécutent des actions plus ou moins grandes sinon pour améliorer leur positions stratégiques, depuis le mi-janvier 1945 l'activité des troupes allemandes s'accroît. La 3e tentative (Unternehmen Konrad III) des troupes allemandes visant le déblocage de Budapest part du territoire du département de Veszprém le 18 janvier 1945. A la suite de rapides succès initiaux, les fronts se sont éloignés du territoire du département. Le 26 janvier les troupes soviétiques déclenchent leur contre-attaque et le district d'Enying (territoire du département à cette époque) devient de nouveau champ d'opérations militaires. Les Allemands réussissent cette fois à garder les positions de la ligne «Margit».

Après la libération de Budapest (le 13 février), le commandement allemand essaya de prévenir l'offensive soviétique probable — offensive qui menaçait cette fois directement l'Empire Allemand — par une contre-attaque («Frühlinswachen») plus grande que toutes les précédentes. Le point de départ de cette action était de nouveau sur le territoire de Veszprém. Le 6 mars 1945 la contre-attaque allemande se déclenche, mais dépasse à peine les frontières du département (le triangle formé par les canaux de Sió et de Sárvíz). Sur les pentes douces du district d'Enying se bloque l'armée blindée SS qui trois mois avant a mis dans une situation difficile l'armée des États Unis dans les Ardennes. Le 10e jour de l'attaque allemande, la contre-attaque des troupes soviétiques s'ébranle. Le commandement soviétique entreprit de grandes opérations d'enveloppement et peut s'en fallait que le Sárret ne devint le cimetière de deux armées allemandes tout entières. C'est grâce à la persévérance des soldats allemands se défendant d'un acharnement désespéré que l'attaque insensée montée au haut commandement allemand n'ait fini par une catastrophe sans pareille. La grande majorité des divisions allemandes ont réussi d'évader du cercle, mais les troupes allemandes se reculant vers l'ouest sur les routes du département se sont anéanties sous les coups de l'armée soviétique. Du 16 au 31 mars dura ce combat sanglant sur le territoire du département, et il fut en vain l'ordre draconien du chef d'état-major allemand Guderian que les divisions allemandes s'arrêtent et tiennent leurs positions, „puisqu'ici, ce sont déjà les frontières de l'Empire dont il s'agit!”. Nulle part, les troupes allemandes ne pouvaient tenir leurs positions plus de 24 heures. Sous le feu roulant de l'artillerie soviétique toute résistance était sans espoir, et le soldat allemand, physiquement et psychiquement également brisé, ne pouvait plus arrêter les chars blindés soviétiques lancés à l'attaque. Les armées soviétiques s'avançaient victorieuses et à leurs traces une ère nouvelle commençait, et la Hongrie libre et démocratique fut fondée.

D. Csaba Veress

Военная история освобождения комитата Веспрем

В статье автор освещает события последнего года войны в комитате Веспрем.

Статья начинается с событий, связанных с оккупацией немецкими войсками Венгрии 19 марта 1944 года.

Вступление немецких войск вызвало роковые последствия как для всей страны, так и для комитата Веспрем.

После 19 марта 1944 года начался новый этап в военной истории комитата. Ужасы войны теперь непосредственно коснулись жителей комитата. Началась бесчеловечная депортация жителей комитата еврейского вероисповедования, окончившаяся почти полным их уничтожением. (После окончания войны вернулась домой самая незначительная часть из них.) Вторым последствием немецкой оккупации, ударившим по всему населению, явилась начавшаяся английскими и американскими авиационными соединениями бомбардировка важных промышленных объектов и населенных пунктов. (Из них, как наиболее значительные, отметим опустошительные воздушные налеты на Петский азотный завод 14 июня и 14 июля 1944 года.)

Подавляющая часть статьи занимается описанием военных операций, происходивших на территории комитата Веспрем. Военные события в комитате Веспрем стоят совершенно обособленно от остальных военно-исторических событий в стране. Комитат относится к тем несчастливым районам, где в течение долгих месяцев шла позиционная война.

Военные события на территории комитата связаны с двумя большими операциями Красной Армии.

Впервые территорию комитата части Красной Армии затронули по ходу «Будапештской операции». Впервые советские войска вступили на территорию комитата на начальной стадии операции 3 декабря 1944 года, когда они сходу прорвали с большим трудом построенную вдоль северного берега канала Шио так называемую «линию Енё», а через пять дней приблизились к оборонительному рубежу «линии Маргит», на которую немецкое командование возлагало большие надежды. Между 3 и 20 декабря 1944 года военные действия проходят на переднем крае оборонительного рубежа в первую очередь за овладение боевыми позициями. (См. военные действия, разыгравшиеся в районе Балатонкайяр — Полгард.) 20 декабря 1944 года начался прорыв оборонительного рубежа, и 21-й гвардейский стрелковый корпус 4-й армии очистил от немецких оккупантов юго-восточную часть комитата. По стратегическим соображениям наступление на запад в конце декабря приостановилось. 3-й Украинский фронт не располагал достаточными силами, чтобы одновременно с наступлением на окруженные в Будапеште немецкие и венгерские войска продолжать наступление и на запад. Так в юговосточной части комитата

установилась позиционная война. Пока советские части вели небольшие акции для улучшения боевых позиций, с середины января 1945 года усилилась активизация немецких войск. Из трех военных акций, направленных на спасение немецких частей, окруженных и штурмуемых советской армией под Будапештом, третья («Предприниматель Конрад III») началась 18 января 1945 года на территории комитата Веспрем. Благодаря первоначальному быстрому успеху немцев линия фронта удалась с территории комитата. 26 января советские войска предприняли контрнаступление, и Эньинский район, в то время относившийся к комитату Веспрем, вновь стал театром военных действий. На этот раз немцам удалось удержать оборонительные рубежи «линии Маргит».

После освобождения Будапешта (13 февраля) советскую оффенсиву, ожидающуюся с недели на неделю и направленную теперь уже непосредственно против немецкого райха, немецкое командование хотело остановить наиболее мощным из проводимых до сих пор контрнаступлением («Пробуждение весны»), исходной позицией которого опять стала территория комитата Веспрем. Немецкое контрнаступление началось 6 марта 1945 года, но оно едва продвинулось за тогдашние границы комитата. (Треугольник, образуемый каналами Шио и Шарвиз.) На пологих эньинских склонах застреляла 6-я танковая армия СС, та самая, которая на три месяца раньше, в Арденнах, поставила в тяжелое положение армию США. На десятый день немецкого наступления, 16 марта 1945 года, началось контрнаступление советских войск. Советское командование планировало грандиозную военную операцию, и Шаррет едва не стал кладбищем для двух целых немецких армий. Только благодаря тому, что немецкие солдаты сражались с отчаянием обреченных, неудачное наступление, предпринятое немецким командованием, не обратилось в беспримерную для них катастрофу. Большинство немецких дивизий удалось вырваться из кольца окружения, но отступающие на запад по территории комитата немецкие части были уничтожены ударами советских войск. Эти убийственные бои длились на территории комитата с 16 по 31 марта 1945 года. Несмотря на драконовский приказ начальника штаба немецких войск Гудериана остановиться и удержать рубежи, так как «Речь здесь идет уже о границах Империи!» — более 24 часов немецкие части не могли удержаться ни на одном рубеже. Под сокрушительными ударами советской артиллерии любое сопротивление было безнадежным, и остановить наступающие советские танки душевно и телесно сломленные немецкие солдаты были уже не в состоянии. Советские армии победоносно продвигались вперед, а вслед за ними началась новая эра, образовалась свободная и демократическая Венгрия.

Чаба Д. Вереш